

Україна • Червень 2023

Оцінка впливу війни на людей

ОФІС
ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ

IMPACT Shaping practices
REACH | PANDA | AGORA Influencing policies
CENTRE FOR SUSTAINABLE PEACE Impacting lives

UNHCR
The UN Refugee Agency

IOM
UN MIGRATION

JNFP

Food and Agriculture Organization of the United Nations

World Health Organization

UN WOMEN

unicef

WFP

World Food Programme

Зміст

Огляд	9
1. Методологія	13
Географічне охоплення дослідження та групи населення, що становлять інтерес	14
Огляд аналізу	14
Виклики та обмеження	16
2. Контекст соціально-економічної ситуації	19
Мета проведення Оцінки впливу війни на людей	20
Економічна структура та регіональний контекст України	20
Посилення соціально-економічної вразливості країни з лютого 2022 року	21
3. Основні висновки щодо рівня життя, охорони здоров'я та освіти	25
Контекст	27
Сукупний вплив	29
Механізми адаптації до труднощів	33
4. Основні висновки щодо засобів існування	35
Контекст	37
Сукупний вплив	38
Механізми адаптації до труднощів	41
5. Основні висновки щодо продовольчої безпеки	43
Контекст	45
Сукупний вплив	45
Механізми адаптації до труднощів	48

6. Основні висновки щодо соціальної інтеграції	51
Контекст	53
Сукупний вплив	54
Механізми адаптації до труднощів	58
7. Основні висновки щодо ґендерної рівності	59
Контекст	61
Сукупний вплив	62
Механізми адаптації до труднощів	67
8. Підсумки Оцінки впливу війни на людей	69
Огляд	70
Вплив війни на рівень бідності	72
Потенційні наслідки для досягнення Цілей сталого розвитку	74
Перспективи	77
9. Рекомендації	79
Посилання	84
Додаток 1: Перелік індикаторів Оцінки впливу війни на людей	102
Додаток 2: Методологія оцінки — збір даних для Оцінки впливу війни на людей	110
Додаток 3: Методологія оцінки — Багатосекторальна оцінка потреб	114
Додаток 4: Методологія оцінювання — SCORE	114
Додаток 5: Методологія оцінки — SHARP	114
Додаток 6: Анкета Оцінки впливу війни на людей для домогосподарств	115
Додаток 7: Інструменти для проведення інтерв'ю з ключовими інформантами в Оцінці впливу війни на людей	125
Додаток 8: Інструменти для обговорення у фокус-групах в Оцінці впливу війни на людей	127

Рисунки, таблиці та мапи

Таблиця 1.	Зведені дані про прогалини в даних за результатами Оцінки вторинних даних, за компонентами	15
Рисунок 1.	Оцінка потреб за макрорегіонами у 2022 році, у відсотках від PIN (людей, які потребують гуманітарної допомоги)	22
Рисунок 2.	Зафіксовані пошкодження навчальних закладів станом на лютий 2023 року, за макрорегіонами	32
Рисунок 3.	Використання домогосподарствами стратегій адаптації до труднощів із засобами існування за даними Багатосекторальної оцінки потреб 2022 року, за макрорегіонами	41
Рисунок 4.	Частка домогосподарств, які повідомили, що використання стратегій адаптації до труднощів дозволило їм задовільнити основні потреби, за макрорегіонами	42
Рисунок 5.	Частка домогосподарств з недостатнім споживанням продуктів харчування (низький або граничний рівень показника спроживання продовольства, за місяцями та макрорегіонами)	47
Рисунок 6.	Скорочений індекс стратегій адаптації до труднощів (rCSI) за макрорегіонами	49
Рисунок 7.	Доступ домогосподарств до інформаційних послуг у 2022 році, за типом інформаційної послуги та макрорегіоном	56
Рисунок 8.	Результати впливу війни на ролі чоловіків та жінок у родині, дані Оцінки впливу війни на людей	63
Рисунок 9.	Середній дохід домогосподарств за 30 днів, що передували збору даних, за статтю респондента	64
Мапа 1.	Географія збору первинних даних	110

Скорочення та акроніми

БДІПЛ	Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини
БСОП	Багатосекторальна оцінка потреб
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВІЛ/СНІД	Вірус імунодефіциту людини / Синдром набутого імунодефіциту
ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ВПП	Всесвітня продовольча програма
ГЗН	Гендерно зумовлене насильство
ГРН	Українська гривня
ДССУ	Державна служба статистики України
ІКІ	Інтерв'ю з ключовими інформантами
ІТ	Інформаційні технології
ЛГБТКІА+	Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери, квір, інтерсексуали, асексуали та інші
МНУО	Міжнародна неурядова організація
МОМ	Міжнародна організація з міграції
МОП	Міжнародна організація праці
МСКВ	Мінімальний споживчий кошик для виживання
МСП	Мінімальний споживчий кошик
НРБ	Нерозірвані боєприпаси
НУО	Неурядова організація
ОВВЛ	Оцінка впливу війни на людей
ОВД	Огляд вторинних даних
ОГП	Огляд гуманітарних потреб
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	Організація Об'єднаних Націй

ПЗСП	Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
СНПК	Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
УВКПЛ ООН	Управління Верховного комісара ООН з прав людини
УКГП ООН	Управління ООН з координації гуманітарних питань
ФАО	Продовольча та сільськогосподарська організація ООН
ФГ	Фокус-група
ЮНЕЙДС	Об'єднана програма ООН з ВІЛ/СНІДу
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд ООН
ЮНФПА	Фонд народонаселення ООН
CARI	Консолідований підхід до звітності щодо індикаторів продовольчої безпеки
CATI	Телефонні інтерв'ю за допомогою комп'ютера
CWG	Робоча група з питань готівки
FCS	Показник споживання продовольства
LCS	Стратегія адаптації до труднощів у забезпеченні засобів існування
PIN	Люди, які потребують гуманітарної допомоги
rCSI	Скорочений індекс стратегій адаптації до труднощів
RDNA	Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення
SCORE	Індекс соціальної згуртованості та примирення
SHARP	Цілісна оцінка стійкості населення на основі SCORE
WASH	Вода, санітарія та гігієна

Про оцінку

Ця оцінка є спільною ініціативою Організації Об'єднаних Націй — за технічної координації Програми розвитку ООН (ПРООН), що реалізується на прохання Офісу Президента та Уряду України. Авторами дослідження є IMPACT Initiatives та Центр сталого миру та демократичного розвитку. Свій внесок у розробку ОВВЛ зробили представники 12 агентств ООН: ЮНІСЕФ, ВПП, ФАО, УВКПЛ, ЮНФПА, ООН-Жінки, МОМ, ПРООН, ЮНЕЙДС, УВКБ ООН, ВООЗ та УКГП за підтримки Офісу Координатора системи ООН в Україні. Відповідальними за основні компоненти ОВВЛ є:

1. Рівень життя, охорона здоров'я та освіта:	ЮНІСЕФ – ВООЗ – УВКБ ООН
2. Соціальна інтеграція:	ПРООН – УВКПЛ
3. Засоби існування:	ПРООН – МОМ
4. Гендерна рівність:	ООН-Жінки – ЮНФПА
5. Продовольча безпека:	ВПП – ФАО

Команда дослідження вдячна партнерам, Фонду «Партнерство «За сильну Україну» (ПЗСУ) та проєкту «Демократичне врядування у Східній Україні» (DG East), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), за можливість використання даних SCORE та SHARP у цьому звіті.

Думки або висновки належать авторам видання та не обов'язково відображають погляди Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй чи інших агентств ООН.

A photograph of a woman and a young child walking on a street at night. The woman, on the left, wears a light brown puffy jacket, grey sweatpants, and a grey knit beanie. She carries a red bag with a large orange fur-trimmed pocket. The child, on the right, wears a dark blue puffy jacket with a large fur-trimmed hood, a dark blue scarf, and light-colored pants. They are both wearing dark boots. The background is blurred with warm lights.

Огляд

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року мало далекосяжні соціальні та економічні наслідки, зокрема, пов'язані з величезним переміщенням населення, фізичним пошкодженням будівель та інфраструктури, а також збільшенням кількості жертв серед цивільного населення. За оцінками, війна може привести до того, що понад 7,1 мільйона українців опиняться за межею бідності, а ще 3,7 мільйона наблизяться до неї¹. Крім того, оціночна кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги, зросла до 17,6 мільйона на кінець 2022 року, причому найважчі умови склалися у південно-східному макрорегіоні та в центральному макрорегіоні разом з Дніпропетровською областю^{2,3}. Нині, через понад рік після початку повномасштабного вторгнення, ці наслідки продовжують відчувати населення по всій території країни, з конкретними наслідками для доброту та стійкості.

На тлі цих змін у цьому звіті здійснено оцінку впливу війни в Україні на людей, умов їхнього життя, здоров'я, доступ до освіти, засобів існування, продовольчої безпеки, соціального статусу, гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. У ньому розглядаються різні наслідки війни для людей, які проживають у різних макрорегіонах України, а також потреби груп населення, що перебувають під загрозою опинитися поза межею бідності або зазнати інших негативних наслідків війни. Аналіз ґрунтуються на огляді вторинних даних, а також проведених опитуваннях і завершується рекомендаціями щодо політики для неурядових організацій (НУО), міжнародних неурядових організацій (МНУО), Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Уряду України.

• Основні висновки

Рівень життя, охорона здоров'я та освіта

Умови життя, на які спочатку впливали різні фактори, здебільшого стабілізувалися, оскільки доступ до базових послуг відновився на національному рівні після перших кількох місяців бойових дій. Рівень життя знизився взимку 2022/2023 року через перебої з постачанням комунальних послуг по всій країні. Система освіти в Україні продовжує функціонувати, хоча і з перебоями, зумовленими війною, а онлайн-навчання стало нормою в усіх регіонах, окрім західного макрорегіону, де відновилося очне навчання. Доступність медичних послуг швидко відновилася після повномасштабного вторгнення, але використання домогосподарствами негативних стратегій адаптації до труднощів, як-от відкладання лікування або скорочення інших витрат, зросло через недоступність медичних послуг і ліків.

Найбільше погіршилися умови життя домогосподарств у південно-східному та північному макрорегіонах через пошкодження комунальної інфраструктури, житлових будинків, закладів охорони здоров'я та освіти. Найбільше постраждали домогосподарства, для яких переміщення поєднується з іншими чинниками вразливості, наприклад, люди похилого віку, багатодітні сім'ї, діти та особи з хронічними захворюваннями або інвалідністю. Домогосподарства, що залишилися на територіях, які безпосередньо постраждали від конфлікту, і які переважно складаються з людей похилого віку, зазнали більш помітного погіршення умов життя.

Засоби існування

Більшість домогосподарств повідомили, що зайнятість членів їхніх родин зазнала негативного впливу повномасштабного вторгнення, що виявилося у втраті роботи або скороченні заробітної плати та робочого часу. Більшість домогосподарств повідомили про зниження доходів, причому ВПО та переселенці є особливо вразливими в цьому відношенні. Зменшився доступ до оплачуваної роботи, а також зросла залежність від гуманітарної та державної допомоги, поряд із підтримкою друзів і родичів (включно з грошовими переказами) як основних джерел доходу. Більшість домогосподарств повідомили, що для задоволення основних потреб вони застосовують економічні стратегії адаптації до труднощів, як-от витрачання заощаджень, пошук додаткової

роботи та скорочення витрат на охорону здоров'я з метою задоволення інших основних потреб. Домогосподарства повідомили, що вони можуть продовжувати брати додаткову роботу, але не можуть продовжувати витрачати заощадження, зменшувати основні витрати на охорону здоров'я або брати гроші у борг. Вплив війни на засоби існування найсильніше відчувається в південно-східному макрорегіоні.

Продовольча безпека

Війна в Україні створила низку ризиків для продовольчих і сільськогосподарських ринків та торгівлі, включаючи ризики, пов'язані з логістикою, цінові, виробничі й енергетичні ризики. Активні бойові дії в деяких регіонах країни, брак вільної робочої сили, високі виробничі витрати та низькі закупівельні ціни призвели до скорочення виробництва зернових, а міні та інші вибухонебезпечні предмети на полях також обмежили можливості внесення добрив та збирання врожаю, що призвело до незібраного врожаю на значних територіях. Втім, у 2022 році обсяги виробництва все ще були достатніми для покриття внутрішніх потреб. Проте, якщо стан сільськогосподарського виробництва і надалі погіршуватиметься, це може привести до проблем з доступністю продовольства в Україні. Хоча доступність продовольства не стала проблемою на національному рівні, брак економічної спроможності домогосподарств є основним чинником продовольчої безпеки в Україні з початку війни, оскільки більшість домогосподарств намагаються задоволити свої найнагальніші потреби. Крім того, райони поблизу лінії зіткнення зазнали негативного впливу з точки зору безпеки, пошкодження інфраструктури, доступу до базових послуг та обмеженої функціональності ринків, що призвело до відсутності фізичного доступу до продовольства для домогосподарств на цих територіях. Протягом 2022 року частка домогосподарств з недостатнім споживанням продуктів харчування зросла з однієї п'ятої до однієї третини, причому південно-східний макрорегіон зазнав найбільш негативного впливу. До демографічних груп, найбільш вразливих до продовольчої незахищеності, належать домогосподарства з числа переміщених осіб, домогосподарства, у складі яких є особи з інвалідністю, неповні домогосподарства, очолювані жінками, домогосподарства, у складі яких є особи з хронічними захворюваннями, а також безробітні.

Соціальна інтеграція

З лютого 2022 року зросла кількість осіб, яким загрожує соціальна ізоляція, і які потребують допомоги. Особливо це стосується ВПО, а також ветеранів та осіб з інвалідністю. Війна непропорційно вплинула на тих, хто належить до більше ніж однієї цільової групи, наприклад, на ВПО та осіб з інвалідністю, є літніми людьми або членами ромської громади. Певні групи стикаються з соціальною стигматизацією у зв'язку з наслідками війни, зокрема роми, люди, які живуть з ВІЛ та СНІД, та представники ЛГБТКІА+ спільноти. Пошкодження інфраструктури негативно вплинуло на інклюзивність та доступність послуг, створивши проблеми з доступом до послуг охорони здоров'я, особливо для груп населення, які перебувають у вразливому становищі. Експерти також визначили, що нерівний доступ до послуг особливо впливає на осіб з інвалідністю, людей похилого віку, домогосподарства з низьким рівнем доходу та ромську спільноту в цілому, а також вказує на географічну нерівність — зокрема, для тих, хто проживає у прифронтових або тимчасово окупованих регіонах або більче до них.

Гендерна рівність

Війна посилила ризик гендерно зумовленого насильства: експертні оцінки та фактичні дані свідчать про збільшення кількості повідомлень про домашнє насильство або насильство з боку інтимних партнерів, а також про підвищений ризик сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, що існує на тлі труднощів з доступом до послуг із захисту. І чоловіки, і жінки стали активніше долучатися до діяльності НУО та ініціатив, спрямованих на покращення життя у своїх громадах, і хоча одразу

після повномасштабного вторгнення низка жіночих організацій не працювала в повному обсязі⁴, лідерство жінок та їхня роль у прийнятті рішень на рівні сім'ї та громади дещо зросла. Однак експерти відмічають недостатню представленість жінок у процесі прийняття адміністративних та політичних рішень. Що стосується фінансової безпеки, то респондентки повідомили про нижчий щомісячний дохід домогосподарств і більшу залежність від допомоги та соціального захисту. Хоча оцінка, представлена в звіті, не виявила гендерного впливу на доступ до послуг, експерти вказують на перехресні проблеми та дискримінацію, з якими стикаються ромські жінки-переселенки, особливо щодо їхнього доступу до медичних послуг, захисту та інших базових послуг.

Загальні рекомендації щодо стійкості та відновлення

- Підтримувати Уряд України у виконанні його міжнародних зобов'язань щодо захисту прав і задоволення потреб усіх груп, які постраждали від наслідків війни.
- Підтримувати домогосподарства та місцеві громади у відновленні ресурсів, які вони вичерпали, для пом'якшення наслідків війни.
- Зменшити бар'єри для доступу до державних систем соціального захисту, а також забезпечити адекватність і прозорість наявних програм.
- Забезпечити узгодженість та інклузивність заходів на національному рівні, одночасно встановлюючи зв'язок із місцевими планами відновлення.
- Впроваджувати заходи з відновлення, орієнтовані на зміни у потребах населення, що залишилося, та населення, що повертається.
- Запровадити політику, спрямовану на забезпечення довгострокових рішень для переміщених домогосподарств, включаючи безпечні умови для повернення тих домогосподарств, які вирішать це зробити.
- Визначити пріоритетом розбудову інклузивного суспільства під час війни та упродовж післявоєнного періоду.
- Залучати МНУО, донорів та міжнародні фінансові установи до зусиль із соціальної інтеграції.

Секторальні рекомендації

- Розробити політику та заходи, спрямовані на відновлення сільськогосподарського виробництва.
- Інвестувати в освіту й ініціативи з поширення практичних навичок для зміцнення людського капіталу України та підвищення продуктивності праці.
- Визначити пріоритетність заходів, спрямованих на забезпечення засобів існування, які відображають економічні та демографічні зміни, що відбуваються в Україні.
- Створити сприятливе середовище для жінок і переміщених осіб, що дозволить їм працювати поза домом, займатися домашнім господарством і брати участь у заходах, що проводяться організаціями, які займаються питаннями розвитку та гуманітарними питаннями.
- Забезпечити доступ постраждалих від гендерно зумовленого насильства, домагань і травм, пов'язаних з війною, до відповідних служб підтримки.
- Розробити політичну та правову базу для полегшення доступу до можливостей отримання доступного та належного житла.
- Продовжити медичну реформу, спрямовану на розширення доступу до медичних послуг та ліків.

1 • Методологія

Метою Оцінки впливу війни на людей (ОВВЛ) є визначення загального впливу війни в Україні на людей, умови їхнього життя, здоров'я, доступ до освіти, засобів існування, продовольчої безпеки, соціального статусу, гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, а також на еволюцію багатовимірної бідності та людський розвиток.

Географічне охоплення дослідження та група населення, що становлять інтерес

У звіті розглядається вплив війни на всі території України, які на момент проведення оцінки перебували під контролем Уряду України. Аналіз охоплює всі групи населення як у сільській, так і в міській місцевості, з особливим акцентом на окремих групах (жінки, внутрішньо переміщені особи (ВПО), люди похилого віку, особи з інвалідністю, ЛГБТКІА+ та ромські громади).

Макрорегіональна стратифікація, обрана для цієї оцінки, відповідає порядку денному Уряду України щодо відновлення, а також регіонам, про які йшлося під час Конференції з відновлення України, що відбулася в Лугано (Швейцарія) у липні 2022 року⁵.

Огляд аналізу

Для збору даних та аналізу впливу війни на людей в Україні було застосовано змішаний підхід до збору даних. Висновки відображають широкий огляд вторинних даних (ОВД), а також загальнонаціональний збір первинних даних, що охоплює 3 239 домогосподарств у 23 областях⁶ (за винятком територій, непідконтрольних Уряду України), репрезентативних з 95-відсотковим рівнем довіри та 5-відсотковою похибкою на макрорегіональному рівні. Збір якісних даних включав 10 фокус-груп (ФГ) та 23 інтерв'ю з ключовими інформантами (ІКІ), які охоплювали, зокрема, теми, пов'язані з гендерною рівністю та соціальною інтеграцією.

Визначення джерел даних та прогалин

Огляд вторинних даних (ОВД) було проведено для формування бази порівняння щодо ситуації в Україні перед початком повномасштабного вторгнення, а також для визначення порівняльних даних, отриманих у період після лютого 2022 року за темами, викладеними в Інструкції з оцінки впливу надзвичайних ситуацій на людський розвиток⁷. Цей аналіз побудований на п'яти основних компонентах: рівень життя, освіта та охорона здоров'я; засоби існування; продовольча безпека, соціальна інтеграція та гендерна рівність. Крім того, за цими компонентами було оцінено окремі вразливі та цільові групи, визначені на етапі розробки дослідження; водночас ОВВЛ не може надати вичерпний огляд усіх вразливих груп в Україні.

Разом з цим ОВД, свій внесок у розробку ОВВЛ зробили представники 12 агентств ООН: ЮНІСЕФ, ВПП, ФАО, УВКПЛ, ЮНФПА, ООН-Жінки, МОМ, ПРООН, ЮНЕЙДС, УВКБ ООН, ВООЗ та УКГП за підтримки Офісу Координатора системи ООН в Україні. Відповідальними за основні компоненти ОВВЛ є:

1. Рівень життя, охорона здоров'я та освіта: 2. Соціальна інтеграція: 3. Засоби існування: 4. Гендерна рівність: 5. Продовольча безпека:	ЮНІСЕФ – ВООЗ – УВКБ ООН ПРООН – УВКПЛ ПРООН – МОМ ООН-ЖІНКИ – ЮНФПА ВПП – ФАО

Команда дослідження розробила систему індикаторів для оцінки впливу в кожній сфері. Джерела, визначені під час проведення ОВД і наведені у таблиці індикаторів (див. Додаток 1), було розроблено, щоб визначити відповідні джерела даних до і після лютого 2022 року, а також прогалини в наявних даних.

В результаті складання системи індикаторів було виявлено низку прогалин у даних, які послужили основою для розробки інструментів збору первинних даних:

Таблиця 1: Зведені дані про прогалини в даних за результатами ОВД, за компонентами

Рівень життя, освіта та охорона здоров'я	Дані були доступні майже за всіма показниками, хоча розбивка за цільовими групами населення не завжди була можлива.
Засоби існування	Через обмежений розмір вибірки, не завжди можна було представити розподіл наявних даних по групах та за певними показниками, а доступність даних за певними показниками, як-от джерела доходу та збитки, завдані майну домогосподарств, була обмеженою. Дані про використання певних стратегій адаптації до труднощів були недоступні за період після лютого 2022 року.
Продовольча безпека	Було виявлено прогалини в загальнонаціональній доступності даних до лютого для конкретних індикаторів продовольчої безпеки домогосподарств (таких як показник споживання продовольства (FCS) та скорочений індекс стратегій адаптації до труднощів (rCSI)), які зазвичай збираються в умовах гуманітарного реагування.
Соціальна інтеграція	Наявні дослідження не висвітлювали певні питання, пов'язані з доступом до державних послуг і наявних механізмів подання скарг. Крім того, відсутні системні дані щодо окремих важкодоступних вразливих та цільових груп.
Гендерна рівність та розширення прав і можливостей жінок	Після лютого 2022 року було виявлено прогалини в даних щодо змін у прийнятті рішень на рівні домогосподарств та показників, пов'язаних із захистом.

З метою заповнення цих конкретних прогалин у даних і доповнення наявних даних після лютого було розроблено інструменти для збору первинних даних.

Вибір джерел первинних даних

Для цієї оцінки було використано два основні типи джерел даних, які слугували основою для більшої частини аналізу:

- Загальнонаціональні набори первинних даних, зокрема:
  - Збір первинних даних, проведений IMPACT спеціально для ОВВЛ (опитування домогосподарств, а також IKI та обговорення у фокус-групах, спрямовані на конкретні демографічні групи);
  - Ініціатива REACH та Багатосекторальна оцінка потреб Всесвітньої продовольчої програми 2022 року;
  - Індекс соціальної згуртованості та примирення SCORE (SeeD та консорціум партнерів);
  - Цілісна оцінка стійкості населення SHARP на основі SCORE (SeeD та консорціум партнерів); та
  - Дані Державної служби статистики України (ДССУ).

Ці дані були відібрані на основі їх географічного охоплення, методологічної точності, розміру вибірки, а також здатності групи з проведення оцінки провести додатковий аналіз відповідно до завдань дослідження. Методологічні примітки до цих даних (за винятком тих, що були підготовлені ДССУ) включені в додатки до цього звіту ([див. Додатки 2, 3, 4 і 5](#)).

- Звіти й аналітичні матеріали агентств ООН, зокрема Всесвітньої продовольчої програми (ВПП), ПРООН, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Міжнародної організації з міграції (МОМ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Фонду народонаселення ООН (ЮНФПА), ООН Жінки та Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН); а також Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA) та Огляду гуманітарних потреб (ОГП), що координується УКГП ООН.

Наведені вище джерела даних не є вичерпним переліком тих, на які є посилання в цьому звіті; вони представляють лише частину розглянутої інформації. Повний список джерел наведено в бібліографії.

Заключні етапи оцінювання включали консультації з кожним з агентств, відповідальних за компоненти, з метою підтвердження висновків і рекомендацій, а також з організаціями громадянського суспільства, Кабінетом Міністрів та Офісом Президента.

Виклики та обмеження

З огляду на складну безпекову ситуацію в Україні, а також умови збору даних в країні, ця оцінка має певні обмеження, а саме:

- Велика частина даних, які існували до лютого 2022 року, більше не збираються, і так само значна частина джерел даних після лютого 2022 року не мають безпосередньо співставних аналогів до лютого. Таким чином, ця оцінка може лише узагальнити вплив у ключових секторах та індикаторах і не може забезпечити порівняння та аналіз повністю ідентичних показників.
- Так само, розмір вибірки, методологія оцінювання та формулювання індикаторів відрізняється в усіх джерелах даних. Ми доклали максимальних зусиль, щоб забезпечити належний контекст для аналізу кожного показника, проте всі порівняння слід вважати орієнтовними і такими, що не можуть бути статистично підтвердженими.
- Географічні макрорегіони, обрані для аналізу, використовуються для потреб даного дослідження, але не використовуються постійно гуманітарними та іншими організаціями в Україні. Це обмежує можливості для макрорегіонального агрегування та порівняння різних джерел даних, які не були безпосередньо проаналізовані групою з проведення оцінки.

Інші обмеження, які безпосередньо стосуються діяльності зі збору даних для ОВВЛ (детальну методологію [див. у Додатку 2](#)), включають:

- Кількісне опитування проводилося на рівні домогосподарств і з одним респондентом, який відповідав від імені домогосподарства, в тому числі на запитання про окремих членів. На всі запитання відповідав голова домогосподарства (або дорослий представник домогосподарства), який, як передбачалося, надавав точну інформацію від імені домогосподарства в цілому та про окремих його членів. Хоча така стратегія дозволяє узагальнити аналіз на більш широку одиницю домогосподарства, може виникнути похибка в оцінці, якщо інші члени домогосподарства мають інші погляди та досвід, ніж респондент, який брав участь в опитуванні.

- Стратегія вибірки для збору кількісних даних була зосереджена на опитуванні домогосподарств, які проживали на територіях, підконтрольних Уряду України на момент проведення оцінки. Однак не було можливості зібрати дані GPS, оскільки збір даних здійснювався за допомогою телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (CATI), тому фактичне місце знаходження домогосподарств не могло бути перевірено незалежним чином.
- Значна частина території південно-східного макрорегіону на момент збору даних не перебувала під контролем Уряду України і тому була виключена з вибірки опитування. Результати опитування в межах ОВВЛ для цього макрорегіону представляють лише думки домогосподарств на підконтрольній Україні території, які загалом або сильно постраждали від конфлікту, або певний час були непідконтрольними Уряду України.
- Збір даних відбувався у грудні 2022 та січні 2023 року, коли електромережа України зазнавала частих відключень. Це змусило команду зі збору даних обмежити робочий час і призвело до того, що більша частина телефонних дзвінків залишилася без відповіді, що також змусило команду продовжити період збору даних для того, щоб охопити повну вибірку домогосподарств.

Було зроблено все можливе, щоб максимально врахувати та пом'якшити потенційний вплив цих обмежень на результати оцінки.

Для нотаток

A photograph showing a woman in a maroon jacket and a white beanie pushing a child on a green kick-scooter through a vast area of rubble and debris. In the background, there are several multi-story buildings that have suffered significant damage, with many windows blown out and structural elements exposed. A firefighter in a yellow and black uniform is visible in the distance near one of the buildings.

2 · Соціально-економічний контекст

Мета проведення ОВВЛ

Приєднавшись до Порядку денного сталого розвитку до 2030 року у 2015 році, Україна визначила цілі та завдання для сталого соціального прогресу, спрямованого на подолання бідності, зменшення нерівності та поліпшення стану здоров'я і добробуту, освіти, гендерної рівності, чистої води та санітарії, доступу до гідної праці та економічного зростання. Однак, починаючи з лютого 2022 року, політичний порядок денний України визначається війною. У цьому контексті важливо переконатися, що потреби людей, особливо найбільш вразливих до наслідків війни і чисел становище вже погіршилося внаслідок пандемії, а також тривалим конфліктом на сході з 2014 року, не залишаються поза увагою. За оцінками, війна може призвести до того, що понад 7,1 мільйона українців опиняться за межею бідності, а ще 3,7 мільйона наблизяться до неї⁸.

У звіті ОВВЛ увага зосереджується на збитках, завданих самому населенню, з метою визначення наслідків та пріоритетів для відновлення. Цей звіт також має на меті висвітлити специфічні потреби груп населення, які наражаються на більший ризик потрапити в ситуацію багатовимірної бідності або зазнати її поглиблення внаслідок війни. Ця вразливість може бути зумовлена соціально-економічними, географічними та демографічними чинниками та їх поєднанням; у Національній доповіді України «Цілі сталого розвитку» (ЦСР) за 2017 рік визначено, що багатодітні сім'ї та сільські домогосподарства є найбільш вразливими до ризику опинитися за межею бідності⁹. До війни до вразливих груп зокрема належали ВПО, ветерани, люди похилого віку, домогосподарства, очолювані однією особою, особи з інвалідністю, особи з хронічними захворюваннями та діти, які проживають поблизу лінії зіткнення. Повномасштабне вторгнення збільшило чисельність цих вразливих груп і посилило тиск на інші групи ризику, такі як сім'ї ветеранів і загиблих військовослужбовців, у бік подальшої маргіналізації. Ці групи матимуть особливі потреби, які необхідно врахувати під час відновлення та відбудови.

Економічна структура та регіональний контекст України

До лютого 2022 року основні гуманітарні проблеми були зосереджені на сході України. Люди на цих територіях перебували під регулярними обстрілами та в нестабільних умовах безпеки¹⁰. Прогалини у доступі до соціальних послуг ставали дедалі більшими в районах, наблизених до лінії зіткнення, а ситуація в галузі охорони здоров'я погіршувалася навіть напередодні пандемії COVID-19. За оцінками ОГП України за 2022 рік, яке охоплювало постраждалі від конфлікту Донецьку і Луганську області та ВПО, станом на кінець 2021 року 2,9 мільйона людей потребували гуманітарної допомоги. Найбільші гуманітарні потреби були у сфері доступу до води, санітарії та гігієни (2,5 мільйона осіб), захисту (схильність людей до фізичних та/або психологічних ризиків або шкоди внаслідок насильницьких або кризових ситуацій, 2,5 мільйона осіб), охорони здоров'я (1,5 мільйона осіб) та продовольчої безпеки і засобів існування (1,1 мільйона осіб)¹¹.

Напередодні повномасштабного вторгнення темпи зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) України були відносно низькими (3,4% 2021 року) у порівнянні зі зростанням ВВП країн Центральної Європи та Балкан, яке становило 6,1% у річному обчисленні. Як і її сусіди, Україна також зазнала падіння ВВП, спричиненого карантином через COVID-19, на рівні -3,8% порівняно із середнім показником -3,4% для країн Центральної Європи та Балкан¹².

За останнє десятиліття структура економіки України, яка раніше була значною мірою орієнтована на експорт товарів, поступово переорієнтувалася на потужну економіку послуг, зокрема на послуги у сфері інформаційних технологій (ІТ), на які припадало 39% експорту послуг у 2021 році (порівняно з 14% у 2014 році)¹³. У 2021 році в секторі послуг було зайнято найбільше робочої сили, і на нього

припадала половина ВВП¹⁴. На противагу цьому, на сільське господарство припадало лише 11% ВВП у 2021 році та 14% зайнятості, але, водночас, значна частка загального експорту (43,9%)¹⁵. Як один з найбільших виробників зерна та рослинної олії у світі, Україна відіграє вирішальну роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки¹⁶.

Ринок праці має структурні недоліки, як-от відносно високий і стійкий рівень безробіття (10,1% для жінок і 9,5% для чоловіків у 2021 році)^{17,18}, гендерний розрив в оплаті праці, а також скорочення робочої сили через старіння населення та еміграцію¹⁹. Через старіння населення останні демографічні прогнози свідчать, що через тридцять років населення України може скортитися на третину²⁰. Таке значне скорочення матиме структурні наслідки для української економіки та вплине на системи соціального захисту в країні.

Міжнародна організація праці (МОП) також підкреслила «високий рівень безробіття та бездіяльності серед молоді, а також значну невідповідність навичок»²¹. Крім того, на ринку праці спостерігається високий рівень неофіційної зайнятості (21% робочої сили у 2019 році)²², переважно в сільському господарстві, оптовій торгівлі та будівництві. Неофіційна робота пов'язана з нижчим рівнем або відсутністю соціального захисту, а це означає, що мільйони українських працівників не користуються більшістю переваг, доступних для офіційних працівників. Зумовлені пандемією карантинні обмеження змусили багато малих і середніх підприємств закритись, що призвело до негайного скорочення робочого часу з березня по червень 2020 року та більш стійкої тенденції до зниження витрат на робочу силу²³.

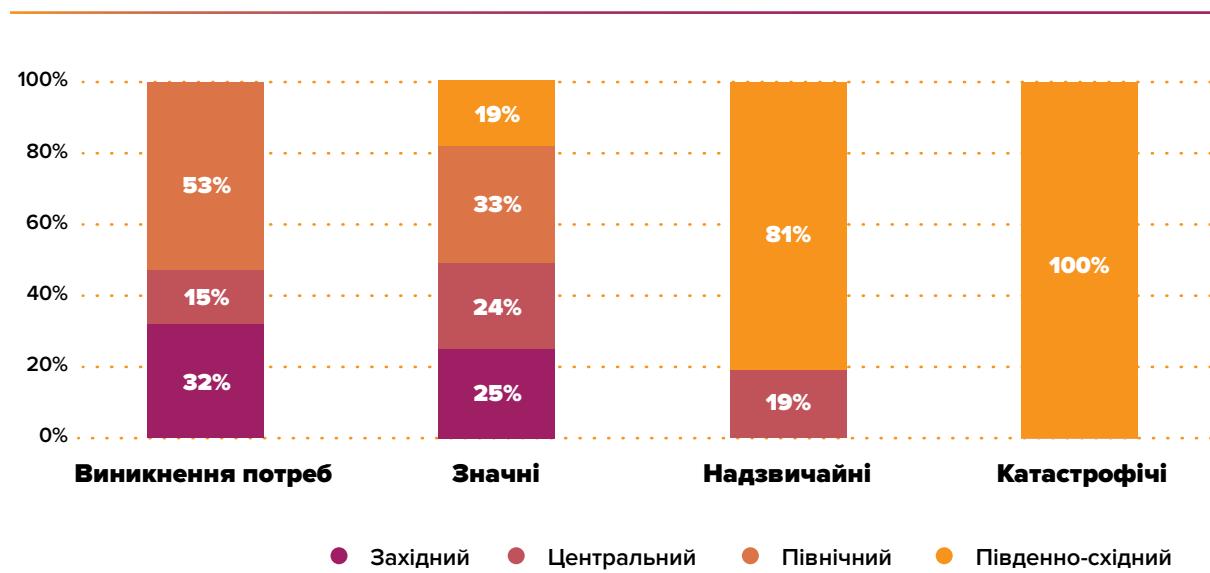
До повномасштабного вторгнення Україна характеризувалася зростанням нерівності: Київ, центральні області (Дніпропетровська, Полтавська) та деякі східні області (Харківська, Запорізька) маливищі темпи економічного та демографічного зростання порівняно з областями, що постраждали від конфлікту, та з західною та центральною частинами країни²⁴. У той час як міста Київ та Харків приваблювали підприємства і у сфері послуг (ІТ та фінансові послуги), східні області мали вищу концентрацію промислової діяльності, а обласні центри в цих областях залучали більшу частину внутрішніх і міжнародних інвестицій²⁵. Це призвело до зростання диспропорцій у доходах між цими областями та рештою країни, що більше посилилося через зростання трудової міграції із західних областей до сусідніх країн. Ця нерівність знайшла своє відображення на ринку праці, де рівень безробіття в південно-східних областях, окрім Дніпропетровської та Київської, був нижчим, ніж у Києві. Території постраждалих від конфлікту Донецької та Луганської областей були виключені з цієї регіональної динаміки. У 2021 році найвищий рівень безробіття було зафіксовано у районах Луганської (15,9%) та Донецької (15,3%) областей, які перебували під контролем Уряду України²⁶.

Посилення соціально-економічної вразливості країни з лютого 2022 року

У лютому 2022 року українці пережили повномасштабне вторгнення Російської Федерації. Одним із безпосередніх наслідків цього стало величезне переміщення населення. З 1,5 мільйона 2021 року²⁷ кількість ВПО сягнула піку в 7,1 мільйона у квітні 2022 року, за даними МОМ, і зменшилася до 5,4 мільйона у січні 2023 року (що можна пояснити збільшенням кількості повернень, які спостерігалися МОМ протягом 2022 та 2023 років)^{28,29}. Крім того, УВКБ ООН зафіксувало майже 8 мільйонів українських біженців у країнах Європи станом на кінець січня 2023 року³⁰. Масштабне переміщення, особливо за межі України, посилило наявні демографічні проблеми, пов'язані зі зменшенням кількості кваліфікованої робочої сили в Україні. За оцінками Світового банку, близько 2 мільйони дітей виїхали з України і, як очікується, залишаться за кордоном³¹. Внаслідок війни в Україні, ймовірно, збільшиться кількість домогосподарств, очолюваних жінками, зросте частка домогосподарств з одним годувальником, а також збільшиться кількість домогосподарств з людьми з інвалідністю.

Оціночна кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги, зросла з 2,9 мільйона на кінець 2021 року до 17,6 мільйона на кінець 2022 року^{32,33}. Найбільше зросла кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги (PIN), у секторі житла та непродовольчих товарів — на 8,1 мільйона осіб. З моменту повномасштабного вторгнення відносно зменшилася частка людей похилого віку (22% в ОГП 2023 року, -7,6 в. п. порівняно з ОГП 2022 року), дещо зменшилася частка дорослих (54% в ОГП 2023 року, -3 в. п. порівняно з ОГП 2022 року) і збільшилася частка дітей (23% в ОГП 2023 року, +10,4 в. п. порівняно з ОГП 2022 року), причому більш важкі умови спостерігаються в південно-східному макрорегіоні та Дніпропетровській області в межах центрального макрорегіону (див. рис. 1). У всіх гуманітарних секторах жінки та дівчата потребують допомоги більше, ніж чоловіки та хлопці.

Рисунок 1: Оцінка гостроти потреб за макрорегіонами у 2022 році, у відсотках від PIN³⁴

Джерело: «Огляд гуманітарних потреб України на 2023 рік» (дані на основі оцінок та аналізу, проведених у період з лютого по жовтень 2022 року).

Економічна ситуація та потреби у відновленні

Війна також вплинула на роботу багатьох галузей промисловості у східних областях, що призвело до зупинки авіаперевезень та порушення ланцюгів постачання³⁵. Уряд запровадив контроль за рухом капіталу та зафіксував обмінний курс, щоб уникнути додаткових наслідків для фінансової системи. Наприкінці 2022 року ВВП скоротився на 29,2%, а інфляція становила 26,6%³⁶. Дефіцит торговельного балансу з грудня 2021 року по грудень 2022 року збільшився більше ніж удвічі³⁷. Станом на жовтень 2022 року, за оцінками МОП, було втрачено 2,4 мільйона робочих місць порівняно з періодом до лютого³⁸. Як повідомляється, підприємства все ще очікують скорочення робочої сили у 2023 році, але повільнішими темпами, ніж у 2022 році³⁹. Однак, враховуючи масштаб впливу та окупацію до 24 відсотків території України у 2022 році⁴⁰, економіка продемонструвала значну стійкість завдяки продовженню виробництва товарів та послуг у великих містах, а також на територіях, де це залишалося можливим, а економічні перспективи на 2023 рік прогнозуються більш сприятливими⁴¹.

Масштабне переміщення населення в поєднанні з призовом до армії призвело до дисбалансу на ринку праці. За даними моніторингу УВКБ ООН, спостерігається не лише зменшення кількості вільних робочих рук, але й високий рівень працевлаштування українських біженців за кордоном. Більшість із них — висококваліфіковані працівники, а отже, становлять менший ресурс для

внутрішнього ринку праці. Ці демографічні зміни у складі робочої сили будуть особливо важливими в перспективі відновлення ринку праці, який повинен враховувати втрату висококваліфікованих працівників і сприяти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві ринки праці⁴².

За оцінками RDNA, зробленими в лютому 2023 року, за рік прямі збитки, завдані будівлям та інфраструктурі, склали 135 мільярдів доларів США, тоді як загальна сума потреб у відновленні та відбудові сягнула 411 мільярдів доларів США⁴³. Географія збитків, завданіх фізичному капіталу, була зміщена в бік північних і південно-східних регіонів. Основними секторами, що постраждали, були житлове господарство (38% усіх збитків), транспорт (26%), енергетика (8%), торгівля та промисловість (8%) і сільське господарство (6%). Фізичні пошкодження та забруднення земель мінами вплинули на доступ українців до базових послуг і засобів існування, що відобразилося на потребах у відновленні в різних секторах. Війна також призвела до значного уповільнення прогресу України на шляху до подолання бідності: рівень бідності зріс з 5,5% у 2021 році до 24,1% у 2022 році⁴⁴.

Війна в Україні викликала значну реакцію з боку Уряду України, міжнародної спільноти, української діаспори та громадян України. Двостороння допомога за останні 12 місяців, включаючи фінансову, військову та гуманітарну допомогу, станом на січень 2023 року сягнула 144 мільярдів доларів США⁴⁵. Управління ООН з координації гуманітарних питань повідомило про 4,3 млрд доларів США, виділених на реагування на ситуацію в Україні у 2022 році (порівняно зі 170 млн доларів США у 2021 році)⁴⁶. До війни Україна була найбільшим отримувачем грошових переказів у Європі та Центральній Азії з рекордно високим припливом у 18,2 млрд доларів США (9% ВВП) у 2021 році⁴⁷. У листопаді 2022 року прогнозувалося, що приплив грошових переказів в Україну збільшиться у 2022 році на 2% порівняно з попереднім роком і досягне 18,4 млрд доларів США⁴⁸. Втім, за оцінками Національного банку України, грошові перекази в Україну стабілізувалися та припинили зростання 2022 року^{49, 50}.

Групи населення, яким загрожує найбільший ризик

Вразливі групи населення, як правило, все менш здатні пережити шок, який війна спричинила для їхніх умов життя та засобів існування (див. вставку нижче з детальним описом критеріїв). Деякі з цих груп, ймовірно, були переміщені двічі або більше разів, враховуючи, що ключові райони для переселення після конфлікту 2014 року перебували в безпосередній близькості до лінії зіткнення протягом усього 2022 року.

Ситуація в містах контрастує з ситуацією в сільській місцевості. Сільські домогосподарства, які становили 30% населення, загалом були більш соціально незахищеними з точки зору засобів існування та умов життя, хоча вони були більш забезпечені продуктами харчування завдяки споживанню власної сільськогосподарської продукції; вони мали переважно вищий рівень безробіття, нижчий доступ до соціальних послуг і більш гострий гендерний розрив⁵¹. Крім того, війна вплинула на сільські домогосподарства, які займаються сільським господарством: чверть респондентів репрезентативного опитування, проведеного ФАО наприкінці 2022 року, зазначили, що припинили або скротили свою сільськогосподарську діяльність внаслідок війни⁵². Міські домогосподарства також постраждали від війни, хоча й не так, як сільське населення. Масштабне внутрішнє переміщення в Україні відбувалося переважно в напрямку міських центрів⁵³. Пошкодження інфраструктури та житла також переважно зосереджені в міських районах, що призводить до безпекових ризиків для цивільного населення та створює тиск на місцеву транспортну та житлову інфраструктуру — два сектори, що зазнали найбільшої шкоди⁵⁴.

Вплив на вразливі групи населення

До вразливих груп населення, які зазнають підвищеного ризику від наслідків війни, належать домогосподарства, очолювані однією особою, багатодітні сім'ї, особи з інвалідністю, люди похилого віку, особи з хронічними захворюваннями, члени ромської громади та члени ЛГБТКІА+ спільноти.

Домогосподарства, очолювані однією особою, та багатодітні сім'ї. Домогосподарства, очолювані однією особою, часто залежать від меншої кількості джерел доходу, а тому є більш вразливими до потрясінь, які впливають на ринок праці та можливості працевлаштування. Жінки, які очолюють домогосподарства, можуть відчувати додатковий тиск, пов'язаний з обов'язками з догляду за дітьми.¹ Так само багатодітні сім'ї зазвичай є більш економічно вразливими.²

Особи з інвалідністю, люди похилого віку та особи з хронічними захворюваннями. Ці групи особливо постраждали через обмежені фізичні та фінансові ресурси для пereїзду з районів, що постраждали від конфлікту. Люди з інвалідністю та люди похилого віку частіше мають труднощі з доступом до бомбосховищ, а в разі перебоїв у роботі комунальних служб ці труднощі ще збільшуються.³ Люди з хронічними захворюваннями стикаються з труднощами у доступі до регулярного лікування та оплаті ліків.⁴ Переміщення може привести до погіршення стану здоров'я і створення додаткових бар'єрів для доступу до медичних послуг. Люди, що належать до цих груп, які залишилися на територіях, що постраждали від конфлікту, повідомляли, що відчувають себе у пастиці.⁵

Ромська громада, яка проживає переважно на заході та півдні України, десятиліттями була маргіналізована з обмеженим представництвом у суспільному житті, низьким доступом до послуг та економічною активністю, що характеризується неформальною діяльністю. Навіть попри видимий інституційний прогрес, такий як План дій щодо ромів до 2020 року, якісні дані, отримані під час проведення ОВВЛ, вказують на відсутність доступу ромського населення навіть до базових послуг.

ЛГБТКІА+ спільнота частіше піддається стигмі та негативному сприйняттю в українському суспільстві, хоча деякі великі міста виявилися більш інклюзивними. Війна призвела до збільшення бар'єрів для отримання базових послуг, труднощів у подоланні втрати доходів та проблем, пов'язаних з переміщенням, а також до підвищення ризику порушень прав людини.⁶

¹ Робоча група НУО з питань жінок, миру та безпеки. «Гендерний аналіз ситуації в Україні», квітень 2022 р.

² REACH. «Багатосекторальна оцінка потреб (БСОП) 2022 р.: результати щодо засобів існування». Березень 2023 р.

³ Вікторія Андрієвська та Крісті Зігфрід, «Я просто не можу стояти осторонь, якщо знаю, що можу допомогти», опубліковано 23 червня 2022 року, УВКБ ООН в Україні.

⁴ «Україна: Люди з хронічними захворюваннями стикаються з величезними труднощами в доступі до медичної допомоги, згідно з новим опитуванням ВООЗ», квітень 2022 р.

⁵ Amnesty International Україна: «У мене був дім»: люди похилого віку в Україні та їхній досвід війни, переміщення і доступу до житла», 6 грудня 2022 р.

⁶ Кластер з питань захисту. «Захист ЛГБТКІА+ людей в контексті реагування на ситуацію в Україні», травень 2022 р.

З • Основні висновки
щодо рівня життя,
охорони здоров'я та
освіти

Ключові тези

Попри те, що доступ до базових послуг був обмежений на початку війни, рівень життя швидко відновився і відтоді зберігає відносну стабільність. Перебої з постачанням комунальних послуг взимку призвели до зниження рівня життя. Однак існують регіональні відмінності: північний і південно-східний макрорегіони найбільше постраждали від перебоїв у постачанні комунальних послуг і пошкоджень житла з початку війни.

Система освіти в Україні продовжувала функціонувати, а онлайн-навчання стало нормою в усіх регіонах, окрім західного макрорегіону, де все ще переважало очне навчання. Відвідуваність загальної середньої школи постраждала менше, ніж у дошкільній освіті.

Доступ до медичних послуг швидко відновився, але використання домогосподарствами негативних стратегій адаптації до труднощів (як-от відкладання лікування або скорочення інших витрат) збільшилося. Це негативно вплинуло на економічний доступ до послуг з початку війни.

Найбільшого погіршення умов життя зазнали домогосподарства у південно-східному та північному макрорегіонах через пошкодження комунальної інфраструктури, житлових будинків, закладів охорони здоров'я та освіти. Більшість зафікованих жертв серед цивільного населення також припадає на ці макрорегіони.

У цьому компоненті найбільше постраждали домогосподарства, в яких статус переселення поєднується з іншими факторами вразливості, як-от наявність осіб похилого віку, багатодітні сім'ї, діти та особи з хронічними захворюваннями або інвалідністю. Домогосподарства, що залишилися на територіях, які безпосередньо постраждали від конфлікту, переважно літні люди, зазнали більш помітного погіршення умов життя.

Контекст

Концептуальна основа ОВВЛ для розуміння впливу війни в Україні на рівень життя домогосподарств ґрунтуються на багатовимірному індексі бідності, який має три виміри депривації: рівень життя, здоров'я та освіта. За рівнем бідності Україна посідала відносно високі місця в більшості міжнародних рейтингових систем. У 2021 році Україна також увійшла до списку країн з високим індексом людського розвитку⁵⁵.Хоча рівень багатовимірної бідності залишався низьким, поєднання конфлікту на сході країни з пандемією призвело до зростання викликів для вразливих груп населення у доступі до послуг та недостатньої підтримки з боку держави⁵⁶.

Рівень життя

До лютого 2022 року рівень життя українських домогосподарств покращувався упродовж двадцяти років. У період з 2001 по 2021 рік рівень ВВП на особу зрос з 8 243 до 12 944 доларів США, хоча і залишався найнижчим у Європі^{57,58}. Домогосподарства зазвичай повідомляли про наявність у них товарів тривалого користування, які вважаються індикаторами добробуту, таких як кольорові телевізори, пральні машини та холодильники. Протягом останнього десятиліття домогосподарства мали тенденцію до збільшення кількості товарів тривалого користування, особливо засобів ІКТ, таких як комп'ютери, ноутбуки, планшети чи смартфони⁵⁹.

До лютого 2022 року доступ до комунальних послуг був рівномірним на більшій частині території України, за наявності загальнонаціональних мереж електропостачання, газопостачання, централізованого тепlopостачання, водопостачання та водовідведення, а також телекомунікаційних мереж. До лютого 2022 року 100 відсотків домогосподарств мали доступ до електроенергії^{60,61}. Незважаючи на таку стабільну доступність, інфраструктурні мережі потребували інвестицій для підвищення енергоефективності та якості послуг⁶². По всій країні ціни на комунальні послуги в поєднанні з поганою теплоізоляцією будівель та неефективністю системи централізованого тепlopостачання не дозволяли 17% домогосподарств належним чином опалювати свої помешкання взимку⁶³. Доступ до води та її якість також є давньою проблемою для домогосподарств в Україні⁶⁴. У 2020 році 89% населення мали доступ до безпечної питної води⁶⁵. Однак лише 26,5% сільських домогосподарств мали доступ до централізованого водопостачання за той самий період⁶⁶. У Донецькій та Луганській областях якість води була обмежена забрудненням довкілля, спричиненим важкою промисловістю, а з 2014 року в регіоні виникли проблеми з управлінням водними ресурсами^{67,68}.

Початок конфлікту в 2014 році призвів до погіршення рівня життя багатьох домогосподарств зі східних областей. Майже половина домогосподарств у районах Донецької та Луганської областей, які перебували під контролем Уряду України, повідомили про спорадичні перебої з електропостачанням⁶⁹. У районах активного конфлікту було зруйновано 55 000 будинків⁷⁰, а 1,7 мільйона людей були змушені покинути свої домівки і, ймовірно, втратили майно внаслідок війни⁷¹. З 2,9 мільйона людей, які потребували допомоги у 2021 році, 1,1 мільйона перебували на підконтрольних українському уряду територіях Донецької та Луганської областей, 1,6 мільйона — на непідконтрольних українському уряду територіях, а 0,2 мільйона були внутрішньо переміщеними особами⁷². Це постраждале від конфлікту населення було визначено як надзвичайно вразливе: 54% жінок і дівчат, 13% дітей, 13% осіб з інвалідністю та 30% людей похилого віку (60 років і старше) були віднесені до категорії особливо вразливих⁷³.

Охорона здоров'я

До повномасштабного вторгнення національна система охорони здоров'я, що характеризувалася щільною мережею державних медичних закладів по всій країні, намагалася досягти універсального охоплення⁷⁴. Основними недоліками системи охорони здоров'я були високі витрати «з власної кишени», високий рівень бідності та катастрофічні витрати, пов'язані з недостатнім покриттям витрат на рецептурні ліки та стоматологічну допомогу^{75,76}. Витрати «з кишени» становили понад половину загальних витрат домогосподарств на охорону здоров'я (51% у 2019 році) в середньому по країні, що значно перевищує аналогічний середній показник Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (14% у 2019 році)⁷⁷. Таким чином, домогосподарства з нижчими доходами були непропорційно обмежені в доступі до медичних послуг, навіть якщо вони зверталися до державних закладів^{78,79}. Сільські домогосподарства також мали більше труднощів із доступом до медичних послуг, які часто надаються в містах; у 2021 році 24% сільських домогосподарств вказали на відсутність медичного закладу чи аптеки поблизу їхнього житла⁸⁰.

Якщо розглядати міжнародні порівняння, то Україна відставала за кількома показниками, пов'язаними з охороною здоров'я. 2020 року країна мала один з найнижчих показників очікуваної тривалості життя при народженні для чоловіків (66 років) і суттєвий розрив порівняно з жінками (76 років)⁸¹. Поширеність СНІДу та туберкульозу також була однією з найвищих у Східній Європі, переважно через вживання наркотиків⁸². Як і в інших країнах світу, пандемія COVID-19 створила додатковий тиск на національну систему охорони здоров'я через виснаження медичних працівників та нестачу основних медичних засобів⁸³.

На додаток до цих більш системних викликів, конфлікт на сході України призвів до численних жертв серед цивільного населення та військових, переважно у 2014 році. У період з 2014 по 2022 рік було зафіксовано 3 404 жертви серед цивільного населення та від 7 000 до 9 000 поранених⁸⁴. Конфлікт також призвів до руйнування або пошкодження медичних закладів та обладнання в цих областях, у деяких випадках змусивши лікарів покинути райони, що постраждали від конфлікту, і залишивши прогалини в медичному охопленні для решти жителів. За оцінками ОГП 2022 року, у Донецькій та Луганській областях 1,5 мільйона людей потребували медичної допомоги (з них 31% — люди віком понад 60 років)⁸⁵. Спалах COVID-19 2021 року створив ще більший тиск на медичні служби в цих регіонах⁸⁶. Особливо гострою була ситуація для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, які мешкають поблизу лінії зіткнення та мають значно нижчий рівень доступу до медичних послуг⁸⁷.

Після кількох років конфлікту на сході психічне здоров'я стало предметом все більшого занепокоєння серед вразливих груп населення, зокрема дітей, молоді, людей похилого віку, військово-службовців та ВПО. Дослідження, проведене у 2017 році, показало, що розлади психічного здоров'я можуть торкнутися до 30 відсотків населення України протягом життя⁸⁸. Рівень самогубств, особливо серед чоловіків, був високим порівняно з середніми міжнародними показниками (6,5 на кожні 100 000 осіб серед жінок і 39,2 серед чоловіків у 2019 році, порівняно з середнім показником ОЕСР 5,4 для жінок і 19,4 для чоловіків)^{89,90}. В країні послуги з охорони психічного здоров'я не є загальнодоступними, їх часто стигматизують і погано розуміють⁹¹. Крім того, обізнаність про наявність послуг була низькою: 83% респондентів репрезентативного опитування 2018 року в районах Донецької та Луганської областей, підконтрольних Уряду України, повідомили, що не знають про центри психосоціальної підтримки в їхньому районі⁹².

Освіта

Хоча відвідування школи в Україні є безкоштовним і обов'язковим для дітей віком від 5 до 17 років, до повномасштабного вторгнення рівень охоплення навчанням був значно нижчим за 100 відсотків. У 2021 році рівень охоплення навчанням від початкової до вищої освіти залишився нижчим за стандарти країн, що розвиваються (79% порівняно з середнім показником ОЕСР у 90%)⁹³. Це, зокрема, зумовлено низьким рівнем охоплення дітей віком від 15 років, який у 2021 році становив 50,4%. Крім того, сільські домогосподарства мали нижчий рівень охоплення початковою освітою (40%) порівняно з міськими домогосподарствами (71%) за даними 2021 року⁹⁴. Основними бар'єрами для доступу до освіти були вартість навчання та транспорт до школи. Було виявлено, що діти з ромських сімей мають нижчий рівень охоплення навчанням (особливо дівчата), і більшість з них не закінчують школу⁹⁵.

До повномасштабного вторгнення головною проблемою в освітньому секторі часто називали якість освіти. Незважаючи на те, що державні та приватні витрати на освіту як частка ВВП в Україні вищі, ніж у Великій Британії, Південній Кореї чи США (державні витрати на освіту становили 6% ВВП у 2018 році), часто наголошувалося на неефективності сектору⁹⁶. Це відображається на результатах українських студентів у міжнародних рейтингах. За даними Програми ОЕСР з міжнародного оцінювання учнів 2018 року, 15-річні учні в Україні отримали нижчі результати, ніж середній показник ОЕСР, з читання, математики та природничих наук⁹⁷. Перехід до онлайн-навчання через пандемію COVID-19 також спричинив погіршення якості освіти в Україні в роки, що передували війні.

Ситуація з освітою в постраждалих від конфлікту районах на сході України відрізнялася від решти території країни. Насамперед, доступ до освіти був під загрозою через часті обстріли та напружену ситуацію з безпекою. Як наслідок, багато шкіл на цих територіях запровадили онлайн-курси або не змогли забезпечити безперервність навчання через відсутність безпечного простору для дітей⁹⁸. До лютого 2022 року, за оцінками, 229 000 хлопчиків і дівчат безпосередньо потребували гуманітарної допомоги у сфері освіти поблизу лінії зіткнення та в районах Донецької та Луганської областей, непідконтрольних Уряду України⁹⁹.

Сукупний вплив

Найбільш помітним впливом війни на людей стало зростання кількості жертв серед цивільного населення. За даними УВКПЛ, які лише частково враховують втрати, пов'язані з війною, з 24 лютого 2022 року до кінця 2022 року було вбито або поранено 20 271 цивільну особу (порівняно з 10 404-12 404 осіб з 2014 по 2021 рік)¹⁰⁰. Поява тисяч поранених, які, як правило, потребують тривалої фізичної реабілітації, мали наслідки для систем охорони здоров'я та соціального захисту.

Найбільший вплив на рівень життя спостерігається в північному та південно-східному макрорегіонах, оскільки домогосподарства, розташовані більше до лінії зіткнення, з більшою ймовірністю зазнають депривації у трьох вимірах — рівень життя, здоров'я та освіта — через руйнування та пошкодження інфраструктури, майна та житла. 2022 року війна призвела до внутрішнього переміщення семи мільйонів людей, багато з яких були вразливими домогосподарствами, які, ймовірно, були менш здатні пережити наслідки війни. Негативні побічні ефекти спостерігалися також у західному та центральному макрорегіонах, які зазнали зростання споживчих цін, перебоїв у водопостачанні та електропостачанні, порушень у ланцюгах постачання, що вплинуло на доступ до товарів тривалого користування, а також притоку ВПО, що спричинило тиск на заклади освіти та охорони здоров'я і ринок житла.

Рівень життя

Обстріли об'єктів комунальної інфраструктури вплинули на умови життя по всій країні, що привело до загальнонаціональних відключень електроенергії та значних перебоїв у наданні комунальних послуг взимку 2022/2023 років. До лютого 2023 року доступ до комунальних послуг було переважно відновлено по всій країні, за винятком районів, що найбільше постраждали від конфлікту. Більш серйозні перебої спостерігалися взимку в північному та південно-східному макрорегіонах, а також у великих обласних центрах, таких як Львів, Дніпро та Полтава. За даними БСОП 2022 року, 77% домогосподарств у північному та південно-східному макрорегіонах стикалися з перебоями у постачанні комунальних послуг, порівняно з 41% по всій країні за місяць до збору даних (у вересні–листопаді 2022 року)¹⁰¹. Крім того, дефіцит води, якого не було в Україні до лютого 2022 року, був більш характерним для міських домогосподарств у південно-східному та західному макрорегіонах у той самий період¹⁰². Перебої з постачанням комунальних послуг були складним випробуванням для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, яким, можливо, доводилося покладатися на допомогу, щоб купувати продукти на випадок непередбачених обставин і зберігати воду. Крім того, деякі люди з інвалідністю підкреслювали, що вони не могли вийти з дому під час відключення електроенергії, зокрема до бомбосховищ, через відсутність електроенергії для роботи ліфтів¹⁰³. Активісти громадянського суспільства попереджали про потенційну маргіналізацію осіб з інвалідністю, що обмежувала їх доступ до гуманitarної допомоги¹⁰⁴.

Домогосподарства також постраждали від пошкоджень і руйнувань житла та майна. Часті обстріли привели до значного руйнування житлових будинків у деяких частинах країни. За оцінками, 55 000 житлових одиниць було пошкоджено в результаті конфлікту між 2014 і 2021 роками в Донецькій і Луганській областях, а за перший рік війни ця цифра сягнула 1,4 мільйона житлових одиниць по всій країні¹⁰⁵. За даними опитування домогосподарств у межах ОВВЛ, 44% внутрішньо переміщених домогосподарств і 28% домогосподарств, що проживають у південно-східному макрорегіоні, повідомили, що їхнє житло було безпосередньо пошкоджене внаслідок війни (порівняно з 13% на національному рівні); про більшу шкоду повідомили домогосподарства, які проживають у містах, порівняно з сільською місцевістю. Постраждалі домогосподарства, ймовірно, продали або втратили майно через переміщення, руйнування або мародерство; за даними БСОП 2022 року, кожне третє домогосподарство було змушене відмовитися від цінних речей під час переміщення. Станом на березень 2022 року було евакуйовано 179 державних інтернатних закладів через пошкодження та руйнування, що привело до переміщення 4 894 дітей¹⁰⁶.

Маргіналізовані групи повідомляли про дискримінацію під час пошуку житла після переміщення. Деякі комунальні притулки, за повідомленнями, не приймали членів ромської громади, а члени ЛГБТКІА+ спільноти стикалися з утисками¹⁰⁷.

Люди, які живуть у місцях колективного проживання, хоча й складають лише 3% ВПО станом на січень 2023 року, зазвичай маютьвищий рівень вразливості на рівні домогосподарств. Так, загальнонаціональне дослідження домогосподарств у місцях компактного проживання, проведене REACH у листопаді 2022 року, показало, що 40% домогосподарств мали принаймні одного вразливого члена, і лише 13% опитаних голів домогосподарств повідомили, що мають постійну оплачувану роботу¹⁰⁸. Крім того, першочерговими потребами були житло та предмети домашнього вжитку (51% респондентів повідомили про гостру потребу), а також охорона здоров'я (31% респондентів)¹⁰⁹.

Охорона здоров'я

Війна вплинула на надання медичних послуг і доступ до них в Україні двома основними шляхами. По-перше, через тиск на медичні заклади та персонал. По-друге, через обмеженість економічних ресурсів, спричинену інфляцією та втратою засобів існування.

У перший рік війни внаслідок обстрілів було пошкоджено або зруйновано 1 574 медичні заклади, більшість з яких розташовані у південно-східному та північному макрорегіонах¹¹⁰. Станом на

лютий 2023 року кожна десята лікарня в Україні зазнала прямих пошкоджень від обстрілів, причому найбільше пошкоджень було завдано в Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській та Київській областях¹¹¹. Багато медичних працівників були змушені покинути своїй домівки через конфлікт, через що медичні заклади відчувають нестачу персоналу¹¹².

Після труднощів на початку повномасштабного вторгнення, доступність послуг покращилася на більшій частині території країни, що перебуває під контролем уряду, але в районах, розташованих біжче до лінії фронту, медичні послуги надаються спорадично. Однак лікарні, як і раніше, можуть стикатися з підвищеним навантаженням, особливо в районах, що приймають велику кількість ВПО або слугують пунктами прийому поранених військовослужбовців і цивільних осіб уздовж лінії фронту. Наприклад, експрес-оцінка ВООЗ, проведена у квітні, показала, що кожен третій респондент зіткнувся з серйозними проблемами у доступі до послуг¹¹³. Згідно з оцінкою потреб у сфері охорони здоров'я ВООЗ (ОГП)¹¹⁴, найбільші труднощі з доступом до медичних послуг для домогосподарств були пов'язані з хронічними захворюваннями (9,9%), вагітністю (9,6%), медичними послугами для дітей (7,9%) і пораненнями (7,5%). На територіях, що постраждали від активних бойових дій, основним бар'єром для отримання медичної допомоги є вартість ліків та лікування¹¹⁵.

Основні бар'єри в доступі до медичних послуг пов'язані з вартістю консультацій, ліків і труднощами, пов'язаними з доступом до медичних закладів. Це може бути наслідком загального зниження доходів домогосподарств з моменту повномасштабного вторгнення (докладніше про це йдеться в розділі «Засоби існування» нижче). За даними Загального опитування населення, проведеного МОМ, 31% населення зазначили щонайменше одну перешкоду в доступі до медичних послуг, а 35% населення стикалися з перешкодами в доступі до ліків¹¹⁶. Для домогосподарств, які повідомили про труднощі з доступом до медичної допомоги за даними БСОП 2022 року, основні бар'єри, з якими вони стикалися, були пов'язані з вартістю консультацій (28%), ліків (23%) та відсутністю доступу до функціонуючого медичного закладу поблизу (14%). Серед молоді (віком 14–35 років) занепокоєння щодо здоров'я (власного або близьких) зросло до 50% порівняно з 35% у 2021 році¹¹⁷.

За даними БСОП 2022 року, до груп, найбільш вразливих до потреб у сфері охорони здоров'я, належать домогосподарства з літніми членами, внутрішньо переміщені особи та домогосподарства, в яких є особи з інвалідністю. Основною проблемою в доступі до послуг для таких домогосподарств була вартість медичних послуг. За даними ОГП ВООЗ, 22% домогосподарств витрачали понад чверть свого місячного доходу на медичні послуги. Лише 37% витрачали менше 10% свого доходу на медичні послуги та ліки, тоді як до війни, за національними даними, витрати на охорону здоров'я становили 4,7% середньомісячних витрат домогосподарств у 2021 році¹¹⁸. Хоча певну роль можуть відігравати ефекти вимірювання, ця зміна також може бути пов'язана з інфляцією або зменшенням реальних доходів у поєднанні з незмінними витратами на медичні послуги. Дані не виявили чіткої географічної закономірності щодо доступу до медичної допомоги або домогосподарств, які повідомляють про свою спроможність дозволити собі медичну допомогу, за винятком того, що доступність була вищою за національний рівень у Києві та нижчою в районах, де відбуваються бойові дії. ВПО також зіткнулися з обмеженим доступом до первинної медичної допомоги: 20% повідомили, що не мають доступу до сімейного лікаря, порівняно з 5% тих, хто залишився у своїх громадах¹¹⁹.

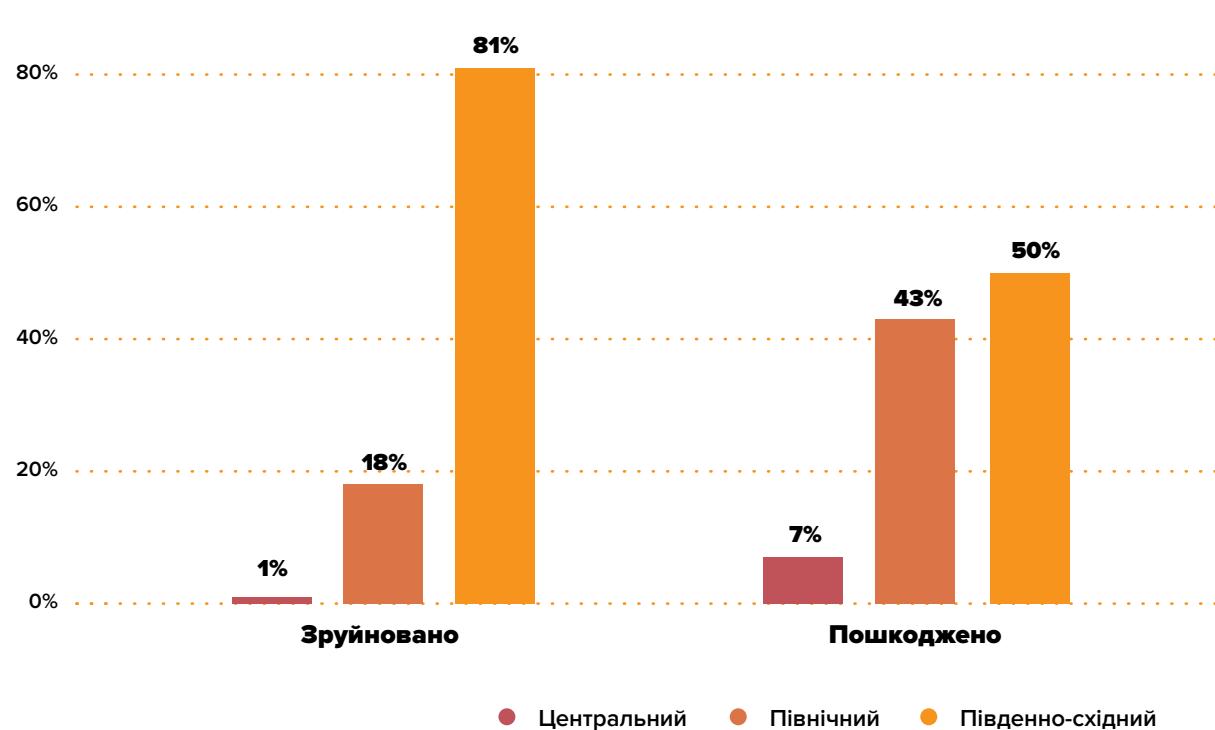
Війна також вплинула на психічне здоров'я і може привести до зростання поширеності психологічних травм серед дорослих і дітей¹²⁰. За результатами БСОП 2022 року було виявлено, що лише обмежена кількість домогосподарств повідомила, що особи з психічними розладами мають доступ до відповідної допомоги. Серед тих, хто мав доступ до таких послуг, понад чверть не могли постійно отримувати послуги та ліки¹²¹. За даними ОГП ВООЗ, 13,9% домогосподарств повідомили, що принаймні один із членів домогосподарства був занадто пригнічений або стурбований, щоб виконувати свої звичайні повсякденні справи на момент проведення оцінки (20% респондентів віком 60 років і старше, 16% ВПО). Згідно з дослідженням впливу війни на молодь в Україні, занепокоєння щодо психічного здоров'я молоді (14–35 років) (власного або близьких) зросло: 22% проти 11% у 2021 році. Але хоча 22% молодих людей стурбовані питанням психічного здоров'я,

лише 12% визнають, що потребують психологічної допомоги¹²². За оцінками Міністерства охорони здоров'я (МОЗ), близько 15 мільйонів людей потребують психологічної підтримки, з них від 3 до 4 мільйонів — медикаментозної¹²³. Практикуючі лікарі та експерти в галузі психічного здоров'я попереджають про кризу психічного здоров'я в Україні, що насувається, зважаючи на нове покоління, народжене під час війни, мільйони переміщених осіб та зростання кількості ветеранів¹²⁴.

Освіта

Через війну та пошкодження навчальних закладів освітній процес було перервано, хоча рівень охоплення дітей навчанням залишився досить стабільним. Станом на лютий 2023 року було пошкоджено 2 638 і зруйновано 437 навчальних закладів, переважно в південно-східному та північному макрорегіонах (див. рис. 2). За оцінками, 43 000 дітей були відправлені додому зі шкіл-інтернатів, повернуті до батьків або опікунів без попередньої оцінки та підтримки, що підвищило ризик насильства, жорстокого поводження та занедбаності дітей¹²⁵.

Рисунок 2: Зафіковані пошкодження навчальних закладів станом на лютий 2023 року, за макрорегіонами

У той час як війна призвела до виїзду 2 мільйонів дітей з України, переміщення всередині країни як учнів, так і вчителів також стало джерелом стресу для освітнього сектору з лютого 2022 року¹²⁶. Попередні результати оцінювання освіти REACH показали, що 77% вчителів та від 41 до 60% учнів у Донецькій та Харківській областях були переміщені з лютого 2022 року¹²⁷.

З моменту повномасштабного вторгнення навчання переважно проводилося онлайн або в гібридних формах. Це обмежило можливості учнів взаємодіяти зі своїми однокласниками та вчителями, що вплинуло на якість освіти та, найімовірніше, на психічне здоров'я підлітків¹²⁸.

Станом на січень 2023 року, за даними Міністерства освіти і науки (МОН), 31% навчання відбувався офлайн, 34% — онлайн і 36% — у гібридній формі¹²⁹. Форми навчання визначаються на місцевому рівні та затверджуються обласними військовими адміністраціями залежно від безпекової ситуації та наявності бомбосховищ, здатних прийняти дітей та персонал під час повітряної тривоги. Лише кілька областей у західному макрорегіоні переважно функціонували в офлайн-режимі; у північному та центральному макрорегіонах ситуація була більш неоднозначною, тоді як у південно-східному макрорегіоні освіта здебільшого здійснювалася в онлайн-режимі¹³⁰. На додаток до ситуації з безпекою, безперервність освіти ускладнювали перебої з постачанням комунальних послуг у школах, а також для вчителів та учнів, які проходили онлайн- заняття.

Однак доступ до адаптованої системи освіти в Україні в умовах війни не є однаковим для всіх груп населення. За даними Загального опитування населення, проведеного МОН, 17% домогосподарств ВПО повідомили, що їхні діти не мали доступу до освіти у 2022–2023 навчальному році¹³¹. Крім того, учні з інвалідністю можуть зіткнутися з проблемами при адаптованих підходах до навчання. Деякі учні з інвалідністю можуть мати труднощі з доступом до бомбосховищ у школах або не мати можливості брати участь в онлайн-навчанні.

Домогосподарства південно-східного макрорегіону зіткнулися з додатковими бар’єрами на шляху до освіти. Оцінка, проведена REACH у Запорізькій, Донецькій та Херсонській областях, показала, що відсутність доступу до інтернету є основною перешкодою для онлайн-занять¹³². Деякі батьки повідомили, що їхні діти стикаються з труднощами, оскільки не можуть дозволити собі належне обладнання для онлайн-освіти, особливо батьки дітей з інвалідністю, які потребують спеціалізованого обладнання. Батьки також повідомляють, що діти відчувають підвищену тривожність через ситуацію з безпекою та негативні поведінкові наслідки онлайн-навчання, як-от труднощі з концентрацією уваги. Це питання також перегукується з дослідженням впливу війни на молодь в Україні, де молодь (14–35 років) запитали: «Які особисті проблеми турбують вас сьогодні найбільше?», і 11% респондентів відповіли, що це відсутність доступу до якісних освітніх послуг¹³³.

Механізми адаптації до труднощів

Рівень життя

Переміщення було одним з основних механізмів адаптації до труднощів, який використовували домогосподарства, що постраждали від конфлікту. Пошкодження або руйнування житла було одним з основних чинників, що вплинули на рішення домогосподарств залишити місце проживання, одразу після виникнення проблем із безпекою¹³⁴. За даними МОН, станом на січень 2023 року 60% ВПО змогли знайти житло в приватному секторі, а 21% повідомили, що зупинилися у друзів або родичів, що обмежило кількість осіб у колективних місцях проживання. Однак, незважаючи на невелику частку переміщених домогосподарств, що залишилися в місцях колективного проживання (160 000, або 3%), вони, ймовірно, є найбільш вразливими¹³⁵. Для домогосподарств, що залишилися на територіях, постраждалих від конфлікту, механізми адаптації до труднощів включали такі заходи, як захист вікон і перетворення підвальів на укриття¹³⁶.

Респонденти з домогосподарств, які брали участь у дослідженні REACH з оцінки доступу до води в областях північного та південно-східного макрорегіонів, повідомили, що пристосовувалися до ситуації, відкладаючи (або скорочуючи в найбільш постраждалих населених пунктах) прання, прийом душу та інші види діяльності, для яких необхідна електроенергія або вода. Домогосподарства також дедалі частіше повідомляють, що запасають воду для пиття та інших потреб¹³⁷. Стратегії адаптації до труднощів, що передбачають продаж товарів тривалого користування, використовувалися меншою кількістю домогосподарств. Так, за даними БСОП 2022 року, лише 4% домогосподарств повідомили, що продавали власне майно протягом 30 днів, що передували збору даних.

Охорона здоров'я

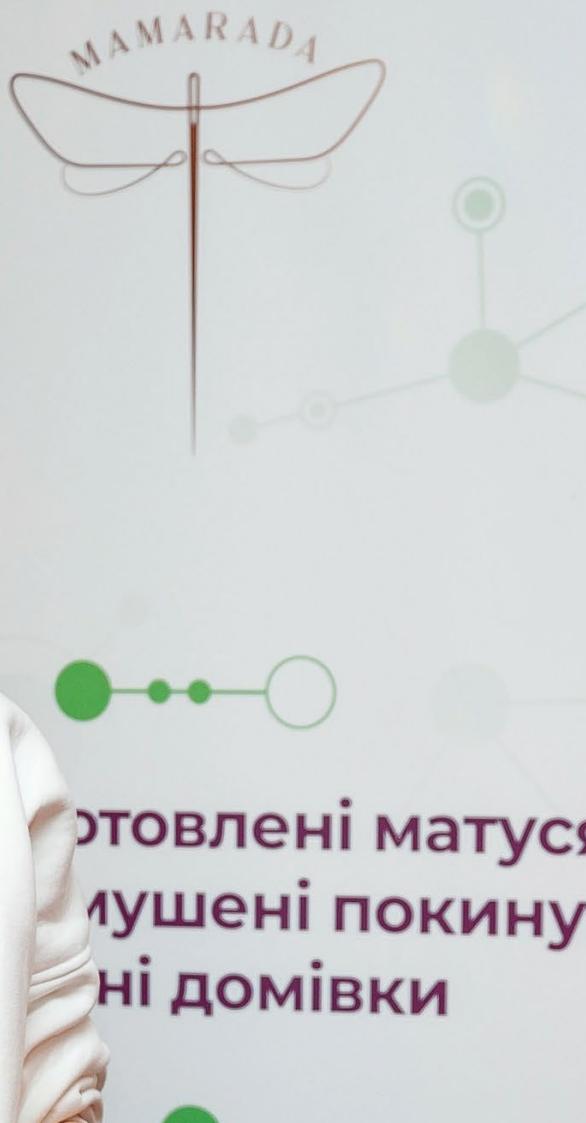
У наявних оцінках основним індикатором вимірювання стратегій адаптації до труднощів була частка домогосподарств, які зменшили витрати на охорону здоров'я. За даними БСОП 2022 року, зменшення витрат на охорону здоров'я частіше застосовували в південно-східному макрорегіоні (29% домогосподарств, порівняно з 19% на Півночі, 16% на Заході та 11% у Центрі). Цей механізм адаптації до труднощів підтверджується оцінкою потреб у сфері охорони здоров'я, проведеною в межах ініціативи REACH у кількох областях, де домогосподарства повідомили, що вони рідше відвідують медичні заклади, відкладаючи звернення до лікаря, збільшуючи кількість консультацій з фармацевтами або займаючись самолікуванням¹³⁸. Втім, такі тенденції могли початися ще під час пандемії COVID-19, оскільки відкладання звернення за медичною допомогою було поширеним явищем і до лютого 2022 року.

Інші джерела свідчать про появу нових моделей і зростання використання негативних поведінкових стратегій адаптації до труднощів. Експрес-оцінка потреб у сфері ПЗПСП, проведена Міжнародним медичним корпусом, показала, що найпоширенішими стратегіями адаптації до труднощів є самолікування та збільшення вживання алкоголю¹³⁹. Оцінка захисту дітей, проведена в Дніпропетровській, Харківській та Херсонській областях, виявила, що навіть у дуже ранньому віці хлопчики та дівчата наражаються на ризик куріння, наркоманії та фізичного насильства¹⁴⁰. За даними ОГП ВООЗ, близько 38% домогосподарств не відвідували медичні заклади, коли хтось із членів домогосподарства хворів, натомість займалися самолікуванням за допомогою ліків, народних засобів або шукали інформацію про лікування в інтернеті¹⁴¹. Також було виявлено, що постраждалі люди використовували позитивні стратегії адаптації до труднощів, такі як зміцнення мереж підтримки на рівні громади, збереження активності та сприяння посттравматичному особистісному зростанню¹⁴².

Освіта

Основною стратегією адаптації до труднощів на інституційному рівні став перехід на онлайн-навчання в третині шкіл країни. Хоча багато шкіл почали відновлювати очне навчання, вони мають бути обладнані бомбосховищами, що привело до змішаних підходів до викладання, включаючи очне, онлайн або змішане, залежно від місцевої ситуації з безпекою¹⁴³. Під час оцінювання, проведеного в Запорізькій, Донецькій, Миколаївській та Херсонській областях у лютому 2023 року, опитані вчителі часто згадували про скасування занять протягом останнього місяця (64% респондентів) та про те, що не змогли охопити весь навчальний план (33% респондентів)¹⁴⁴.

У БСОП 2022 року було виявлено, що лише 6% домогосподарств повідомили про скорочення витрат на освіту для задоволення своїх базових потреб. У важкодоступних районах південно-східного макрорегіону попередні результати БСОП 2022 року показали, що лише кілька респондентів знали дітей, які припинили навчання в школі. У цьому випадку основними причинами були відсутність шкіл у громаді та ризики щодо захисту під час подорожі до школи та в самій школі. Під час оцінки потреб у захисті дітей у Дніпропетровській, Харківській та Херсонській областях 14% дівчат та 11% хлопців (віком від 9 до 13 років) повідомили про ризик залучення до дитячої праці¹⁴⁵, який може зрости, особливо в сільській місцевості¹⁴⁶.

отовлені матуся
мушені покину-
ні домівки

4 • Основні висновки щодо засобів існування

Ключові тези

Згідно з дослідженням ОВВЛ, 60% усіх опитаних домогосподарств і 73% ВПО повідомили, що робота членів їхніх домогосподарств постраждала в один чи інший спосіб, насамперед через втрату роботи, скорочення заробітної плати та зменшення тривалості робочого часу.

Більшість домогосподарств повідомили, що на їхню діяльність, пов'язану з отриманням доходу, вплинули проблеми з безпекою та захистом. Майже половина домогосподарств з особами з інвалідністю, що мешкають у південно-східному макрорегіоні, зазнали значного впливу на доходи через погіршення стану безпеки.

Більше половини домогосподарств (65%) повідомили про зменшення доходів, передусім домогосподарства з ВПО (74%) та домогосподарства, які повернулися на місце свого проживання (73%). Більшість родин повідомила про зменшення доступу до оплачуваної роботи як основного джерела доходу.

У більшості домогосподарств також змінилися основні джерела доходу. Насамперед, зменшився доступ до оплачуваної роботи: 67% домогосподарств повідомили про оплачувану роботу як основне джерело доходу до лютого 2022 року, а після лютого 2022 року ця частка зменшилася до 53%.

З початку війни зросла залежність від державних виплат, гуманітарної допомоги та фінансової підтримки від друзів чи родичів. Частка домогосподарств, які покладаються на державні трансфери, зросла до 60% порівняно з 53% до лютого 2022 року. Гуманітарна допомога була основним джерелом доходу для 1% домогосподарств до лютого 2022 і вже для 21% домогосподарств після лютого 2022 року, а частка домогосподарств, які покладаються на фінансову підтримку друзів або родичів, зросла з 5% до 13%.

Близько 60% домогосподарств повідомили, що застосовують стратегії адаптації до труднощів для задоволення базових потреб. Найпопулярнішою стратегією в забезпеченні засобів існування була економія коштів, за якою слідували пошук додаткової роботи та зменшення витрат на охорону здоров'я. Більшість домогосподарств, які вдаються до подібних заходів, стверджують, що вони можуть продовжувати брати додаткову роботу, але не можуть продовжувати витрачати заощадження, зменшувати витрати на охорону здоров'я та брати гроші у борг.

Вплив війни на засоби існування найбільше відчувається у південно-східному макрорегіоні. Домогосподарства частіше повідомили про зменшення доходів і доступу до оплачуваної роботи, більшу залежність від гуманітарної допомоги, більшу залученість до стратегій адаптації до труднощів, а також вони мають вищі показники негативного впливу погіршення стану безпеки на засоби існування.

Контекст

Зайнятість та дохід

З моменту здобуття незалежності Україна пережила низку економічних потрясінь: спочатку під час перехідного періоду 1991–1999 років, під час світової фінансової кризи 2009 року, після початку збройного конфлікту на сході України 2014 року (який погіршив економічні умови всередині країни і спричинив посилення залежності від трудової міграції та грошових переказів) і, нарешті, під час пандемії COVID-19 та карантинних обмежень, що почали запроваджуватися у 2020 році¹⁴⁷. Напередодні повномасштабного вторгнення в Україні спостерігався найвищий рівень безробіття за останнє десятиліття — 9,8% (2021 року). Економічна криза, спричинена початком конфлікту на сході України у 2014 році, привела до того, що рівень безробіття зріс з 7,2% у 2013 році до 9,3% у 2014 році. Ситуація ускладнилася пандемією COVID-19, що розпочалася у 2020 році, погіршивши рівень безробіття¹⁴⁸. Обстеження робочої сили 2021 року показало, що рівень безробіття серед чоловіків (9,5%) був дещо нижчим, ніж серед жінок (10,1%), і дещо вищим у сільській місцевості (10,6%), ніж у містах (9,5%)¹⁴⁹. Однак за останні два десятиліття Україна зробила кроки до зменшення кількості домогосподарств, які живуть в умовах крайньої бідності, знизвивши частку населення, що живе на менш ніж 3,65 долара США на день, з 17% у 2002 році до менш ніж 1% у 2008 році¹⁵⁰. Частка населення, що живе менш ніж на 6,85 долларів США на день, також помітно зменшилася з початку 2000-х років до 8% у 2013 році, потім збільшилася до 15% у 2015 та 2016 роках, а потім повернулася до мінімуму в 7% у 2020 році¹⁵¹.

Прогрес не був рівномірно розподілений по всій країні. Починаючи з 2014 року, збройний конфлікт на сході України наражав домогосподарства на щоденні ризики у сфері безпеки, обмежував доступ до продовольства й основних базових послуг, а також можливості для отримання засобів існування. Затяжний характер конфлікту призвів до людських жертв, занепокоєння щодо захисту цивільного населення та значних пошкоджень критично важливої інфраструктури на територіях, що постраждали від конфлікту. За даними БСОП 2021 року, у районах Донецької та Луганської областей, підконтрольних Уряду України (у межах 20 км від лінії зіткнення), лише 28% членів домогосподарств були зайняті оплачуваною роботою¹⁵².

Бар'єри для доступу до засобів існування

За даними БСОП 2021 року, конфлікт на сході України та розташування лінії зіткнення в межах густонаселених міських районів негативно вплинули на економічну активність, ринки праці, фінансові послуги, а отже, й економічну безпеку домогосподарств. Багато молодих людей працездатного віку покинули ці райони, «залишивши територію в межах 20 км від лінії зіткнення з вищою концентрацією вразливих груп населення, ніж в інших частинах країни»¹⁵³. Люди похилого віку становлять 64% населення цих районів, а їхній дохід переважно залежить від пенсій¹⁵⁴. Бар'єри для доступу до засобів існування ще більше загострилися через COVID-19, оскільки українська економіка в цілому переживала спад, який зокрема вплинув на домогосподарства в районах, що постраждали від конфлікту, і знизвив купівельну спроможність домогосподарств¹⁵⁵.

Виробничі активи

У структурі ресурсів і доходів домогосподарств в Україні виробничі активи відіграють незначну роль порівняно з грошовими доходами. Так, у 2021 році 93,6% ресурсів українських домогосподарств складали грошові доходи, 59,9% з яких становила заробітна плата, 20,2% — державні трансфери, далі, серед інших, йшли доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (5,5%)¹⁵⁶. Однак у цих показниках існують регіональні відмінності: частка доходів від підприємницької діяльності є вищою в деяких західних областях, як-от Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька, ніж

в інших частинах країни¹⁵⁷. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції становили 2,5% доходів (8% для сільських домогосподарств), а доходи від споживання домогосподарств (тобто вартість товарів, вироблених і спожитих самими домогосподарствами) — 3,1% (8,3% для сільських домогосподарств)¹⁵⁸.

Однак на українському ринку праці поширені неформальна економічна діяльність, що свідчить про високу частку самозайнятих осіб або власників мікропідприємств, які, ймовірно, не повністю враховуються в українській статистиці ресурсів домогосподарств. За оцінками, тіньова економіка країни (яка визначається заниженими доходами, кількістю працівників та заробітною платою) становить від 23,8% до 38,5% ВВП¹⁵⁹. Така неформальна діяльність особливо помітна в таких секторах, як роздрібна торгівля, виробництво, будівництво, послуги й оптова торгівля¹⁶⁰.

Підприємці становлять значну частку економіки, особливо в секторі послуг для міських домогосподарств. У 2021 році 1,4% зайнятого населення України (0,9% жінок і 1,8% чоловіків серед зайнятого населення) належали до категорії «роботодавців» (тобто наймали на роботу одного або більше працівників), а 14,7% (12,9% жінок і 16,3% чоловіків) були самозайнятими¹⁶¹. У 2021 році було зареєстровано близько 1,9 мільйона суб'єктів господарювання з кількістю найманих працівників менше дев'яти осіб, переважно в оптовій та роздрібній торгівлі (40% зареєстрованих мікропідприємств) та у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (15%)¹⁶².

Земля та інші сільськогосподарські активи також є основними виробничими активами в Україні для сільських домогосподарств. До війни 13 мільйонів українських селян (третина населення) проживали в сільській місцевості та займалися дрібnotоварним сільськогосподарським виробництвом, причому на домогосподарства припадало приблизно 32% сільськогосподарського виробництва, а решта — на підприємства¹⁶³. Таке дрібnotоварне сільськогосподарське виробництво має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки місцевих громад, а також доступу до доходів і засобів існування.

Сукупний вплив

Втрата можливостей для працевлаштування

З лютого 2022 року зміни на ринку праці відображають і відтік працездатного населення, і економічні труднощі, безпосередньо пов'язані з війною. За оцінками МОП, зайнятість з початку війни стала на 15,5 в. п. нижчою за довоєнний рівень¹⁶⁴. Водночас, за оцінками НБУ, безробіття 2023 року становитиме 18,3%, що є покращенням попереднього прогнозу зростання безробіття на 26,1% за цей період. Основні сектори зайнятості, про які повідомили домогосподарства під час збору первинних даних в ОВВЛ, загалом відображають ті, про які повідомляла національна статистика у довоєнний період: домінує сектор послуг (включаючи оптову та роздрібну торгівлю, промисловість, освіту та сільське господарство), за яким слідують охорона здоров'я та соціальні послуги, що свідчить про те, що війна поки що не вплинула на виробничу структуру економіки¹⁶⁵. Національне опитування бізнесу показало, що в четвертому кварталі 2022 року найбільше скорочення заробітної плати в річному вимірі відбулося в будівництві, сільському, лісовому та рибному господарстві, транспорті та складському господарстві, а також у переробній промисловості. Натомість заробітна плата у сфері оптової, роздрібної торгівлі та ремонту, сфері інформаційних технологій, сфері охорони здоров'я та соціальної роботи значною мірою слідувала за інфляційними тенденціями, збільшившись приблизно на 27%¹⁶⁶.

За даними БСОП 2022 року, з усіх опитаних домогосподарств 46% повідомили про дохід від регулярної зайнятості, а 52% — про дохід від пенсії. Середній дохід домогосподарств від регулярної зайнятості протягом 30 днів, що передували збору даних, був помітновищим у домогосподарствах, очолюваних чоловіками (15 856 грн), ніж у домогосподарствах, очолюваних жінками (13 400

грн), особливо в центральному макрорегіоні. Середній дохід домогосподарств від пенсій також буввищим у домогосподарствах, очолюваних чоловіками (5 629 грн), ніж у домогосподарствах, очолюваних жінками (4 521 грн)¹⁶⁷.

З лютого 2022 року домогосподарства по всій країні зазнали зниження доходів, особливо постраждав південно-східний макрорегіон. Це також відобразилося на національному рівні бідності, який збільшився з 5,5% до 24,1% у 2022 році (виходячи з межі бідності у 6,85 доларів США/особа/день)¹⁶⁸. Зменшення доходів відбулося переважно через втрату роботи, скорочення заробітної плати чи скорочення робочого часу. Майже 60% усіх опитаних домогосподарств і 73% ВПО повідомили, що робота членів їхніх домогосподарств постраждала тим чи іншим чином з лютого 2022 року. Загалом 65% домогосподарств, опитаних для збору первинних даних у межах ОВВЛ, повідомили про зменшення доходів з лютого 2022 року, тоді як 30% повідомили, що доходи залишилися стабільними, а 6% — що вони збільшилися. Домогосподарства південно-східного макрорегіону повідомили про вищі темпи зниження доходів з моменту повномасштабного вторгнення, ніж в інших макрорегіонах (73%). Домогосподарства ВПО та осіб, що повернулися на попереднє місце проживання, повідомили про зниження доходів вищими темпами, ніж інші групи, — 74% і 73% відповідно.

Згідно із загальним опитуванням населення МОМ, 57% ВПО і 64% респондентів, які не є ВПО, перебували в пошуках роботи з лютого 2022 року. Серед основних проблем, на які вказали ці групи під час пошуку роботи, — відсутність роботи в їхній сфері, яка б відповідала їхнім інтересам та досвіду (91% ВПО та 84% тих, хто не є ВПО); відсутність роботи через війну в населеному пункті (82% та 76%); низька пропонована заробітна плата (45% та 76%).

Проблеми з безпекою також створювали перешкоди для отримання засобів існування. Більшість домогосподарств повідомили, що їхні засоби існування зазнали негативного впливу через побоювання з приводу безпеки, спричинені війною. На запитання, чи втратили домогосподарства доступ до засобів існування та/або діяльності, що приносить дохід, через проблеми з безпекою, 57% домогосподарств відповіли «певною мірою» (31%) або «значною мірою» (26%). Домогосподарства південно-східного макрорегіону частіше повідомляли, що їхні засоби існування зазнали «значного» впливу (38%), ніж північного (25%), центрального (23%) та західного (19%) макрорегіонів. Майже половина домогосподарств, у яких є особи з інвалідністю, у південно-східному макрорегіоні повідомили, що проблеми з безпекою та захистом «дуже значною мірою» вплинули на їхні засоби існування. Сільські домогосподарства також повідомили, що проблеми з безпекою та захистом менше вплинули на їхні засоби існування, ніж міські домогосподарства. Про смерть годувальника домогосподарства безпосередньо внаслідок війни повідомили 2% домогосподарств на момент збору даних у грудні 2022 та січні 2023 року.

Зростання залежності від інших джерел доходу, окрім оплачуваної роботи

Опитані домогосподарства повідомили про високий рівень безробіття та зниження рівня оплачуваної роботи як основного джерела доходу. Приблизно 39% домогосподарств повідомили, що жоден з їхніх членів не працює. Водночас серед домогосподарств з членами працездатного віку (18–59 років) 74% мали хоча б одного працюючого, тоді як 26% не мали жодного. Серед домогосподарств, у яких працював хоча б один член, 79% працювали за наймом, 21% — на умовах неповного робочого дня або тимчасової роботи, а 11% — у власному бізнесі протягом 30 днів, що передували опитуванню. 67% домогосподарств-респондентів ОВВЛ покладалися на оплачувану роботу як на основне джерело доходу до лютого 2022 року¹⁶⁹.

З моменту повномасштабного вторгнення спостерігається зростання залежності від гуманітарної допомоги як основного джерела доходу. Лише 1% респондентів опитування ОВВЛ повідомили, що гуманітарна допомога була основним джерелом доходу до лютого 2022 року, а після лютого

2022 року ця цифра зросла до 21%. Найбільше залежність від гуманітарної допомоги зросла серед мешканців південно-східного макрорегіону та переміщених домогосподарств: з 1 до 50 відсотків серед ВПО та з 1 до 40 відсотків серед мешканців південно-східного макрорегіону¹⁷⁰.

Домогосподарства-レスпонденти ОВВЛ також повідомили, що від початку війни зросла залежність від державних трансфертів. Більшість домогосподарств (53%) повідомляли про залежність від державних виплат (тобто пенсій, допомоги від механізмів соціального захисту тощо) як основного джерела доходу до лютого 2022 року, а відтоді ця залежність зросла до 60%. Показник після лютого 2022 року подібний до результатів БСОП 2022 року, який виявив залежність від пенсій як основного джерела доходу для 58% домогосподарств, очолюваних чоловіками, і 45% домогосподарств, очолюваних жінками. Такі висновки можуть бути наслідком поєднання кількох чинників: розширення Урядом України мережі соціального захисту¹⁷¹ та збільшення обсягів гуманітарної допомоги, а також зменшення доступу до доходів від зайнятості після лютого 2022 року. Це також може бути наслідком переміщення, коли економічно активні домогосподарства переїжджають в інші місця, а натомість залишаються домогосподарства, які з більшою ймовірністю залежатимуть від державної допомоги.

Головними трьома джерелами доходу домогосподарств були державні трансфери, оплачувана робота й допомога від гуманітарних організацій, а четвертим найчастіше згадуваним основним джерелом доходу після лютого 2022 року була фінансова допомога від друзів або родичів (у тому числі грошові перекази). Якщо до лютого 2022 року лише 5% домогосподарств повідомили про таку підтримку як основне джерело доходу, то після — вже 13% домогосподарств. У макрорегіональному розрізі зростання залежності від фінансової підтримки від друзів чи родичів як основного джерела доходів було найбільш помітним у південно-східному макрорегіоні, де 4% домогосподарств повідомили, що покладалися на таку підтримку до лютого 2022 року і вже 16% — починаючи з лютого 2022 року.

Пошкодження, знищення або ліквідація виробничих активів

За даними ФАО, збитки, завдані малим фермерським господарствам, не лише стосуються відсутності доступу до придатної для використання землі, але також забруднення принаймні частини їхніх земель нерозірваними боєприпасами (НРБ), мінами, вибуховими пристроями та уламками, знищенння сільськогосподарського обладнання та споруд, худоби, посівів, викрадення сільськогосподарської сировини та продукції, а також необхідність рекультивації земельних ділянок¹⁷². Сільські домогосподарства, які приймають ВПО, також вразливі до погрішення умов життя та сільськогосподарського виробництва¹⁷³.

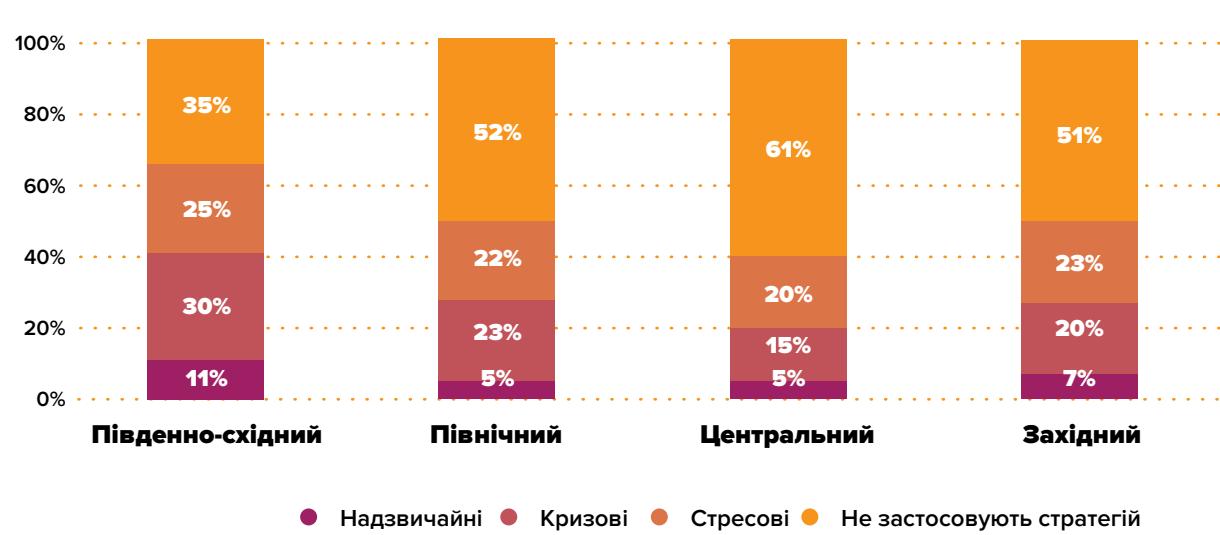
Опитування в рамках ОВВЛ не отримало значущих результатів щодо масштабу збитків, завданих сільськогосподарським активам, через втрату доступу до продуктивних земель, а також хвороби або загибель худоби. Опитування показало, що 9% сільських домогосподарств втратили доступ до засобів існування внаслідок втрати придатної для використання землі через переміщення, міни або НРБ, або через екологічну небезпеку, після лютого 2022 року. Частка домогосподарств, яка втратила худобу, ще менша. Серед сільських домогосподарств 60% повідомили, що володіють худобою, і лише 6% цих домогосподарств (або 65 домогосподарств) повідомили, що війна спричинила хворобу або смерть їхньої худоби. Економічний спад у поєднанні з переміщенням також призвів до закриття підприємств, а самозайняті особи втратили свої виробничі активи. У низці досліджень згадуються операційні проблеми, що негативно впливають на бізнес в умовах війни, зокрема перебої з електро-, водо- та тепlopостачанням, зростання вартості ресурсів, порушення ланцюгів постачання, скорочення попиту та небезпека під час роботи¹⁷⁴. Відбулося відносно помірне скорочення активних зареєстрованих підприємств: -6% на національному рівні в період з листопада 2021 по 2022 рік, з них -9% у південно-східному та -7% у півночному макрорегіонах, порівняно з -3% у західному та центральному макрорегіонах¹⁷⁵. Проте ця картина не є повною, оскільки багато підприємств повідомили про роботу на неповну потужність і висловили негативні очікування щодо обсягів виробництва на наступні 12 місяців, починаючи з четвертого кварталу 2022 року¹⁷⁶.

Механізми адаптації до труднощів

Війна вплинула на економіку через руйнування виробничих активів та падіння попиту, внаслідок чого більшість домогосподарств не змогли задоволити свої базові потреби через недостатній рівень доходів. У межах БСОП 2022 року було зібрано дані про економічну спроможність домогосподарств задовольняти свої потреби. На національному рівні 44% домогосподарств зіткнулися з труднощами у цьому питанні. Серед груп, що викликають занепокоєння — домогосподарства без працюючих членів, переміщені домогосподарства, домогосподарства, очолювані особами віком 60 років і старше, а також домогосподарства, очолювані жінками¹⁷⁷.

Як наслідок, домогосподарства застосовували стратегії, що є доступними для них і що відображають їхні потреби. За даними БСОП 2022 року, близько 50% домогосподарств застосовували заходи зі забезпечення засобів існування (див. рис. 3), а 28% — заходи з адаптації до кризових та надзвичайних ситуаціях. Найбільша частка домогосподарств, які застосовують стратегії адаптації до труднощів, була зареєстрована в південно-східному макрорегіоні. Цільові групи, як правило, частіше повідомляли про використання стратегій адаптації до труднощів, наприклад, ВПО (63%), ВПО, які повертаються до місця проживання (58%) або домогосподарства, в яких хтось із членів має хронічну хворобу або важкий стан здоров'я (62%).

Рисунок 3: Використання домогосподарствами стратегій адаптації до труднощів із засобами існування за даними БСОП 2022 року, за макрорегіонами

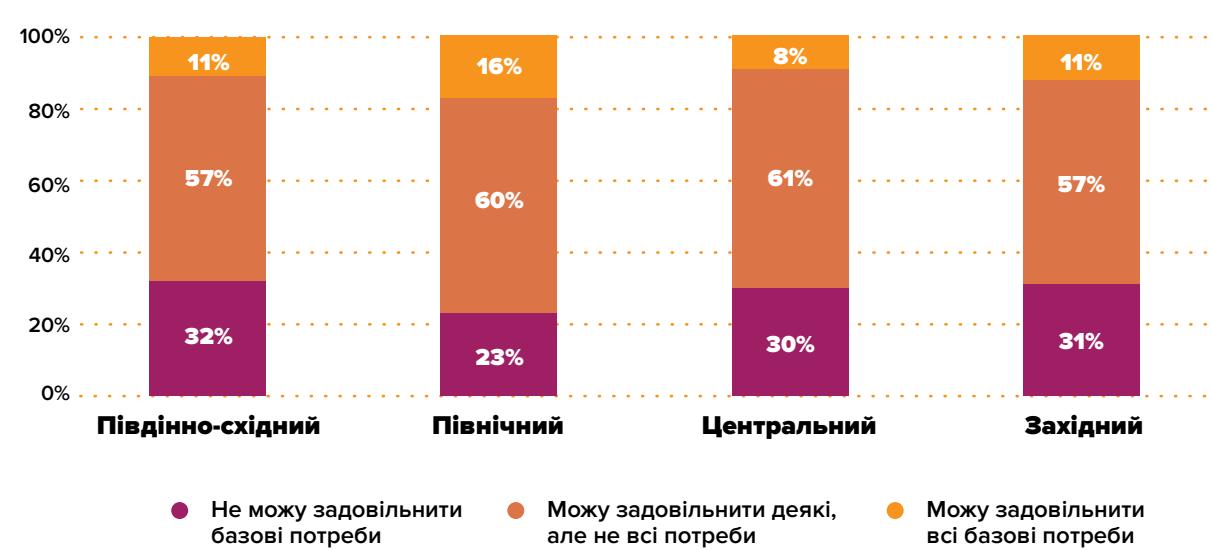
Джерело: Багатосекторальна оцінка потреб 2022 року

Три найпоширеніші стратегії з адаптації до труднощів включали економію витрат (25% домогосподарств), влаштування на додаткову роботу (19%) та зменшення витрат на охорону здоров'я (19%) протягом 30 днів, що передували опитуванню¹⁷⁸. Серед домогосподарств, які вдавалися до таких стратегій, лише від 8 до 16% повідомили, що після цього вони змогли задоволити свої основні потреби, тоді як більшість повідомили, що вони змогли задоволити деякі потреби, але не всі (див. рис. 4). Окремо, від 23 до 31% домогосподарств повідомили, що вони надалі не можуть задоволити основні потреби навіть після застосування стратегій з адаптації до труднощів. Більшість домогосподарств, які повідомили, що вони витратили заощадження, зменшили базові витрати на охорону здоров'я або позичили гроші, заявили, що вони не можуть продовжувати застосовувати ці стратегії для задоволення своїх потреб. Результати Загального

опитування населення МОМ (11-й раунд) підтверджують висновок про те, що домогосподарства не можуть і далі витрачати заощадження: 42% ВПО вичерпали свої заощадження більш ніж за 30 днів до опитування, порівняно з 27% і серед ВПО, і серед тих, хто не є ВПО, а також серед ВПО, хто повернувся на місце проживання.

Більшість із тих, хто влаштувався на додаткову роботу повідомили, що вони змогли продовжувати застосовувати цю стратегію адаптації до труднощів. Крім того, значна частка людей з хронічними захворюваннями (29%) повідомили про скорочення витрат на охорону здоров'я, з яких понад дві третини зазначили, що вони не вірять, що зможуть продовжувати використовувати цей метод адаптації до труднощів для задоволення власних потреб.

Рисунок 4: Частка домогосподарств, які повідомили, що використання стратегії адаптації до труднощів дозволило їм задовільнити основні потреби, за макрорегіонами

Джерело: Багатосекторальна оцінка потреб 2022 року

**5 • Основні висновки
щодо продовольчої
безпеки**

Ключові тези

Україна є великим нетто-експортером аграрної продукції. Війна створила низку ризиків для продовольчих і сільськогосподарських ринків та торгівлі, зокрема логістичні, цінові, виробничі й енергетичні ризики. Бойові дії, брак робочої сили, високі виробничі витрати та низькі закупівельні ціни привели до того, що виробництво зернових у 2022 році було на 30% нижчим за середній п'ятирічний показник. Міні та інші вибухонебезпечні предмети також обмежували внесення добрив і збирання врожаю, що привело до незібраного врожаю на значних територіях. Втім, у 2022 році обсяги виробництва все ще були достатніми для задоволення внутрішніх потреб. Проте, якщо сільськогосподарське виробництво надалі падатиме, це може ускладнити доступність продовольства в Україні.

Хоча доступність продовольства не стала проблемою на національному рівні, економічні перешкоди до доступу до продовольства стали основним чинником продовольчої незахищеності в Україні з початку війни, оскільки більшість домогосподарств не можуть задовольнити найнагальніші потреби. Основними механізмами адаптації до труднощів, які використовують домогосподарства, є купівля дешевших продуктів харчування, витрачання заощаджень і скорочення базових витрат на охорону здоров'я.

Хоча економічні перешкоди є основним чинником зниження продовольчої безпеки в країні, райони поблизу лінії зіткнення зазнали негативного впливу бойових дій через зниження безпеки, пошкодження інфраструктури, обмеження доступу до базових послуг та функціонування ринків, що призводить до відсутності фізичного доступу до продуктів харчування для домогосподарств.

Протягом 2022 року частка домогосподарств із недостатнім споживанням продуктів харчування зросла з однієї п'ятої до однієї третини, причому родини у південно-східному макрорегіоні зазнали найбільш негативного впливу.

До демографічних груп, найбільш вразливих до продовольчої небезпеки, належать переміщені домогосподарства, домогосподарства з особами з інвалідністю, неповні домогосподарства, очолювані жінками, домогосподарства з людьми з хронічними захворюваннями та безробітні.

Контекст

Доступ до продовольства, його наявність та продовольча безпека

Завдяки розвиненому сільськогосподарському виробництву Україна є нетто-експортером продовольчих товарів. До війни на аграрний сектор припадало 40% експортних надходжень, а його продукція задоволяла 90% потреб населення в продуктах харчування¹⁷⁹. Таким чином, наявність продовольства не викликала особливого занепокоєння, і на національному рівні до лютого 2022 року Україна не мала високого рівня продовольчої незахищеності. За даними FAOSTAT, поширеність гострої хронічної продовольчої незахищеності серед усього населення (середній показник за три роки) у 2017–2021 роках в Україні залишалася на рівні від 1,6 до 3,2 відсотка¹⁸⁰. Поширеність помірної або гострої хронічної продовольчої незахищеності серед усього населення (середній показник за три роки) була дещо вищою у 2017–2021 роках і становила від 18,3 до 22,7 відсотка¹⁸¹.

До лютого 2022 року українці харчувалися здебільшого незбалансовано через обмежений економічний доступ до дорожчих продуктів харчування (зокрема, м'яса, молока, риби та яєць), зокрема через погіршення економічної ситуації з початку конфлікту на сході країни 2014 року¹⁸². Витрати домогосподарств на продукти харчування були відносно високими і становили в середньому 54,6% сукупних витрат домогосподарств¹⁸³. Такі дані свідчать про те, що навіть до лютого 2022 року багато українців стикалися з проблемами у забезпеченні різноманітного харчування.

Домогосподарства, які проживають у східних регіонах, що постраждали від конфлікту з 2014 року, перебували у гіршому становищі, ніж населення України в цілому до лютого 2022 року. В ОГП 2021 року було визначено низку чинників, які негативно вплинули на доступ до продовольства та його наявність у Луганській та Донецькій областях, зокрема зростання цін на продукти харчування, обмеження на пересування через COVID-19 та низьку продуктивність сільського господарства¹⁸⁴. У 2021 році приблизно кожне десяте домогосподарство у Донецькій та Луганській областях відчувало помірну або гостру нестачу продовольства, за індикатором гострої продовольчої незахищеності¹⁸⁵. Показник був дещо вищим серед домогосподарств, очолюваних жінками, та домогосподарств, які повідомили, що принаймні один з членів має такі характеристики вразливості як наявність осіб з хронічними захворюваннями (що впливають на якість життя), осіб з інвалідністю та батьків-одинаків¹⁸⁶.

Сукупний вплив

Доступ до продовольства, його наявність та використання

Війна в Україні загострила ситуацію з продовольчою безпекою на національному та глобальному рівнях і призвела до низки ризиків для функціонування продовольчих і сільськогосподарських ринків, зокрема ризики, пов'язані з торгівлею та логістикою, цінові, виробничі й енергетичні ризики. Активні бойові дії в окремих регіонах країни, брак робочої сили, високі виробничі витрати та низькі закупівельні ціни привели до того, що виробництво зернових у 2022 році було на 30% нижчим за середній п'ятирічний показник. Міні та інші вибухонебезпечні предмети на полях також обмежували внесення добрив і збирання врожаю, що привело до незібраного врожаю на значних територіях. Незважаючи на скорочення виробництва зернових, доступність продовольства на національному рівні, як повідомляється, є достатньою¹⁸⁷. В Україні був найнижчий врожай за останні 10 років: фермери зібрали близько 70 мільйонів тонн зернових та олійних культур порівняно з близько 110 мільйонами у 2021 році¹⁸⁸. Втім, ці обсяги повністю покрили внутрішні потреби на рівні 18 млн тонн зернових.

Хоча доступність продовольства на національному рівні не становила проблеми протягом 2022 року, вплив війни на економіку України значною мірою позначився на доступі до продуктів харчування для домогосподарств на всій території країни. Результати БСОП 2022 року свідчать про те, що основним чинником продовольчої небезпеки в доступних регіонах України є відсутність економічного доступу, оскільки більшість опитаних домогосподарств повідомили, що їм важко економічно забезпечити свої базові потреби¹⁸⁹. Дані моніторингу продовольчої безпеки протягом 2022 року також показали, що домогосподарства з нестабільними доходами або взагалі без них були більш схильні до недостатнього споживання продуктів харчування¹⁹⁰.

Ще до лютого 2022 року Україна стикнулася зі зростанням цін на продукти харчування через конфлікт у східних регіонах. Станом на лютий 2022 року річний індекс інфляції на продукти харчування становив 14,3%, але потім він різко збільшився, сягнувши 35,1% до листопада 2022 року. Зростання цін на енергоносії в поєднанні з високим рівнем безробіття та обмеженими можливостями для отримання засобів існування ще більше підірвало купівельну спроможність домогосподарств¹⁹¹. У БСОП 2022 року 44% опитаних домогосподарств повідомили, що стикаються з проблемою браку коштів для задоволення своїх потреб. Домогосподарства повідомили, що це відбувається головно через занадто низьку заробітну плату та відсутність можливостей для працевлаштування¹⁹².

Більшість опитаних домогосподарств у БСОП 2022 року мали споживчі витрати, нижчі за мінімальний поріг витрат (мінімальний споживчий кошик, або МСК), що свідчить про те, що вони економічно неспроможні задовольняти свої базові споживчі потреби. До того ж майже кожне п'яте опитане домогосподарство мало споживчі витрати нижче нижньої межі, або мінімального споживчого кошика для виживання (МСКВ), що свідчить про ще вищий рівень економічної депривації¹⁹³. ВПО, неповні домогосподарства, очолювані жінками, та домогосподарства з особами з інвалідністю (зареєстрованими) частіше мали витрати, нижчі за МСК або МСКВ¹⁹⁴.

Хоча відсутність економічного доступу було основним фактором, що спричинило продовольчу незахищеність з лютого 2022 року, інші фактори також вплинули на стан продовольчої безпеки в Україні. Порушення ланцюгів постачання та функціонування ринків по всій країні викликали занепокоєння на початку війни, але відновлення відбулося швидко, частково завдяки урядовим ініціативам, що стимулювали подальшу доступність продуктів харчування та функціонування приватного сектору. Наприклад, відразу після повномасштабного вторгнення більше половини домогосподарств повідомили про дефіцит продуктів на місцевих ринках, але ця тенденція швидко змінилася на протилежну¹⁹⁵.

Хоча на більшій частині території країни ринки відновили роботу, а наявність і фізичний доступ до продуктів харчування більше не викликає серйозних занепокоєнь, у районах, розташованих поблизу лінії фронту, ситуація може відрізнятися. У цих районах, де бойові дії постійно впливають на безпеку, інфраструктуру та базові послуги, осередки обмеженої функціональності ринків (включаючи труднощі з доступом до функціонуючих банків і банкоматів) та обмежений доступ до послуг (як-от газо-, водо- та електропостачання) продовжують впливати на повсякденне життя і перешкоджають доступу домогосподарств до ринків і основних послуг, які б дозволили їм купувати і готовувати їжу¹⁹⁶.

Сільське господарство відіграє провідну роль в Україні не лише як джерело засобів існування, а й як постачальник продовольства на місцеві ринки. Війна негативно вплинула на сільське господарство України: чверть сільських домогосподарств (38% у прифронтових районах) заявили, що вони «призупинили або скоротили сільськогосподарське виробництво внаслідок війни»¹⁹⁷. Це здебільшого пов'язано з порушенням ланцюгів створення вартості та постачання, а також збільшенням виробничих витрат на вирощування сільськогосподарських культур і тваринництво, що негативно позначилося на доходах сільських домогосподарств¹⁹⁸. Більшість опитаних сільських домогосподарств покладаються на власне виробництво як джерело продовольства (майже 50% респондентів), тоді як трохи більше 40% покладаються на ринки та магазини¹⁹⁹. В середньому у понад половини опитаних сільських домогосподарств на продукти харчування припадає понад 50% їхніх

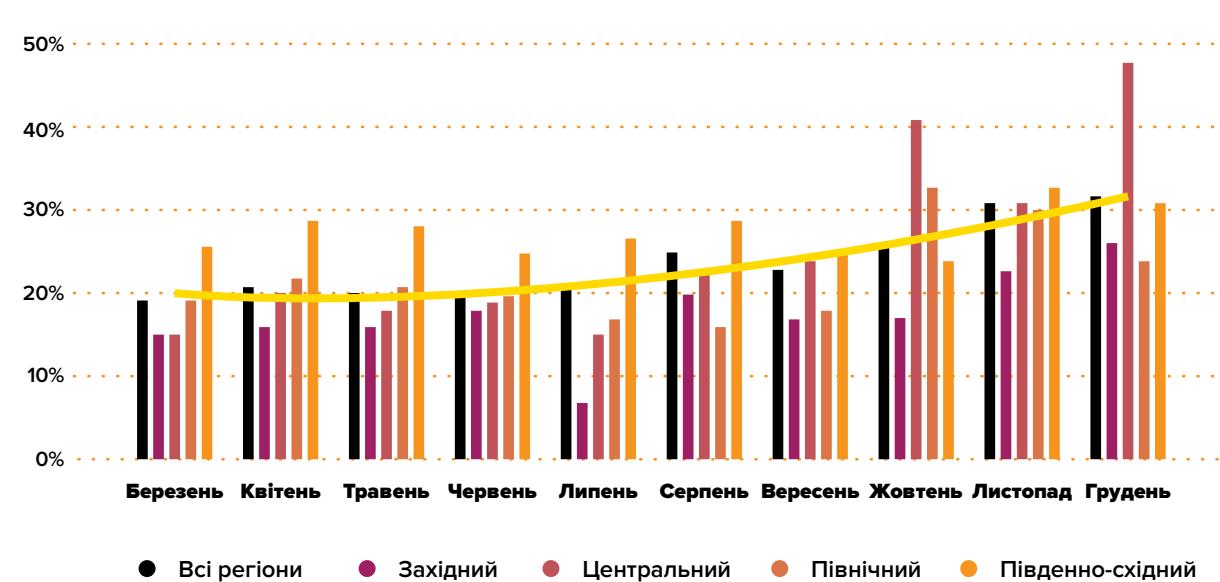
загальних витрат. Ця частка булавищою для сільських домогосподарств у прифронтових районах (60%). Найбільше занепокоєння викликає той факт, що близько 20% сільського населення в цих областях повідомили, що понад дві третини їхніх сукупних витрат у них припадає на харчування. Подальший аналіз також виявив наявність причинно-наслідкового зв'язку між витратами на харчування, зниженням доходів та призупиненням або скороченням сільськогосподарського виробництва. Фактично, частка витрат на продукти харчування сільських домогосподарств має тенденцію до зростання внаслідок зниження рівня доходів та призупинення або скорочення виробництва²⁰⁰. Хоча нині продовольча нестабільність переважно зумовлена проблемами економічного доступу до продовольства, подальший вплив на сільське господарство може привести до подальшого скорочення пропозиції продовольчої продукції.

Результати продовольчої безпеки

У межах БСОП 2022 року, що ґрунтуються на системі індикаторів продовольчої безпеки CARI (Консолідований підхід до звітності щодо індикаторів продовольчої безпеки)²⁰¹, було виявлено, що чверть опитаних домогосподарств відчувають гостру нестачу продовольства, з вищою часткою на південному сході країни (до 31%). Слід зазначити, що більшість домогосподарств, або 23% по всій країні, були віднесені до категорії помірно нестабільних у продовольчому плані, і лише 2% — до категорії гостро нестабільних. Крім того, опитування виявило, що певні соціально-демографічні групи мають дещо вищий рівень продовольчої незахищеності, ніж у середньому по країні, зокрема, домогосподарства переселенців, з особами з інвалідністю, неповні домогосподарства, очолювані жінками, та з хронічно хворим членом сім'ї. На стан продовольчої безпеки також впливає безробіття: 56% домогосподарств, що перебувають у стані продовольчої незахищеності, повідомили, що голова домогосподарства є безробітним (і активно шукає роботу)²⁰².

Упродовж 2022 року спостерігалося стійке зростання частки домогосподарств із дефіцитом споживання продуктів харчування, що вимірюється індикатором споживання семиденного запасу продуктів харчування — показником споживання продовольства (FCS), причому найгірші результати спостерігалися в південно-східному макрорегіоні (див. рис. 5)²⁰³.

Рисунок 5: Частка домогосподарств з недостатнім споживанням продуктів харчування (низький або граничний рівень FCS), за місяцями та макрорегіонами у 2022 році

Області південно-східного макрорегіону продемонстрували найгірші результати щодо споживання продуктів харчування, хоча дані, зібрани ВПП, свідчать про помітне зростання масштабів недостатнього споживання продуктів харчування в центральному макрорегіоні в останній місяці 2022 року. Частково це може бути зумовлено збільшенням кількості переміщених осіб, а також меншим розміром вибірки в цьому регіоні, що, можливо, вплинуло на результати²⁰⁴.

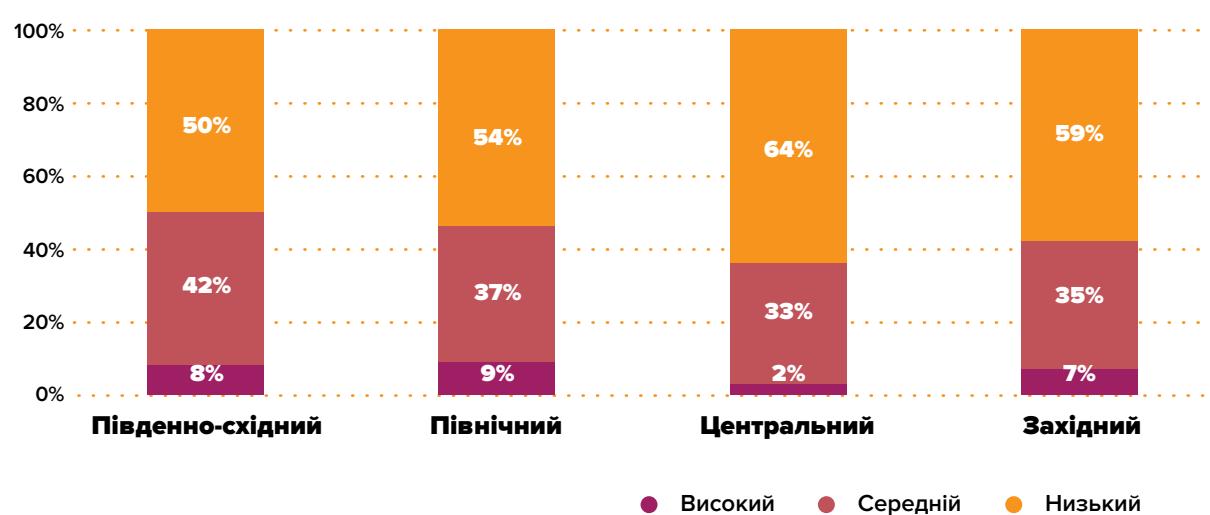
Протягом 2022 року різниця в споживанні продуктів харчування між переміщеними та непереміщеними домогосподарствами збільшилася. У першому кварталі 2022 року про низькі та граничні рівні FCS повідомили 18% переміщених і 19% непереміщених домогосподарств. У четвертому кварталі 2022 року 33% переміщених домогосподарств повідомили про недостатнє споживання продуктів харчування порівняно з 26% непереміщених домогосподарств²⁰⁵.

Аналізуючи сукупний вплив війни в Україні з лютого 2022 року, важливо також враховувати потенційну роль, яку, найімовірніше, відіграла урядова та гуманітарна допомога у запобіганні подальшому погіршенню стану продовольчої безпеки. За даними БСОП 2022 року, 35% опитаних домогосподарств повідомили, що отримували гуманітарну допомогу в тій чи іншій формі в період з лютого по грудень 2022 року, що свідчить про значну присутність гуманітарної допомоги. Моніторинг, спрямований на одержувачів грошової допомоги від ВПП, показав, що фінансова допомога допомогла «запобігти подальшому поглибленню продовольчої незахищеності», але війна призвела до зниження здатності респондентів справлятися з труднощами, що може свідчити про ризик подальшого погіршення здатності домогосподарств задовоління власні потреби²⁰⁶. Проте результати БСОП 2022 року показали, що основною пріоритетною потребою є продукти харчування, про яку згадали чотири з десяти домогосподарств. Отже, висновки щодо продовольчої безпеки слід розглядати разом із визнанням тієї ролі, яку відіграє надання гуманітарної та іншої допомоги на здатність домогосподарств задовоління свої потреби²⁰⁷.

Механізми адаптації до труднощів

За даними БСОП 2022 року, 43% домогосподарств повідомили, що застосовують стратегії адаптації до труднощів, пов’язані зі споживанням. Основними стратегіями адаптації, про які повідомили домогосподарства на національному рівні (за 7 днів до проведення БСОП), були перехід на дешевші продукти харчування (про це повідомили 53% домогосподарств), далі йшли обмеження порцій (18%), позичання продуктів харчування (14%), зменшення кількості прийомів їжі (13%) та скорочення споживання дорослими (3%)²⁰⁸.

Найвищий рівень використання стратегій адаптації для задоволення потреб у продуктах харчування спостерігався в південно-східному макрорегіоні (див. рис. 6)²⁰⁹. Результати БСОП 2022 року свідчать про те, що фактори наявності хронічних захворювань та осіб з інвалідністю відіграють більшу роль у використанні стратегій адаптації до труднощів, пов’язаних зі споживанням, ніж фактор статусу переміщеної особи. Використання стратегій адаптації до труднощів було загалом однаковим серед переміщених осіб (48% домогосподарств із середніми або високими показниками rCSI), осіб, які повернулися на своє постійне місце проживання (44%), та приймаючих громад (42%). Однак 57% домогосподарств, у яких хоча б один член сім’ї має інвалідність, мали середні або високі показники rCSI, на відміну від 40% домогосподарств без члена сім’ї з інвалідністю. Так само, 53% домогосподарств з особами із хронічною хворобою або серйозним захворюванням, мали середні або високі показники rCSI, порівняно з 39% домогосподарств без таких осіб.

Рисунок 6: Скорочений індекс стратегій адаптації до труднощів (rCSI) за макрорегіонами

Джерело: Багатосекторальна оцінка потреб 2022 року

Попри те, що індикатор «Стратегії адаптації до труднощів із засобами існування» (також див. розділ «Засоби існування») орієнтований на основні потреби домогосподарств, а не виключно на продовольчі стратегії адаптації, він є дуже важливим для розуміння середньострокової та довгострокової здатності домогосподарств виживати в умовах відсутності можливості купувати продукти харчування. Дані про те, що близько половини домогосподарств (особливо в південно-східному макрорегіоні) витрачають заощадження, беруть більше роботи, зменшують витрати на охорону здоров'я, а в деяких випадках беруть продукти харчування в борг, свідчать про те, що такі стратегії є звичним явищем для підтримання рівня споживання та задоволення базових потреб.

Війна також мала конкретний вплив на стратегії адаптації до труднощів сільських домогосподарств. Проведена ФАО національна оцінка впливу війни на сільське господарство та засоби існування в сільській місцевості показала, що сільські домогосподарства повідомили про продаж виробничих активів і скорочення витрат на добрива, пестициди, корми для тварин та ветеринарні послуги, що не лише негативно вплинуло на стійкість домогосподарств, а й на продуктивність сільського господарства в Україні. Аналіз ФАО показав, що домогосподарства, які покладаються на сільськогосподарське виробництво як джерело доходу, на 10% частіше, ніж інші домогосподарства, застосовують стратегії адаптації до труднощів в умовах кризи або надзвичайної ситуації²¹⁰.

Попри наявність даних про продовольчу безпеку домогосподарств на кінець 2022 року, ситуація в Україні швидко змінюється, адже війна триває. Так, домогосподарства, опитані в межах цієї ОВВЛ, повідомили, що вони не в змозі й надалі застосовувати стратегії адаптації до труднощів для задоволення власних потреб, що свідчить про те, що подальше погіршення доступу до продовольства та скорочення його наявності може ускладнити ситуацію, в якій опинилися домогосподарства.

Для нотаток

A photograph showing a man in a wheelchair from behind, looking towards a crowd of people. He is wearing a brown jacket and glasses. In front of him, another person in a dark coat and beanie is visible. The scene is set outdoors at night, with other protesters blurred in the background.

6 • Основні висновки щодо соціальної інтеграції

Ключові тези

Після лютого 2022 року кількість людей, які перебувають під загрозою соціальної ізоляції та потребують допомоги, стрімко зросла. Кількість ВПО збільшилася більше, ніж утрічі (з 1,6 до 5,3 мільйона). Крім того, українська спільнота ветеранів та членів їхніх родин збільшилася приблизно на 10–15%. Кількість цивільних осіб з інвалідністю, зокрема дітей, також зростає приблизно на один-два відсотки за рік.

Певні демографічні групи непропорційно постраждали від війни. Переміщені особи з інвалідністю, люди похилого віку та роми були особливо вразливі, зокрема через зниження рівня доходів і труднощі з отриманням адміністративних послуг та соціальних виплат.

Війна завдала шкоди цивільній інфраструктурі та енергетичній системі України, поставивши під загрозу інклюзивність і доступність послуг. Зокрема, погіршився доступ до ліків та спеціалізованих медичних послуг, необхідних для людей з інвалідністю та людей похилого віку.

Більшість домогосподарств і надалі мають доступ до інтернету, що значною мірою полегшує надання адміністративних послуг. Проте засоби та формати надання електронних послуг часто можуть бути частково або повністю недоступні для певних груп користувачів, зокрема для осіб з інвалідністю. Діти мають можливість відвідувати школу онлайн, офлайн або в змішаному режимі, але відвідуваність варіюється залежно від безпекової стабільності в регіоні.

Порівняно з 2021 роком представники вразливих груп частіше повідомляють, що українська влада представляє їхні інтереси та погляди, однак це може виявитися нетривалою тенденцією. Збереження цієї позитивної тенденції в довгостроковій перспективі потребуватиме від влади постійних зусиль, спрямованих на задоволення потреб і пріоритетів усіх членів суспільства, включно з найбільш маргіналізованими та вразливими його верствами.

Вразливі групи здебільшого покладаються на себе і на громади для подолання труднощів. Деякі групи, зокрема роми, люди, які живуть з ВІЛ/СНІД та особи з ЛГБТКІА+ спільноти, стикаються зі стигматизацією і перебувають в особливо несприятливому становищі у подоланні наслідків війни.

Контекст

У цьому розділі звіту розглядається вплив війни на окрім вразливі групи населення за двома вимірами: нерівний доступ до базових послуг і ресурсів та позбавлення можливостей. Висновки щодо сукупного впливу війни значною мірою ґрунтуються на якісних результатах ОВВЛ (зокрема, у фокус-групах, дискусіях та експертних інтерв'ю), що зафіксували досвід вразливих груп, часто невидимий під час обстежень домогосподарств.

Відповідно до наявності та доступності даних, під час проведення ОВВЛ основна увага була зосереджена на таких цільових групах: ВПО, особи з інвалідністю, люди похилого віку²¹¹, ромські громади, жінки, чоловіки (обидві групи детально проаналізовані в розділі «Гендерна рівність» цього звіту), сільське та міське населення, а також населення в макрорегіонах, у тому числі те, що проживає у громадах уздовж лінії зіткнення. Також була зібрана інформація про дітей, осіб, які ідентифікують себе як ЛГБТКІА+, та осіб, які потребують тривалого лікування (у тому числі тих, хто живе з ВІЛ/СНІД)²¹².

В Україні, як і в багатьох інших країнах з переходною економікою, питання інклузивності було визнано як усталений термін та з'явилося на порядку денного місцевого розвитку відносно нещодавно. Протягом 2021 року питання соціальної інтеграції набувало дедалі більшого значення для Уряду України та Офісу Президента (через розвиток концепції безбар'єрного середовища)²¹³. Попри постійне поступове покращення доступності товарів і послуг протягом останніх десятиліть, вразливі групи населення продовжували стикатися з бар'єрами у доступі до базових послуг, таких як соціальна підтримка, правова допомога та охорона здоров'я. Інтегральний індекс суб'єктивного добробуту, що вказує на доступність товарів і послуг, постійно зростав з 1996 року²¹⁴. Однак наявні дані демонструють довгострокову диспропорцію: правова підтримка та охорона здоров'я залишаються найменш доступними послугами серед 20 інших індикаторів, особливо для більш вразливих груп населення.

Згідно зі звітом SCORE21, в якому порівнюються дані за 2016, 2018 і 2020 роки, доступність соціальної допомоги²¹⁵, адміністративних послуг і доступу до інтернету покращувалася до 2022 року²¹⁶. Це мало позитивний вплив на всі групи та регіони, хоча й різною мірою²¹⁷. Про найнижчий рівень доходу повідомляли люди похилого віку (3,0, за шкалою від 0 до 10, де 0 означає, що показник відсутній, а 10 — що показник виявлено великою мірою), особи з інвалідністю (3,0) та мешканці районів поблизу лінії зіткнення (3,4, порівняно з середнім показником по країні 4,3)²¹⁸.

У межах концепції ПРООН «Соціальна інтеграція» до людей ставляться інклузивно як до частини соціального, економічного, політичного та культурного життя своєї країни, їхні голоси чують, і вони мають змогу використовувати свої здібності та отримувати доступ до ресурсів, включно з фінансовими та бізнес-можливостями²¹⁹. Соціальна інтеграція тісно пов'язана з розвитком інституцій, соціально-економічними реформами та процесами демократизації, які створюють нові шляхи та механізми для покращення доступу до можливостей, активів, ресурсів та участі в житті громади та країни. Коли до людей або груп людей ставляться негативно (стигматизують та/або позбавляють їх певних прав) і виключають їх з повноцінної участі в житті суспільства через їхні уявні відмінності або характеристики, соціальна ізоляція посилюється, зокрема через відсутність доступу до ресурсів, обмежені можливості для соціальної та економічної мобільності, а також погіршення стану здоров'я.

Надання послуг, що сприяють доступу до правосуддя, було нижчим у сільській місцевості (4,2, порівняно з середнім показником по країні 4,7), а надання адміністративних послуг було нижчим уздовж лінії зіткнення (5,4), порівняно з середнім показником по країні (6,8). Доступ до юридичних послуг та охорони здоров'я має менш позитивну тенденцію. За даними SCORE21, доступ до послуг забезпечення правосуддя (послуг судів, поліції, адвокатів, прокурорів) вважався неефективним по всій країні²²⁰, а медичні послуги були менш доступними в південно-східному макрорегіоні²²¹. За даними SCORE21, можливості працевлаштування були нижчими серед людей з інвалідністю (2,0), людей похилого віку (2,2), людей, які живуть уздовж лінії зіткнення (2,5) і в сільській місцевості (2,9), порівняно з середнім показником по країні (3,4). Рівень маргіналізації²²² був загалом низьким (0,4), але дещовищим серед людей з інвалідністю (0,6) та ВПО (0,7)²²³. Суб'єктивна оцінка «піклування української влади» (враховуючи ступінь, до якого респондент відчуває, що українська влада представляє його інтереси та погляди, однаково піклується про всі частини України та готова вислухати) була нижчою уздовж лінії зіткнення (1,5) та серед людей з інвалідністю (2,0), порівняно з середнім показником по країні (2,6).

За останнє десятиліття Україна зіткнулася зі зростаючим тиском на систему соціального захисту, що було спричинено конфліктом, який розпочався у 2014 році, та зростанням кількості населення, яке потребує допомоги²²⁴. За даними Міністерства соціальної політики, до 2022 року в Україні налічувалося 2,7 мільйона осіб з інвалідністю (6% населення) та майже 1,6 мільйона зареєстрованих ВПО²²⁵. У 2021 році УКГП ООН повідомило, що після багатьох років переміщення, ускладненого COVID-19, ВПО зі сходу України все ще потребують вирішення житлових проблем і прогнозованого доходу. Крім того, домогосподарства ВПО, в яких є люди похилого віку або люди з інвалідністю, потребують допомоги в покращенні доступу до медичних послуг, зокрема психологічної допомоги, та іншої доступності²²⁶. За даними ВООЗ, основною перешкодою для доступу людей до медичної допомоги була вартість ліків і лікування. Крім того, на територіях, де ведуться активні бойові дії, значно погіршений доступ до медичних послуг²²⁷, що непропорційно впливає на можливість отримання медичної допомоги найбільш вразливими (менш мобільними) групами населення.

Швидкий прогрес у цифровізації став важливим інструментом забезпечення загального доступу до електронних технологій та електронних послуг. Цей прогрес зробив електронні технології більш зручними та фізично й економічно доступними. За даними Держстату, у 2020 році 86% міських та 66% сільських домогосподарств мали доступ до інтернету²²⁸. Домогосподарства з дітьми мали найвищий показник доступу до інтернету серед досліджуваних груп (майже 99%), тоді як найнижчий рівень доступу зафіксовано в домогосподарствах без працюючих членів сім'ї (тобто таких, що складаються з безробітних та осіб похилого віку). За даними МОН, у 2020 році з 15 000 середніх шкіл в Україні лише 3 відсотки не мали доступу до інтернету²²⁹. Хоча пандемія COVID-19 стала поштовхом для прискорення цифровізації послуг, дослідження ПРООН продемонструвало, що засоби надання електронних послуг в Україні можуть бути частково або повністю недоступні для певних груп користувачів, зокрема для людей з інвалідністю²³⁰.

Сукупний вплив

Статистика вразливості

У лютому–березні 2023 року, за оцінками УКГП, майже 18 мільйонів людей потребували допомоги (6,3 мільйона ВПО, які перебувають по всій країні, 6,9 мільйона людей, які залишилися у своїх домівках, і 4,4 мільйона осіб, які повернулися на своє постійне місце проживання)²³¹. Серед них 11,1 мільйона — люди, які терміново потребують гуманітарної допомоги та захисту²³².

До 1 січня 2022 року в Україні налічувалося близько 500 000 учасників бойових дій. За даними Міністерства у справах ветеранів, у травні 2023 року ця кількість зросла до 770 000²³³. Прогно-

зована кількість ветеранів (включно з особами з інвалідністю внаслідок війни), членів їхніх сімей та сімей загиблих воїнів, які потребуватимуть підтримки у післявоєнний період, оцінюється в межах 3–5 мільйонів осіб (10–15 відсотків від загальної кількості населення України)²³⁴.

Згідно з опитуванням, проведеним ПРООН та Міністерством цифрової трансформації, за останній рік частка тих, хто належить принаймні до однієї вразливої групи, зросла з 34% до 45%. Це зростання відбулося насамперед серед ВПО (іхня частка зросла з 2% до 14%), осіб з інвалідністю (з 8% до 10%) та одиноких батьків (з 3,5% до 7%). Найчисленнішою категорією залишаються люди похилого віку (20%, як і в 2021 році)²³⁵, з переважною більшістю жінок у цій віковій групі²³⁶.

За даними дослідження SHARP22, 23% респондентів були переміщеними особами. ВПО були одними з найбільш вразливих серед опитаних груп: вони мали нижчий дохід і значно більший негативний досвід, ніж ті, хто залишився на постійному місці проживання. ВПО частіше покладалися на соціальні виплати і відчували брак житла, яке можна було б орендувати або купити. Вони також частіше стикалися з негативним досвідом, спричиненим війною. Лише 5% планували повернутися до рідної місцевості, де вони проживали до вторгнення (переважно в Донецьку, Луганську, Херсонську та Харківську області). Близько 11% респондентів повернулися на своє постійне місце проживання. Найбільша кількість опитаних, що повернулися, були зі звільнених територій (переважно з Києва та Київської області). Більшість респондентів, що повернулися, мали намір залишитися в населеному пункті проживання під час опитування. Більшість із них мали негативний досвід, пов'язаний з війною та були свідками воєнних злочинів. Ця група також дещо більше залежить від соціальних виплат²³⁷.

Дослідження SHARP показало, що найпоширеніший негативний досвід, пов'язаний з війною, включає спостерігання бойових дій або обстрілів, розлуку з сім'єю, а також пошкодження житла або майна. Особливо вразливими до такого негативного досвіду виявилися ВПО²³⁸. Результати збору даних під час проведення ОВВЛ продемонстрували, що втрата роботи була найбільшою серед ВПО та людей, які проживають у південно-східному макрорегіоні; ВПО також є серед тих, хто, ймовірно, змінив роботу після лютого 2022 року, перейшов на неофіційну роботу або чию заробітну плату було скорочено чи її виплачували із затримкою.

Нерівний доступ до ресурсів

За даними SHARP22, оцінка рівня доходів була нижчою серед людей похилого віку (3,0 із 10), осіб з інвалідністю (3,3) та ВПО (3,5, порівняно з середнім значенням по країні, що становив 3,9). ВПО показали найбільше зниження доходів у 2022 році серед вразливих груп населення. Оцінка ефективності надання адміністративних послуг була нижчою серед людей, які проживають поблизу лінії зіткнення (6,2) та в сільській місцевості (6,9), а також серед осіб похилого віку (6,9), порівняно з середнім значенням по країні (7,1). Оцінка забезпечення соціальними виплатами²³⁹ була нижчою серед людей, які живуть поблизу лінії зіткнення (6,8), порівняно із середнім значенням по країні на рівні 7,3. Люди, які живуть поблизу лінії зіткнення, також мають найнижчі бали за показником «піклування влади» (4,9), порівняно із середнім значенням по країні (5,8).

Доступ до інтернету та цифрових послуг залишився високим у період після 2022 року (хоча значно погіршився через атаки на енергетичну інфраструктуру та пов'язані з ними відключення електроенергії восени та взимку)²⁴⁰. Частка населення, яке повідомило, що користувалося інтернетом протягом останніх 12 місяців, перевищувала 80% у всіх макрорегіонах (див. рис. 7), проте була нижчою в сільській місцевості (77% порівняно з 88% у містах) та серед осіб старшого віку (56%). Доступ до інтернету та мобільного зв'язку залишається важливим для надання інформації для потреб безпеки та гуманітарних потреб усім демографічним групам. Однак учасники фокус-груп з питань ОВВЛ вказали на наявні бар'єри в доступі до інформації для деяких груп населення, зокрема для людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Водночас не всі групи мають рівний доступ до смартфонів, які необхідні для отримання доступу до певних державних послуг. Так, лише 49% респондентів старшого віку, які брали участь в опитуванні домогосподарств ОВВЛ, користувалися

смартфонами; доступ до них також нижчий у сільській місцевості (68% порівняно з 83% у містах). Однак, навіть маючи доступ до інтернету, певні групи стикаються з проблемами доступу до необхідних послуг (див. приклади нижче). Учні з інвалідністю також наражаються на особливий ризик обмеженого доступу до освіти в умовах переходу на онлайн-навчання.

На веб-сайтах наших урядових та місцевих служб рідко можна знайти інформацію про архітектурну доступність.

- IKI, експерт з питань захисту прав людей з інвалідністю, Київ

У банках та інших установах немає важливих оголошень та інформації, надрукованих великим шрифтом, щоб люди з вадами зору могли їх прочитати.

- IKI, експертка з соціальних питань, Хмельницький

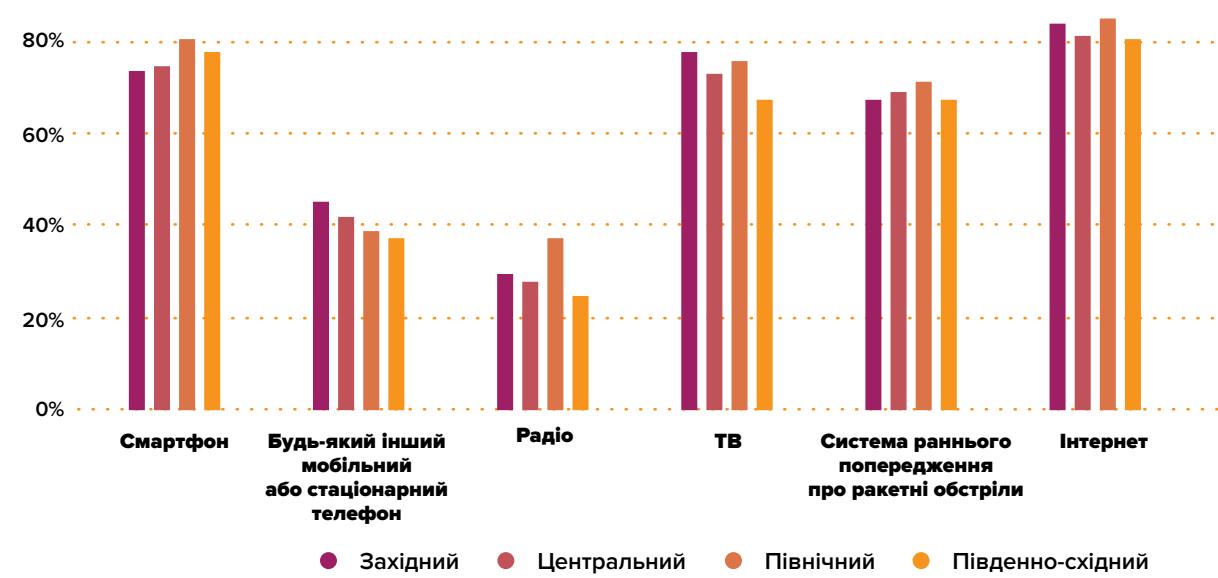
Люди, які не мають грошей на смартфон, або люди похилого віку, які не можуть зрозуміти, як користуватися застосунком, опиняються в невигідному становищі.

- IKI, експерт з питань зайнятості, Прилуки

Вони (люди похилого віку) не знають, як користуватися адміністративними послугами онлайн. Вони не вміють користуватися застосунком «Дія». Ім дуже важко адаптуватися до умов, які виникли з початком війни.

- IKI, експертка з прав людей з інвалідністю, Київ

Рисунок 7: Доступ домогосподарств до інформаційних послуг у 2022 році, за типом інформаційної послуги та макрорегіоном

На думку учасників ФГ, доступ до послуг охорони здоров'я та медичної допомоги залишається проблемою для більшості вразливих груп, таких як малозабезпеченні особи, люди похилого віку та ті, хто проживає в сільській місцевості. Доступність ліків також викликала занепокоєння учасників ФГ. У той час як вартість ліків була нагальною проблемою для людей похилого віку та малозабезпечених осіб, доступ до спеціалізованих медичних послуг був проблемою для всіх груп респондентів у сільській місцевості (див. розділ «Рівень життя»).

Позбавлення можливостей

Першочерговим питанням для ВПО залишається житло. За даними Моніторингу місць колективного проживання, проведеного REACH, з листопада 2022 року, середня тривалість проживання домогосподарств у місцях колективного проживання становила 7,5 місяці (дані було зібрано приблизно через 9 місяців після повномасштабного вторгнення)²⁴¹. Люди, які тривалий час залишилися в місцях колективного проживання (більшість з яких становили жінки, в тому числі жінки з дітьми та старшими родичами), були найбільш вразливими, оскільки життя в подібних центрах перешкоджало інтеграції в приймаючі громади. ВПО, які не могли дозволити собі окреме житло, стикалися з ризиком тривалого перебування в місцях колективного проживання. Згідно з оцінкою державних програм соціальної допомоги, проведеною REACH, більшість ВПО отримали житлову субсидію через 2–3 місяці після подання заяви, а близько третини — менш ніж через 1 місяць²⁴². Лише 45% домогосподарств, згідно з опитуванням ОВВЛ, могли дозволити собі орендувати житло без допомоги. З огляду на середні ціни на споживчі товари та послуги в Україні у 2022 році, житлова субсидія є набагато меншою за орендну плату в багатьох регіонах²⁴³. Це значно більше обмежує доступ до житла для малозабезпечених верств населення, зокрема для людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Деякі групи населення також ризикують бути виселеними з місць колективного проживання або не допускаються до них, а також стикаються з іншими формами стигматизації (наприклад, на контролюно-пропускних пунктах або під час отримання послуг).

Їм (ВІЛ-позитивним жінкам) відмовляють у доступі до колективних центрів, бо вважають, що вони можуть інфікувати інших.

- IKI, експертка з питань гендерної рівності, Київ

Гомосексуальних чоловіків зупиняла поліція або представники нібито територіальної оборони, які поводилися неналежним чином, погрожували або нападали на них.

- IKI, експертка з питань гендерної рівності, Київ

Перед війною ми звернулися з проханням влаштувати дитину в дитячий садок (два роки не могли зареєструватися). І в школу не хотіли приймати (дивувалися і питали, чи справді наша дитина буде вчитися)... А зараз з цими питаннями ще складніше. Довелося давати хабарі, щоб дитину нарешті зареєстрували.

- ФГ з ромами, Одеса

У розділі, присвяченому засобам існування, розглянуто вплив війни на зайнятість і діяльність домогосподарств, що приносить дохід, особливо в розрізі статусу переміщення та макрорегіонів. Результати проведених інтерв'ю під час ОВВЛ також надають додаткову інформацію про те, як ВПО оцінюють труднощі у пошуку роботи та реєстрації безробіття²⁴⁴, а також про досвід інших вразливих груп населення. ВПО повідомили, що вони стикаються з проблемами на ринку праці, конкуруючи з місцевими претендентами. Ба більше, деякі інформанти зазначили, що їхній статус ВПО заважав їм обійтися певні посади, наприклад, пов'язані з фіскальними обов'язками (оскільки така робота вимагає постійної адреси в певній місцевості). Ще однією перешкодою для роботодавців при розгляді кандидатів-переселенців була проблема підтвердження їхнього досвіду роботи через відсутність підтверджуючих документів. Крім того, подекуди виникали труднощі з працевлаштуванням ВПО через побоювання працедавців щодо обмежених можливостей їх звільнення (якщо виникне така необхідність). Жінки з ромської громади розповіли про брак економічних можливостей для членів цієї громади в Одесі. Хоча загальний рівень дискримінації щодо ромів учасники ФГ оцінили як низький і такий, що зменшився з лютого 2022 року, особливо в міських районах, деякі упередження щодо представників ромської громади досі зберігаються²⁴⁵.

Респонденти повідомили, що жінки загалом стикаються з більшими труднощами, ніж чоловіки, у пошуку роботи, що значною мірою пов'язано з виконанням численних обов'язків і додатковим тягарем умов воєнного часу, зокрема обов'язком з догляду за членами сім'ї, які перебувають на їхньому утриманні. Було відзначено, що жінкам часто доводилося поєднувати обов'язки роботи та опіки з огляду на відсутність чоловіків, які були призвані на військову службу. Через продовження військової мобілізації деякі чоловіки були більш склонні шукати неофіційну роботу, щоб уникнути реєстрації в місцевих органах влади. І навпаки, жінки переважно обирали неофіційну зайнятість, коли можливості офіційного працевлаштування були обмежені²⁴⁶.

**До війни
ромським
жінкам було
дуже важко
знайти роботу,
а зараз і тим
більше.**

- Жінка,
ФГ з ромами,
Одеса

**Є робота для
місцевих
жителів, але
ВПО, які там
перебувають,
дуже важко
знайти роботу.**

- IKI, соціальна
експертка,
Одеса

**Заява в резюме про те,
що я ВПО (завадила
мені бути прийнятою
на роботу)... Будь-яка
робота, пов'язана
з фіскальною
відповідальністю,
вимагає довідки про
постійне проживання.**

- ФГ з ВПО, Дніпро

**За моїми спостереженнями,
у Вінниці жінки більше
шукають роботу, ніж чоловіки,
і частіше погоджуються на
низькооплачувану роботу.
Чоловіки часто не хочуть
влаштовуватися на офіційну
роботу через ризик мобілізації.**

- IKI, експертка з питань
гендерної рівності, Вінниця

Механізми адаптації до труднощів

Механізми адаптації до труднощів уразливих груп включали, головним чином, покладання на самого себе (здатність самостійно задовольняти власні потреби та піклуватися про себе, не покладаючись на зовнішню допомогу чи підтримку) та допомогу громади (що передбачає здатність членів громади підтримувати один одного та адаптуватися до несприятливих обставин). Однак, оскільки обидві стратегії вимагають наявності певних навичок, деякі групи можуть мати обмежені можливості для адаптації до труднощів. Самотні люди, особливо люди похилого віку та люди з важкими формами інвалідності, стикаються з бар'єрами в отриманні інформації про свої потреби, що може залишити їх без охоплення життєво важливою гуманітарною допомогою. Ба більше, певні групи, як-от молоді сім'ї без дітей та безробітні, які живуть самі, але не досягли пенсійного віку, часто опиняються поза увагою гуманітарної допомоги, що спонукає їх шукати альтернативні можливості проживання та працевлаштування за кордоном. Визнання та задоволення специфічних потреб окремих вразливих груп має вирішальне значення для забезпечення інклюзивної допомоги.

Відчуття маргіналізації серед груп і напруженості між приймаючими громадами та ВПО було відносно низьким: за даними SHARP, у 2022 році 80% респондентів на національному рівні повністю або частково не погоджувалися з тим, що між ВПО та приймаючими громадами існувала напруженість. Проте в областях, які приймають велику кількість ВПО, існує певна напруженість, пов'язана з доступом до предметів першої необхідності, державних послуг і житла, а також спостерігаються політичні, культурні, мовні відмінності та стереотипи (зокрема, щодо антисоціальної поведінки та ухиляння чоловіків-ВПО від призову). Такі проблеми слід відстежувати й аналізувати, щоб не допустити переростання напруженості в більші суспільні розколи²⁴⁷.

Попри те, що дані підтвердили зростання соціальної згуртованості та відчуття єдності, застосування різних стратегій адаптації до труднощів, як-от накопичення ресурсів, створення об'єднань на основі спільніх соціальних статусів або інтересів, хоча і слугує нагальним потребам виживання, може створювати розбіжності та посилювати напруженість між групами. Якщо війна триватиме довший період, може виникнути напруженість між різними групами та всередині них через доступ до ресурсів або інклюзивність. Ця напруженість може виникати через статус переміщення (між тими, хто залишився в приймаючих громадах, і особами, які повернулися на своє постійне місце проживання, між приймаючими громадами і ВПО) або через питання особистої позиції щодо опору повномасштабному вторгненню і мобілізації (між тими, хто брав участь в опорі, і тими, хто залишився на окупованих територіях, між ветеранами, які реінтегруються, і тими, хто уникнув служби в армії)^{248,249}.

Опитані експерти рекомендували зосередити увагу на вирішенні комплексних проблем, з якими стикаються вразливі групи населення (у тому числі переміщені особи, але не лише вони), а також на адвокації політичної участі та самоврядування, зокрема більш активної участі у процесах формування та використання державних і місцевих бюджетів. Для отримання зворотного зв'язку та налагодження механізму адресної допомоги було рекомендовано використовувати гарячі лінії, електронні адреси, QR-коди та пряму взаємодію з громадами. Для того, щоб вразливі групи населення могли ефективно долати травми та стрес, важливо забезпечити їм доступ до психологічної підтримки.

7 • Основні висновки щодо гендерної рівності

Ключові тези

Жінки і чоловіки повідомляють про посилення фінансової незахищеності, а респонденти-жінки повідомили про нижчий щомісячний дохід домогосподарств і більшу залежність від допомоги та соціального захисту.

Війна посилила ризик гендерно зумовленого насильства та принесла нові виклики, зокрема зростання рівня домашнього насильства, брак доступу до послуг захисту та підвищений ризик сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Переміщення та руйнування впливають на доступ жінок до житла, шкільної освіти, послуг з охорони психічного здоров'я, сексуального і репродуктивного здоров'я та медичних послуг, правової допомоги, продуктів харчування та захисту.

І чоловіки, і жінки стали активніше долучатися до регіональних ініціатив НУО.

Війна має багатограничний вплив на гендерні норми; експерти відзначають, що війна може посилювати шкідливі норми, розширювати можливості жінок брати на себе нові ролі, робити і те, й інше одночасно, або не мати жодного впливу на патріархальний статус-кво.

Гендерних відмінностей у доступі до послуг не спостерігалося.

Контекст

До війни Україна досягла помірного прогресу в досягненні Цілі сталого розвитку 5: «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат»²⁵⁰. Згідно з Індексом гендерної нерівності, рівень гендерної нерівності в Україні у 2019 році був нижчим, ніж у Європі та Центральній Азії загалом, і Україна посіла 52-е місце зі 189 країн у цьому індексі²⁵¹. З чотирьох субіндексів Індексу глобального гендерного розриву Всесвітнього економічного форуму 2021 року найнижчий показник в Україні був за субіндексом «Розширення політичних прав і можливостей» — 0,147 за шкалою від 0 до 1²⁵². У 2021 році лише 20,8% місць у національному парламенті посідали жінки, і хоча цей показник збільшився порівняно з двома попередніми десятиліттями, він відстає від 50-відсоткового цільового показника²⁵³.

Україна досягла значних успіхів у захисті прав жінок, а Конституція та законодавство²⁵⁴ України спрямовані на забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків²⁵⁵. Україна ратифікувала або приєдналася до більшості основних міжнародних угод у сфері гендерної рівності, а згодом затвердила численні відповідні Національні плани дій²⁵⁶, серед яких Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (НПД 1325) на період до 2020 та 2025 років²⁵⁷. У 2022 році НПД 1325 було переглянуто, і тепер він містить ключові положення щодо запобігання та реагування на СНПК, протидії торгівлі людьми, а також наголошує на додаткових потребах жінок під час конфлікту. У червні 2022 року Верховна Рада також ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)²⁵⁸.

Україна ухвалила першу Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, Національну стратегію подолання гендерного розриву в оплаті праці та Стратегію забезпечення гендерної рівності в освіті до 2030 року. Ще одним важливим кроком уперед стало спільне зобов'язання Уряду України та ООН щодо запобігання та реагування на СНПК в рамках Рамкової програми співпраці, підписаної в травні 2022 року. В угоді та плані її імплементації використовується гендерно чутливий підхід до політики і містяться важливі гендерно орієнтовані положення, як-от забезпечення захисту жінок і дівчат, які перебувають під загрозою торгівлі людьми, зміцнення потенціалу сектору безпеки/оборони, надання комплексної допомоги та доступу до правосуддя для постраждалих від торгівлі людьми.

Попри все, жінки мають нерівний доступ до ринку праці та більший ризик потрапити за межу бідності. Хоча з 2011 року жінки та чоловіки отримують однакову кількість років освіти, участь жінок у робочій силі становила 74,5% від участі чоловіків у 2019 році²⁵⁹. Гендерний розрив у заробітній платі спостерігався в усіх секторах економічної діяльності²⁶⁰, еквівалентний 23% у 2019 році²⁶¹ (19% у 2021 році), а гендерний розрив у пенсійному забезпеченні у 2019 році становив 32%²⁶². До війни в Україні було більше жінок, ніж чоловіків, особливо серед населення старше 65 років, дві третини якого становили жінки²⁶³. Жінки були більш залежними від соціальної допомоги та соціальних послуг, складаючи найбільшу частку малозабезпеченого населення, яке зверталося за державною допомогою²⁶⁴, тоді як одинокі матері становили 95% неповних домогосподарств²⁶⁵, і жінки найчастіше були основними опікунами дітей, старших членів сім'ї та тих, хто був хворим або жив з інвалідністю²⁶⁶. Частка жінок репродуктивного віку, чиї потреби у плануванні сім'ї були задоволені сучасними методами контрацепції, становила 68% у 2012 році, що далеко від 100-відсоткового показника²⁶⁷.

Результати SCORE у 2021 році²⁶⁸ показали, що жінки повідомили про вищий рівень суб'єктивної бідності та економічної незахищеності, а також мали нижчий рівень зайнятості, незважаючи на одинаковий рівень освіти порівняно з чоловіками. Найбільш вразливими до економічної нестабільності були жінки старшого віку та з сільської місцевості, які мали гірший стан здоров'я та стикалися з перешкодами у доступі до послуг, а також почувалися більш безправними перед державою та за своєю особистою роллю у суспільному житті.

Жінки мали гірший стан фізичного здоров'я та психічного добробуту, що погіршувалося економічною нестабільністю та недостатнім доступом до медичних послуг.

Ще до 24 лютого 2022 року гендерно зумовлене насильство, у тому числі сексуальне, було поширеним і систематичним в Україні та становило значний ризик для жінок, дітей і підлітків, особливо на територіях, що постраждали від конфлікту на сході України. За даними ОБСЄ, у 2019 році 17% жінок в Україні зазнали сексуальних домагань протягом попереднього року (порівняно з середньоєвропейським показником у 21%). За даними «La Страда Україна», середня кількість дзвінків на Національну гарячу лінію із запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерній дискримінації становила 1600–1700 на місяць (хоча під час карантину через COVID-19 вона зросла майже вдвічі)²⁶⁹. Згідно з національною статистикою злочинності у 2019 році, жінки та дівчата становили більшість зареєстрованих постраждалих від зґвалтувань (86,3%), домашнього насильства (78,1%) та торгівлі людьми (55%). У 2019 році в Україні було зареєстровано 2 086 випадків домашнього насильства, 276 випадків зґвалтувань, 319 випадків тяжких тілесних ушкоджень та 429 вбивств, скоєних щодо жінок²⁷⁰.

Хоча рівень фізичного та психологічного насильства в сім'ї, про який повідомляли жінки та чоловіки у вибірці SCORE 2021, був однаковим, жінки мали нижчий рівень особистої безпеки (60% жінок відчували себе в безпеці в повсякденному житті порівняно з 68% чоловіків). Дані 2021 року також вказують на особливо вразливе становище жінок, які на той час проживали поблизу лінії зіткнення в Донецькій та Луганській областях: 13% зазнавали словесного насильства вдома (порівняно з 9% серед жінок з репрезентативної загальнонаціональної вибірки), 6% зазнавали фізичного насильства (порівняно з 5%), а 33% не відчували себе в безпеці від насильства в повсякденному житті²⁷¹.

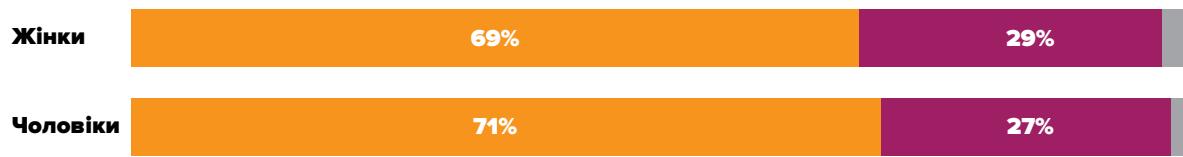
Сукупний вплив

Окрім комплексного впливу на гендерну рівність, очікується, що війна матиме тривалий вплив на структуру населення України та демографічну динаміку: прогнозується постійне скорочення та старіння населення до 2052 року²⁷², а кількість домогосподарств, очолюваних жінками, зростатиме²⁷³. На демографічні зміни додатково впливають 5,3 мільйона зареєстрованих ВПО в Україні та до 8 мільйонів українців, які покинули країну станом на січень 2023 року²⁷⁴, з яких, за оцінками, 90 відсотків становлять жінки та діти²⁷⁵.

В опитуванні ОВВЛ 2023 року 29% жінок і 27% чоловіків повідомили, що їхня участь у прийнятті рішень щодо ведення домашнього господарства змінилася після війни; 59% жінок і 60% чоловіків повідомили, що вона збільшилася (відмінностей за макрорегіонами не виявлено). Кожна п'ята жінка (23%) повідомила, що витрачає 50 або більше годин на тиждень на домашні справи, а 52% повідомили, що витрачають 50 або більше годин на тиждень на догляд за дітьми; серед чоловіків ці показники становлять 13% і 31% відповідно. Майже третина (33%) чоловіків і 35% жінок зазначили, що їхня участь у цьому зросла після лютого 2022 року. Відмінностей між домогосподарствами, очолюваними однією особою²⁷⁶ та домогосподарствами, очолюваними дорослими особами, які проживають разом, або між респондентами в різних макрорегіонах не було. Згідно з опитуванням ОВВЛ, 23% опитаних жінок зазначили, що в їхніх домогосподарствах є особи з інвалідністю, а 29% — з хронічними захворюваннями (порівняно з 25% та 22% серед чоловіків).

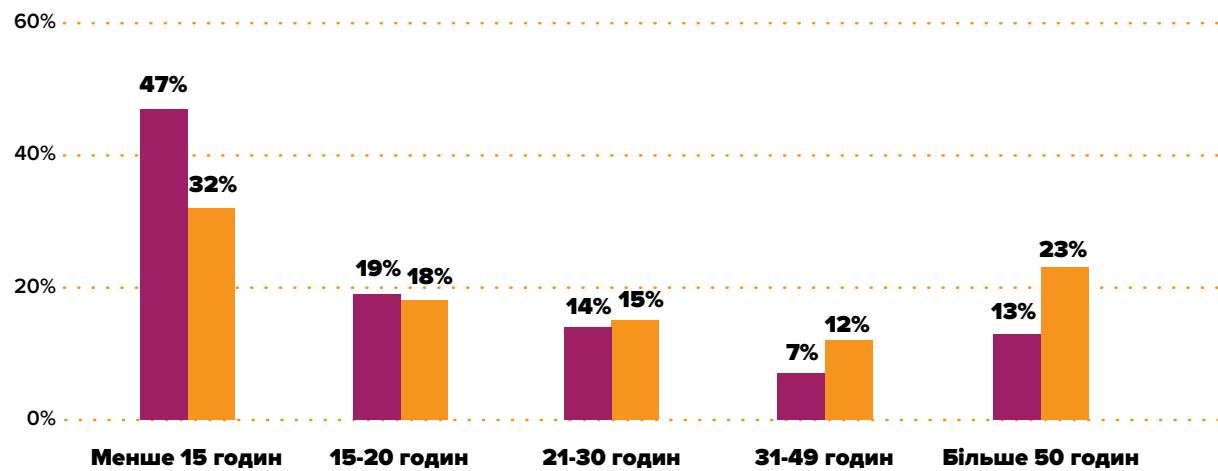
Рисунок 8: Результати опитування ОВВЛ щодо впливу війни на ролі чоловіків та жінок у родині, дані Оцінки впливу війни на людей

Чи вплинув початок повномасштабної війни на вашу участь в прийнятті рішень у домогосподарстві?

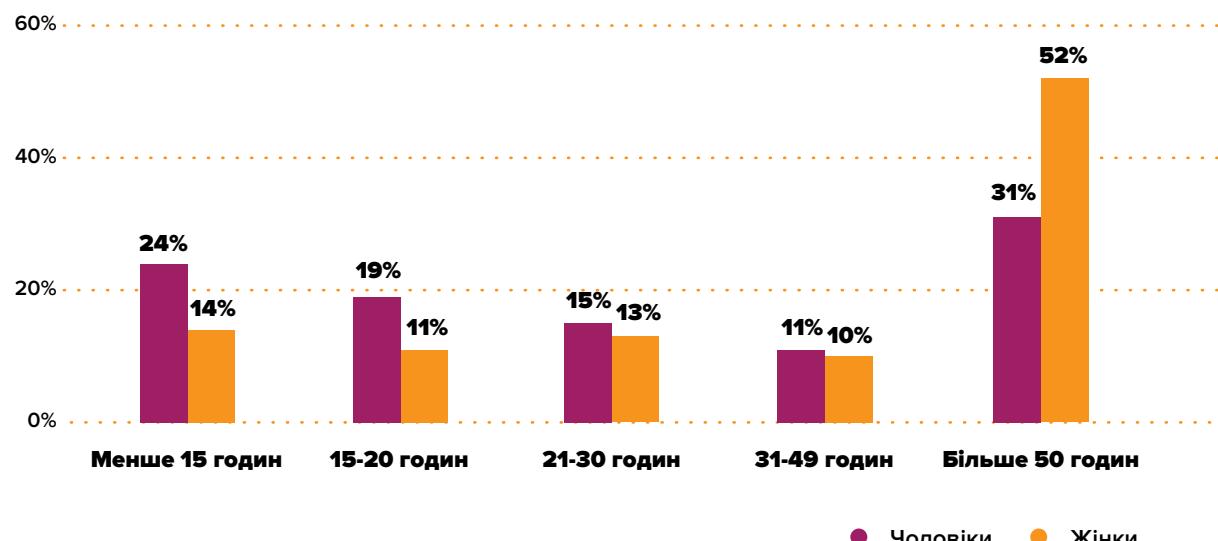

- Ні, моя участь у прийнятті рішень не змінилася
- Так, моя участь у прийнятті рішень змінилася
- Не хочу відповідати

Приблизно скільки годин на тиждень ви витрачаєте на хатню роботу?

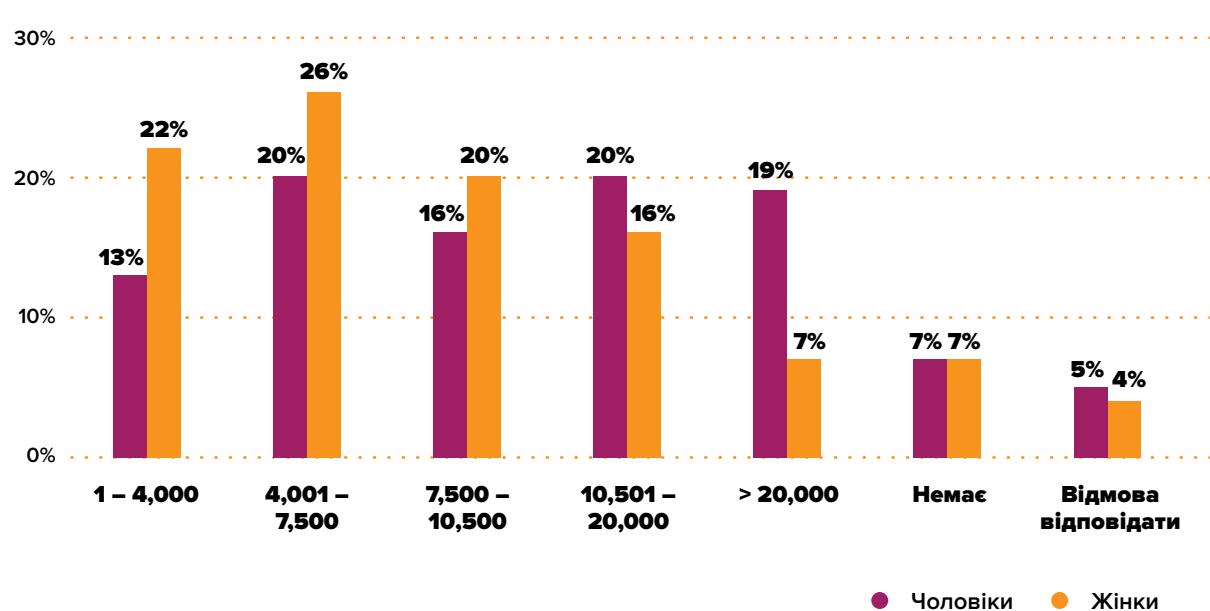
Приблизно скільки годин на тиждень ви витрачаєте на догляд за дітьми?

● Чоловіки   ● Жінки

Жінки частіше повідомляли про нижчий місячний дохід домогосподарства, ніж чоловіки, а чоловіки — про втрату доходу через війну. 22% жінок заявили, що їхні домогосподарства заробили менше 4 000 грн за минулий місяць, порівняно з 13% чоловіків, тоді як 7% жінок заявили, що їхні домогосподарства заробили більше 20 000 грн за минулий місяць, порівняно з 19% чоловіків. З 24 лютого 2022 року дохід домогосподарств зменшився у 60% жінок порівняно з 71% чоловіків; ця тенденція зберігається, якщо брати до уваги лише домогосподарства, які отримують дохід від оплачуваної роботи або підприємницької діяльності, де 67% жінок зазначили, що дохід їхніх домогосподарств зменшився, порівняно з 74% чоловіків. Більше половини жінок (54%) повідомили, що їхні домогосподарства втратили доступ до засобів існування або доходу через побоювання щодо безпеки, порівняно з 64% чоловіків; для домогосподарств, які отримують дохід від оплачуваної роботи або підприємницької діяльності, ці цифри становлять 57% жінок і 67% чоловіків відповідно. Більше половини (54%) жінок заявили, що втратили доступ до свого житла, порівняно з 40% чоловіків.

Рисунок 9: Середній дохід домогосподарств за 30 днів, що передували збору даних, за статтю респондента

Джерело: Опитування в межах ОВВЛ 2023 року

Після початку війни 56% чоловіків назвали основним джерелом доходу домогосподарства оплачувану роботу, а 17% — власний бізнес, порівняно з 51% і 7% жінок, відповідно, що свідчить про те, що менша частка жінок живе в домогосподарствах, які мають регулярне джерело оплачуваного доходу. На противагу цьому, жінки повідомили про більшу залежність від допомоги або соціальної підтримки: 65% жінок назвали державні пенсії або соціальний захист основним джерелом доходу домогосподарства порівняно з 52% чоловіків, тоді як 23% жінок повідомили, що їхні домогосподарства залежать від гуманітарної допомоги порівняно з 19% чоловіків. Як чоловіки, так і жінки повідомили про зменшення основного доходу від оплачуваної роботи з лютого 2022 року (на 12 в.п. та 16 в.п. відповідно). Як чоловіки, так і жінки повідомили про збільшення основного доходу домогосподарства від державної допомоги (на 7 в.п. та 8 в.п. відповідно) та від гуманітарної допомоги (на 18 в.п. та 22 в.п. відповідно). Згідно з оцінкою БСОП 2022 року, проведеною REACH, домогосподарства, очолювані жінками, частіше повідомляли про критичні потреби в різних секторах порівняно з домогосподарствами, очолюваними чоловіками (46% порівняно з 38%). Зокрема, домогосподарства, очолювані жінками, мали вищі потреби у продуктах харчування, медикаментах і послугах охорони здоров'я.

Респонденти ФГ та IKI підкresлили, що як чоловіки, так і жінки зазнали значного впливу зростання споживчих цін та фінансової скрути, але збільшення домашніх обов'язків і тягар догляду залишає жінок у несприятливому становищі у професійній сфері та у прийнятті рішень, що ставить їх в особливо вразливе фінансове та соціальне становище.

Постійний тягар догляду за дітьми заважає жінкам займатися будь-якою іншою діяльністю, ходити на зустрічі. Жінки, які доглядають за маленькими дітьми та людьми похилого віку, які потребують постійного догляду, не можуть навіть отримати гуманітарну допомогу, оскільки не можуть самі вийти і залишити своїх дітей або літніх родичів.

● *Експертка із захисту прав жінок, Харків*

Вплив війни на традиційні гендерні норми та стереотипи є багатогранним. За словами ключових інформантів, сформувалися два популярні наративи: одні стверджують, що війна посилює патріархальну динаміку і зміцнює традиційні гендерні норми, інші — що вона розширює права і можливості жінок та меншин; деякі також стверджують, що війна має подвійний і парадоксальний вплив, одночасно підриваючи гендерну рівність в одних аспектах і зміцнюючи її в інших.

Війна загострила проблему ГЗН та підвищила ризики сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). Після початку війни з'являються повідомлення про численні форми ГЗН, включаючи насильство з боку інтимного партнера, сексуальну експлуатацію та наругу, сексуальні домагання, форми сексуального насильства, в тому числі СНПК, а також економічне насильство, що загострює довоенну ситуацію. Жінки та дівчата в дорозі, на пунктах перетину кордону, в транзитних/колективних центрах і в бомбосховищах наражаються на особливо високий ризик. За даними Фонду народонаселення ООН (UNFPA), у лютому 2023 року 3,6 мільйона людей потребували допомоги служб запобігання та реагування на ГЗН; приблизно 39% з них перебували на сході та півдні України.

У середньому в 2022 році, за даними La Strada Україна, щомісячний рівень звернень коливався від 1 586 до 4 684 — із загальною річною кількістю 38 472 дзвінків, з яких 77% були зроблені жінками. На противагу цьому, за даними JurFeme, кількість звернень до Національної поліції України у першій половині 2022 року зменшилася на 27,5% порівняно з аналогічним періодом 2021 року, проте загальна тенденція, що жінки становлять 83% постраждалих, зберіглась.

Загалом консенсус полягає в тому, що масштаби ГЗН зросли порівняно з 2021 роком, особливо в контексті кількості біженців та переміщених осіб, а також частки громадян з обмеженим доступом до телефонного або мобільного зв'язку на певних територіях в Україні. Оскільки війна триває, а люди, особливо ті, хто перебуває на лінії фронту, страждають від травм і, як наслідок, у них посилюються проблеми з психічним здоров'ям, це може привести до збільшення поширеності ГЗН, у тому числі насильства з боку інтимного партнера.

У звіті ООН Жінки та Internews за 2022 рік²⁷⁷ зазначається, що 23% опитаних жінок віком 18–29 років зазнали сексуальних домагань у громадських місцях після лютого 2022 року. Більше половини (56%) жінок, опитаних у тому самому дослідженні, назвали військові напади основною загрозою своєї безпеці, а 29% занепокоєні високим ризиком ГЗН, включаючи сексуальні домагання, сексуальне насильство, згвалтування та торгівллю людьми.Хоча відчуття беспеки знизилося як серед жінок, так і серед чоловіків, це падіння було більш вираженим серед жінок, які продовжували відчувати меншу фізичну безпеку, ніж чоловіки. Частка тих, хто відчував себе в безпеці у повсякденному житті, яка становила 60% жінок і 68% чоловіків за даними SCORE у 2021 році, зменшилася до 45% жінок і 59% чоловіків за даними SHARP у 2022 році.

Згідно з національною статистикою злочинності за січень–грудень 2022 року, жінки та дівчата становили більшість зареєстрованих постраждалих від згвалтувань (50,8%), домашнього насильства (78,4%) та торгівлі людьми (54,5%). У 2022 році було зареєстровано 2 581 випадок домашнього насильства, 120 випадків згвалтувань, 199 випадків тяжких тілесних ушкоджень та 376 вбивств,

скоєніх щодо жінок. Ці цифри порівнюються з 2 086 випадками домашнього насильства (78,1% зареєстрованих випадків), 276 випадками згвалтувань (86,3% зареєстрованих випадків), 319 випадками тяжких тілесних ушкоджень та 429 вбивствами, скоєнimi proti жінок u 2019 roci²⁷⁸. Загалом це означає збільшення на 495 щорічних зареєстрованих випадків домашнього насильства щодо жінок у період з 2019 по 2022 рік. Щорічна кількість зареєстрованих згвалтувань, скоєніх щодо жінок, зменшилася (на 156), як і кількість зареєстрованих тяжких тілесних ушкоджень, скоєніх щодо жінок (на 120), та кількість зареєстрованих убивств (на 53). Зменшення загальної кількості випадків можна пояснити труднощами з доступом до служб підтримки та захисту після лютого 2022 року.

IKI з українськими гендерними експертами також вказали на зростання рівня домашнього насильства, відсутність доступу до послуг захисту та підвищений ризик сексуального насильства з боку російських військових (що свідчить про особливу вразливість тих, хто проживає поблизу лінії зіткнення та/або на тимчасово окупованих територіях), з яким стикаються жінки з початку вторгнення.

Вплив війни на ГЗН також пов'язаний з кризою біженців та масовим переміщенням українців, переважно жінок з дітьми, які стикаються з підвищеними ризиками та вразливістю під час транзиту й перебування за кордоном. За даними опитування домогосподарств, проведеноого Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) у січні 2023 року²⁷⁹, 1 з 22 українських жінок-біженок зазнала сексуальних домагань, 1 з 50 — домашнього насильства, а 1 з 500 — сексуального насильства. IKI з експертами з гендерних питань також звернули увагу на підвищені ризики торгівлі людьми.

А також жінки, які переїжджають і переміщаються, а потім покладаються на незнайомих людей або друзів сім'ї, які приймають їх і користуються ситуацією. Ми маємо багато таких повідомлень, і, звісно, вразливість до торгівлі людьми є надзвичайною.

● Експертка з питань гендерної рівності, Київ

Інтерв'ю з експертами з гендерних питань та представниками ромської громади також засвідчили виклики, які стоять перед ромськими жінками-ВПО, які стикаються з нетерпимістю та мовою ворожнечі як в Україні, так і за її межами. Експерти відзначили непропорційний вплив війни на умови життя ромських жінок, на їхній доступ до послуг охорони здоров'я, захисту й інших базових послуг. Вони також вказали на тривалу нерівність у доступі до освіти для ромських жінок і дівчат, зазначивши, що умови можуть погіршитися через продовження війни, а також надзвичайні труднощі з працевлаштуванням для ромських жінок і чоловіків (навіть до лютого 2022 року), які відзначали учасники фокус-груп.

Учасники ФГ не відзначали гендерного впливу повномасштабної війни на доступ до послуг. Навіть серед чоловіків і жінок з числа ВПО лише кілька учасників заявили про неможливість доступу до послуг, а більшість оцінили доступ як достатній. IKI виявили, що нерівний доступ до послуг зумовлений приналежністю до вразливої групи та географією перебування. Зокрема, доступ до послуг може бути утрудненим для людей з інвалідністю, людей похилого віку, домогосподарств з низьким рівнем доходу та ромської спільноти, а також тих, хто проживає у прифронтових або тимчасово окупованих регіонах або більче до них.

Механізми адаптації до труднощів

Що стосується позитивних механізмів адаптації до труднощів, то і жінки, і чоловіки брали участь у більшій кількості заходів НУО у 2021–2022 роках, а також у заходах з покращення своєї місцевості, і жінки, і чоловіки у фокус-групах висловили сильне бажання зробити свій внесок у підтримку України. Війна спочатку вплинула на діяльність багатьох організацій громадянського суспільства: одразу після повномасштабної війни кількість повноцінно діючих жіночих організацій скоротилася вдвічі²⁸⁰, хоча лише кожне п'яте громадське та благодійне об'єднання, що діяло до повномасштабного вторгнення, припиняло свою діяльність (в середньому на 4 місяці), а потім відновлювало роботу, а 79,5% таких організацій взагалі не припиняли свою діяльність. З початку повномасштабного вторгнення в Україні спостерігається загальне зменшення кількості нових громадських об'єднань (ГО), що створюються, натомість різко зросла кількість нових благодійних організацій (БО)²⁸¹. Важливо, що дані Державної служби статистики України вказують на те, що частка ОГС, очолюваних жінками, демонструє незначне зростання протягом двох років з 27,8% у 2020 році до 28,4% у 2022 році. Втім, за даними швидкої гендерної оцінки, проведеної ООН Жінки та CARE, жіночі ОГС стоять на передній лінії гуманітарного реагування²⁸². Лідерство жінок та їхня роль у прийнятті рішень зросла на рівні сім'ї та частково на рівні громади. Однак, коли йдеться про офіційні політичні та адміністративні процеси прийняття рішень, жінки в них представліні все ще недостатньо.

Щодо негативних механізмів адаптації до труднощів, опитування ОВВЛ 2023 року показало, що 28% жінок зазначили, що їхнім домогосподарствам доводилося витрачати свої заощадження на задоволення основних потреб (порівняно з 34% чоловіків), 24% — скорочувати витрати на послуги охорони здоров’я (порівняно з 23% чоловіків), а 14% — брати додаткову роботу (порівняно до 23% чоловіків). Це свідчить про гендерний вплив на тип використовуваних механізмів адаптації до труднощів. Жінки і чоловіки однаково склонні скорочувати життєво важливі витрати або позичати гроші, але чоловіки частіше беруть додаткову роботу або витрачають заощадження, що може бути зумовлено специфікою гендерних ролей у догляді за членами сім’ї та управлінні домашніми фінансами. Опитування, проведене МОМ у 2022 році, показало, що трохи більше половини (53%) вразливих осіб, тобто тих, хто погодився б на одну чи кілька ризикованих пропозицій роботи за кордоном або в інших населених пунктах України, складають жінки. Опитування також продемонструвало, що лише 29% жінок можуть впевнено сказати, що вони ніколи не потрапляють у ситуацію експлуатації, торгівлі людьми або жорсткого поводження та насильства (порівняно з 35% чоловіків).

Для нотаток

8 · Підсумки оцінки впливу війни на людей

Методологія та аналіз, включені до цього звіту, були сформовані на основі Інструкції з оцінки впливу катастроф на людський розвиток, метою якого є аналіз показників, що впливають на людський розвиток до та після катастрофи²⁸³. Хоча цей звіт має на меті надати інформацію для середньо- та довгострокового планування відновлення та розвитку, надаючи огляд впливу війни з лютого 2022 року, важливо зазначити, що цей звіт не було підготовлено у контексті «після катастрофи», оскільки війна в Україні триває. Дані, зібрани та проаналізовані в цьому звіті, дають лише загальне уявлення про стан справ на основі даних, опублікованих у період з лютого 2022 року по квітень 2023 року, та про відповідний початковий вплив на доступ людей до задоволення основних потреб, засобів існування, продовольчої безпеки, а також на гендерну рівність та соціальну інтеграцію.

Цей заключний розділ відображає результати, отримані за п'ятьма основними компонентами оцінки гуманітарного впливу, і синтезує найважливіші дані, виявлені під час аналізу. Після представлення комплексної картини цих показників у решті частини розділу розглядаються потенційні наслідки цих впливів для досягнення ЦСР та цілей розвитку країни.

Огляд

У наведених нижче таблицях представлено узагальнену картину впливу війни в стислом вигляді на основі даних, вже представлених у попередніх розділах. Ці дані представляють інформацію лише з загальнонаціональних або репрезентативних опитувань і дають загальне уявлення про кількісні наслідки; більш детальне обговорення того, що ці цифри можуть означати, а також висновки з інших джерел даних висвітлені в наступних розділах.

Втрати щодо рівня життя, освіти та охорони здоров'я	13% домогосподарств повідомили, що їхнє житло було безпосередньо пошкоджене війною; переїзд з постачанням комунальних послуг по всій країні протягом зими 2022/2023 рр. привели до зниження рівня життя	11% молоді визначили відсутність доступу до якісних освітніх послуг як першочергову проблему у своєму житті	22% домогосподарств витрачають на медичні послуги більше чверті свого місячного доходу
Втрати засобів існування	За прогнозом, безробіття становитиме 18,3% 2023 року, порівняно до 9,8% 2021 року	65% домогосподарств повідомили про зменшення доходів з лютого 2022 року	Зменшилася частка домогосподарств, які мають оплачувану роботу як основне джерело доходу (з 67 до 53%), натомість зросла частка домогосподарств, які залежать від державних трансфертів та гуманітарної допомоги (з 53% до 60% та з 1% до 21% відповідно)

Втрати у продовольчій безпеці	Відсутність економічного доступу призводить до відсутності продовольчої безпеки в Україні: 44% домогосподарств не можуть отримати достатньо коштів для задоволення найнагальніших потреб	Частка домогосподарств з недостатнім споживанням продуктів харчування зросла від початку війни з однієї п'ятої до однієї третини населення	43% домогосподарств повідомили про використання стратегій адаптації до труднощів, пов'язаних зі споживанням, які переважно включають споживання дешевшої їжі, а також обмеження порцій, позичання їжі та зменшення кількості прийомів їжі
Втрати у соціальній інтеграції	45% населення належать принаймні до однієї вразливої групи (+11 в.п. у 2022 році порівняно з 2021 роком)	ВПО, особи з інвалідністю та люди похилого віку мали найнижчий рівень доходів, причому ВПО продемонстрували найбільше зниження доходів від початку повномасштабного вторгнення серед вразливих груп населення	ВПО та представники ромських громад частіше стикалися з дискримінацією під час пошуку роботи або житла
Втрати у сфері гендерної рівності	У лютому 2023 року 3,6 мільйона людей потребували послуг із запобігання та реагування на ГЗН	55% жінок не відчували себе в безпеці у повсякденному житті, порівняно з 40% жінок у довоєнний період	23% жінок повідомили, що від початку війни витрачають 50 і більше годин на тиждень на домашні справи, порівняно з 13% чоловіків

Макрорегіональна динаміка втрат

Попри те, що протягом останнього року війна вплинула на всю країну, гострі потреби були найбільш поширені в північному та південно-східному макрорегіонах. Ситуація із засобами існування була найгіршою на південному сході, де домогосподарства повідомляли про негативний вплив ситуації у сфері безпеки на засоби існування, обмежений доступ до оплачуваної роботи та зростання залежності від гуманітарної допомоги як основного джерела доходу, зниження доходів і збільшення кількості випадків використання стратегій адаптації до труднощів, спрямованих на забезпечення засобів існування.

У розрізі макрорегіонів домогосподарства південно-східного макрорегіону демонстрували найбільші втрати в споживанні продуктів харчування протягом 2022 року, а в центральному макрорегіоні втрати в споживанні продуктів харчування зросли близче до кінця року.

Вплив на цільові групи

Домогосподарства, які вже мали ознаки вразливих, більш імовірно стикалися з (більшими) труднощами після лютого 2022 року. Хоча збільшення кількості ВПО виявило багатовимірний вплив війни на цю групу і визначило, що ВПО, найімовірніше, зазнають більших труднощів, ніж населення в цілому, їхнє становище значною мірою неоднорідне, і лише обмежена частина з них перебуває під загрозою неминучого потрапляння за межу бідності. Що стосується умов проживання, то більшість домогосподарств ВПО або домогосподарств, які залишилися в населених пунктах поблизу лінії зіткнення, зазнали безпосереднього пошкодження житла. Що стосується засобів існування, то люди похилого віку, особи з інвалідністю та домогосподарства ВПО повідомили про зниження доходів, збільшення залежності від гуманітарної допомоги (що може бути зумовлено зниженням доходів) та більш високий рівень використання стратегії адаптації до труднощів, спрямованих на забезпечення засобів існування.

Домогосподарства, в яких є люди похилого віку, члени яких мають хронічні захворювання або інвалідність, також зазнали непропорційно сильного впливу війни. Домогосподарства з особами з інвалідністю у південно-східному макрорегіоні частіше повідомляли про те, що безпека та захищеність «сильно» вплинули на їхні засоби існування. Крім того, домогосподарства, в яких є член сім'ї з хронічною хворобою або з інвалідністю, частіше, ніж переміщені особи та інші вразливі групи, використовували стратегії адаптації до труднощів, пов'язані зі споживанням. Кількість цивільних осіб з інвалідністю (включно з дітьми) зросла з лютого 2022 року. Домогосподарства з людьми похилого віку зіткнулися з особливими труднощами, пов'язаними з перебоями у наданні комунальних послуг і доступом до бомбосховищ.

Члени ромської громади, які вже зазнавали дискримінації в Україні до лютого 2022 року, повідомили про посилення дискримінації з того часу, особливо під час пошуку роботи та житла. Ключові інформанти також відзначили погіршення доступу до послуг охорони здоров'я, захисту та інших базових послуг для членів ромської громади після лютого 2022 року.

Вплив війни на рівень бідності

У цьому звіті представлено огляд різних способів, якими війна вплинула на домогосподарства в Україні. У кожному розділі наведено результати оцінки, що ґрунтуються на географічних характеристиках і характеристиках домогосподарств, які можуть посилити вже наявну вразливість, а також спричинити нові, викликані війною. Війна негативно вплинула на монетарні та немонетарні аспекти бідності, найбільше — на рівень життя та продовольчу безпеку, а також обмежила доступ до критично важливих послуг та умов життя. У 2019 році, за оцінками, 107 000 осіб були багатовимірно бідними, а ще 184 000 були вразливими до багатовимірної бідності²⁸⁴.

Люди, яким загрожує бідність

За оцінками Світового банку, частка людей, які живуть за міжнародною межею бідності (6,85 доларів США на людину в день), зросла з 5,5% у 2021 році до 24,1% у 2022 році, що становить 7,1 мільйона людей, які опинилися за межею бідності²⁸⁵. Очікується, що в постраждалих від війни регіонах рівень бідності буде ще вищим. За оцінками ПРООН, найвищі показники монетарної бідності в Одеській, Луганській, Херсонській, Харківській та Рівненській областях, які до повномасштабного вторгнення були одними з найбідніших областей²⁸⁶. За даними БСОП 2022 року, 28% респондентів повідомили, що восени 2022 року загальний дохід їхніх домогосподарств був нижчим за встановлений законом прожитковий мінімум²⁸⁷.

Цей звіт показав, що погіршення засобів існування найбільше вплинуло на монетарну бідність. У розділі «Засоби існування» повідомляється про кількість втрачених робочих місць, закриття підприємств, зупинку сільськогосподарського виробництва та збільшення залежності від державної підтримки, а не від оплачуваної роботи через війну. Дані БСОП 2022 року також підтвердили, що найгостріші потреби домогосподарств стосуються засобів існування, за якими йдуть гуманітарні сектори, пов’язані з рівнем життя, такі як житло, непродовольчі товари та WASH. Ці потреби часто перетинаються — наприклад, було виявлено, що 28% домогосподарств мають гострі потреби в засобах існування та принаймні в одній іншій сфері, що відповідає приблизно 8 мільйонам людей²⁸⁸. Таким чином, продовження війни може завадити відновленню економіки та відновленню засобів існування домогосподарств.

Домогосподарства в регіонах, що безпосередньо постраждали від війни, зазнали пошкоджень або руйнувань своїх будинків, а отже, зіткнулися з погіршенням умов життя. У районах, прилеглих до лінії зіткнення, доступ до освіти, охорони здоров’я чи базових послуг був обмежений. Загальнонаціональні перевозки в наданні комунальних послуг взимку 2022–2023 років мали здебільшого тимчасовий, але суттєвий негативний вплив на домогосподарства та бізнес. Уже в лютому 2023 року ситуація з комунальними послугами покращилася на більшій частині території країни, хоча електропостачання залишалося головною проблемою в населених пунктах, розташованих поблизу лінії зіткнення в північному та південно-східному макрорегіонах²⁸⁹. До того ж більшість домогосподарств змогли відремонтувати своє житло або переїхати в безпечніше місце; освіта в районах з найбільш зруйнованими об’єктами перейшла в онлайн-режим; функціонуючі медичні заклади взяли на себе додаткове навантаження, пов’язане з руйнуванням інших об’єктів, збільшенням кількості постраждалих і переміщенням населення.

Стійкість домогосподарств залежить від стратегії адаптації до труднощів, уряду та гуманітарної допомоги

Незважаючи на те, що мільйони людей зазнали погіршення умов життя та засобів існування, вплив війни на рівень бідності вдалося частково пом’якшити завдяки використанню домогосподарствами стратегії адаптації до труднощів. Дійсно, в БСОП 2022 року близько половини домогосподарств повідомили, що використовують принаймні одну стратегію адаптації до труднощів, найпоширенішими з яких є витрачання заощаджень, пошук додаткової роботи та скорочення витрат на охорону здоров’я. Однак, як показало опитування ОВВЛ, більшість домогосподарств повідомили, що вони близькі до вичерпання стратегії адаптації до труднощів, які вони використовували після лютого 2022 року. Тривале використання домогосподарствами та вичерпання стратегії адаптації до труднощів може мати побічні ефекти. Це можуть бути економічні наслідки, як-от витрачання заощаджень на позики і накопичення боргів або зменшення витрат на охорону здоров’я, що призводить до більших проблем зі здоров’ям.

Урядова та гуманітарна допомога також відіграють ключову роль у пом’якшенні впливу війни на рівень бідності. Так, Уряд України розширив мережі соціального захисту в перший місяць війни, щоб надати негайну допомогу безпосередньо постраждалим домогосподарствам. Він також зменшив вимоги до документації для домогосподарств, які або не мали доступу до документів через переміщення, або для яких управління соціального захисту були недоступні²⁹⁰. Крім того, в межах гуманітарного реагування домогосподарствам і місцевим суб’єктам надання допомоги було спрямовано мільярди доларів США (лише УКГП ООН пообіцяло виділити 4,3 млрд доларів США) у грошовій і натуральній формі, що дало змогу запобігти подальшому зануренню домогосподарств у бідність. У 2022 році CWG повідомила, що підтримала 5,9 мільйона людей і перерахувала 1,2 мільярда доларів США, або в середньому 203 долари США на особу²⁹¹. Для підтримки домогосподарств, які постраждали від конфлікту на початку війни, було розроблено гуманітарні грошові інтервенції, але тривалу підтримку необхідно буде спрямовувати через систему соціального захисту, щоб постійно охоплювати приблизно 7 мільйонів осіб, які зараз, за оцінками, живуть за межею бідності²⁹².

Потенційні наслідки для досягнення Цілей сталого розвитку

У наступному розділі представлено огляд потенційних наслідків війни для прогресу у досягненні ЦСР в Україні, беручи до уваги завдання, визначені у Моніторинговій доповіді України щодо досягнення ЦСР у 2020 році²⁹³. Хоча завданням цього звіту не було проведення поглиблених аналізів конкретних індикаторів та субіндикаторів, які складають завдання України щодо досягнення ЦСР, цей розділ містить стислий огляд того, що висновки цього дослідження можуть означати для прогресу України у досягненні окремих ЦСР, що мають відношення до ОВВЛ.

ЦСР 1 – Подолання бідності

ЦСР 1 має три завдання: перше — зниження рівня бідності, друге — розширення системи соціального захисту, і третє — підвищення життєстійкості вразливих груп населення. Війна призвела до того, що мільйони людей опинилися за межею бідності, і ще більше віддалила Україну від досягнення мети — скоротити рівень бідності в чотири рази до 2030 року. Уряд України полегшив доступ до програм соціальної допомоги для постраждалого населення, що в поєднанні з гуманітарною допомогою збільшило частку бідних домогосподарств, охоплених тією чи іншою формою соціальної допомоги. Однак це було зроблено як тимчасовий захід; довгострокові наслідки цього залежатимуть від майбутніх змін у політиці Уряду України під час відновлювальних робіт. Що стосується третьої цілі, то цей звіт показав, як війна вплинула на вже вразливі групи населення; ще більше людей ризикують опинитися за межею бідності, особливо ВПО, люди з інвалідністю, домогосподарства, очолювані однією особою, та люди похилого віку. Таким чином, рівень бідності вразливих груп, ймовірно, не відповідатиме цілям, визначеним у Моніторинговому звіті України щодо досягнення ЦСР за 2020 рік, з огляду на загальне зростання рівня бідності в Україні з лютого 2022 року.

ЦСР 2 – Подолання голоду, сприяння сталому розвитку сільського господарства

Завдання ЦСР 2 в Україні стосуються покращення доступу до збалансованого харчування, підвищення продуктивності сільського господарства та зменшення волатильності цін на продовольство²⁹⁴. Хоча наявні дані про продовольчу безпеку в Україні з лютого 2022 року безпосередньо не відповідають цим індикаторам, вони можуть свідчити про ширші тенденції, пов’язані з прогресом на шляху до подолання голоду в Україні. Наприклад, частка домогосподарств з недостатнім споживанням продуктів харчування має тенденцію до зростання після початку війни, що свідчить про зменшення збалансованості раціону харчування домогосподарств²⁹⁵. Чверть сільських домогосподарств повідомили, що вони призупинили або скоротили сільськогосподарське виробництво через зростання собівартості продукції (для рослинництва і тваринництва), переривання або призупинення виробництва, а також зниження доходів. ФАО відзначила гостру потребу в підтримці засобів існування в сільській місцевості з метою пом’якшення наслідків подальшого погіршення продуктивності сільського господарства, яке відіграє важливу роль у забезпеченні домогосподарств продуктами харчування для власного споживання, а також у постачанні продовольства на місцеві ринки²⁹⁶. Україна також зазнала певних невдач з погляду цінової волатильності, оскільки ціни на продукти харчування поступово зростали з лютого 2022 року²⁹⁷.

ЦСР 3 — Міцне здоров'я та сприяння благополуччю

ЦСР 3 спрямована на зниження рівня смертності, якій можна запобігти, для певних цільових груп (наприклад, дітей віком до 5 років), припинення епідемій ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, зниження рівня тяжкого травматизму та смертності від дорожньо-транспортних пригод, забезпечення загального охоплення імунізацією та зменшення поширеності тютюнопаління²⁹⁸. У цьому звіті основна увага приділяється доступу до послуг охорони здоров'я та бар'єрам на шляху до них, які не мають прямого відношення до оцінки ЦСР 3. Однак дані про використання певних стратегій адаптації до труднощів свідчать про зростання зловживання психоактивними речовинами та тютюнопаління, що, ймовірно, гальмує прогрес у виконанні завдань цієї ЦСР. Крім того, однією з найпоширеніших перешкод для доступу до медичних послуг була їхня фінансова доступність, що свідчить про те, що реформування фінансування системи охорони здоров'я необхідне для забезпечення універсального доступу до послуг.

ЦСР 4 — Якісна освіта

ЦСР 4 спрямована на забезпечення доступу до якісної шкільної, вищої та професійно-технічної освіти, підвищення рівня знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи, усунення гендерної нерівності серед шкільних вчителів та створення сучасного навчального середовища в школах²⁹⁹. Доступ до освіти переважно зберігається по всій країні, з переходом до онлайн-навчання в північному та південно-східному макрорегіонах і широким розповсюдженням доступу до інтернету до війни. Перебої з постачанням комунальних послуг взимку 2022–2023 років тимчасово ускладнили безперервність освіти у прифронтових районах. Однак війна не вплинула на рівень охоплення учнів загальною середньою освітою і лише помірно позначилася на охопленні дошкільною освітою. З огляду на те, що Україна не досягала цільових показників охоплення дітей п'ятирічного віку дошкільною освітою до початку повномасштабного свторгнення, будь-який прогрес у цьому напрямі, ймовірно, все ще відсутній. Інші конкретні завдання ЦСР 3 у звіті не розглядалися, але експерти та практики висловлювали занепокоєння щодо ризику погіршення якості освіти та впливу на навчання дітей, особливо дітей, які навчаються за дистанційною формою навчання³⁰⁰. Крім того, повідомлялося, що доступ до інклюзивної освіти для учнів з інвалідністю припинився або став обмеженим у зв'язку з дистанційним навчанням, а це означає, що частка середніх шкіл з таким типом навчання скоротилася через війну, що погіршило прогрес у досягненні цієї цілі.

ЦСР 5 — Гендерна рівність

ЦСР 5 спрямована на подолання дискримінації щодо жінок і дівчат; зменшення рівня гендерно зумовленого та домашнього насильства; заохочення спільноти відповідальності за ведення домашнього господарства та виховання дітей; збільшення рівного представництва у політичному та громадському житті; розширення доступу до послуг з планування сім'ї; та розширення економічних можливостей для жінок³⁰¹. Хоча ОВВЛ не охоплює всі показники, що складають завдання України щодо ЦСР 5, у ній було проаналізовано дані, що стосуються гендерної нерівності у сфері домашньої праці та догляду, а також вразливості до гендерно зумовленого та домашнього насильства. Щомісячна кількість випадків, про які повідомляється на національну гарячу лінію з протидії ГЗН, зросла в 2022 році, а кількість випадків домашнього насильства збільшилася³⁰². Жінки, які брали участь в опитуванні під час проведення ОВВЛ, повідомили про більшу кількість годин на тиждень, витрачених на домашні справи та догляд за дітьми, порівняно з чоловіками. Такі результати ОВВЛ можуть свідчити про те, що війна зупинила прогрес у напрямі більш гендерно справедливого розподілу домашніх справ і догляду за дітьми або зниження рівня вразливості до ГЗН, зокрема домашнього насильства.

ЦСР 6 — Чиста вода та належні санітарні умови

ЦСР 6 спрямована на розширення доступу до безпечної питної води та сучасних систем водовідведення, зменшення скидання неочищених стічних вод, підвищення ефективності водокористування та впровадження інтегрованого управління водними ресурсами³⁰³. Війна тимчасово порушила доступ до безпечної води в зимовий період 2022–2023 років. За даними БСОП 2022 року, потреби у воді та водовідведення переважно пов’язані з відсутністю централізованої системи водовідведення, хоча доступ до покрашеного джерела води був складнішим у південно-східному макрорегіоні, особливо в Одеській та Миколаївській областях. Частина міського населення, що має доступ до централізованого водовідведення, вже була значно нижчою за цільовий показник у 2019 році, і війна ще більше відтермінує подолання цього розриву. Крім того, у населених пунктах поблизу лінії зіткнення досі тривають переважно в роботі комунальних служб, що може відкинути країну назад за показниками, пов’язаними з доступом до чистої води.

ЦСР 8 — Гідна праця та економічне зростання

ЦСР 8 охоплює цілі, пов’язані зі сталим зростанням ВВП, ефективним виробництвом, підвищенням рівня зайнятості, зменшенням частки безробітної молоді, створенням безпечних умов праці та інституційних і фінансових можливостей для самореалізації потенціалу економічно активного населення³⁰⁴. Економіка та ринок праці України сильно постраждали від війни, що негативно вплинуло на прогрес у забезпеченні гідної праці та економічного зростання. ВВП України скоротився на 29,1% у 2022 році і, як очікується, зросте лише на 0,3% у 2023 році, а інфляція становитиме 26,6%³⁰⁵. За оцінками МОП, рівень зайнятості впав на 15,5% нижче довоєнного рівня, хоча серед тих, хто працював до початку війни, 33% повідомили про втрату роботи³⁰⁶. Масштабні пошкодження державної інфраструктури в Україні негативно вплинули на економічну продуктивність: підприємства зазнали втрат фізичних активів на суму 9,7 млрд доларів США, а сільськогосподарський сектор зазнав збитків на суму 4,3 млрд доларів США³⁰⁷. Занепокоєння, пов’язані з фізичною безпекою працівників (часто через відсутність доступу до бомбосховищ), також посилилися внаслідок війни, що ускладнило ведення бізнесу, особливо для мікро-, малих та середніх підприємств³⁰⁸.

ЦСР 10 — Зменшення нерівності

ЦСР 10 спрямована на прискорення зростання доходів найменш забезпечених 40% населення, запобігання дискримінації, забезпечення доступу до соціальних послуг, проведення справедливої політики оплати праці та реформування пенсійного страхування на засадах справедливості та прозорості³⁰⁹. Більшість завдань ЦСР 10 безпосередньо не висвітлені у звіті з ОВВЛ, але у розділі, присвяченому соціальній інтеграції, наведено якісні висновки та показники нерівного доступу до ресурсів та послуг, з яким стикаються окремі групи. Війна непропорційно вплинула на цільові групи і має тенденцію до посилення вразливості по всій країні, особливо щодо доходів. Доступ до адміністративних послуг, надання соціальних виплат і суб’єктивна оцінка рівня допомоги з боку органів влади в цілому збереглися, а в деяких випадках навіть покращилися, хоча є гіршою для домогосподарств, що проживають біля лінії зіткнення. Безперервність надання соціальних послуг була забезпечена в режимі онлайн, що стало можливим завдяки високому рівню доступу до інтернету, навіть серед вразливих груп населення. Суб’єктивна оцінка надання соціальних виплат зросла серед усіх вразливих груп і регіонів. Кількість респондентів, які відчули турботу з боку влади, також зросла по всій країні. Серед вразливих груп цей показник був найвищим серед ВПО, тоді як представники ромської громади, за повідомленнями, відчували брак довіри до них з боку влади.

Перспективи

У цій оцінці розглянуто, як українські домогосподарства пережили зміни в умовах життя, засобах існування, продовольчій безпеці, а також зрушення, пов'язані з гендерною рівністю та соціальною інтеграцією, починаючи з лютого 2022 року. На момент написання звіту найбільший вплив війни на людей спостерігався у північному та південно-східному макрорегіонах, де гуманітарні та надзвичайні потреби все ще залишаються гострими. По всій Україні ситуація для домогосподарств дещо стабілізувалася з початку війни, хоча наразі країна стикається зі значним економічним спадом, який впливає на домогосподарства на всій території країни.

Враховуючи масштаби соціально-економічних наслідків війни, засоби існування виділяються як основна сфера, що викликає занепокоєння в майбутньому, оскільки більшість українських домогосподарств не здатні економічно задоволинити найнеобхідніші потреби. Тривожні тенденції спостерігаються також у сфері доступу до продовольства та його наявності, що має вплив не лише на забезпечення домогосподарств продуктами харчування, а й на підтримку засобів існування багатьох домогосподарств, які займаються сільськогосподарською діяльністю по всій Україні, а також на глобальну продовольчу безпеку. Хоча умови життя залишаються дещо стабільними від початку війни, домогосподарства південно-східного та північного макрорегіонів особливо постраждали від наслідків пошкоджень житлових будинків, енергетичної інфраструктури, закладів охорони здоров'я та освіти, а також від мінної забрудненості земель. Деякі показники, пов'язані зі здоров'ям, якщо вони продовжуватимуть погіршуватися, можуть призвести до довгострокових наслідків, таких як зростання захворюваності, зниження рівня народжуваності, зростання рівня смертності або збільшення кількості українців, які живуть з інвалідністю або мають проблеми з психічним здоров'ям.

Дані цього звіту свідчать про те, що стикаючись із такими викликами домогосподарствам вдалося пом'якшити деякі з потенційних наслідків війни, застосовуючи стратегії адаптації до труднощів. Однак у багатьох випадках ці стратегії адаптації до труднощів є обмеженим і тимчасовим заходом, який не може постійно використовуватися для підтримки задоволення потреб домогосподарств. У цьому звіті представлено поточний огляд впливу війни на гуманітарну сферу, та оскільки війна досі триває, домогосподарства по всій Україні продовжуватимуть відчувати на собі її наслідки. Майбутній розвиток подій, пов'язаних із темами, що обговорювалися в цьому звіті, залежатиме від багатьох соціальних, економічних і політичних чинників, на які впливатиме перебіг війни в найближчі місяці.

Для нотаток

9 • Рекомендації

Рекомендації, розроблені за результатами цієї Оцінки впливу війни на людей, висвітлюють ключові міркування щодо політичних і програмних заходів, спрямованих на позитивну підтримку цільових груп, які відчувають на собі наслідки війни, за п'ятьма основними напрямами: основні потреби, засоби існування, продовольча безпека, соціальна інтеграція та гендерна рівність. Ці рекомендації спрямовані на заходи із забезпечення стійкості та відновлення; однак ці заходи мають здійснюватися в комплексі із гуманітарною підтримкою. Ключове значення матиме робота з поєднання заходів з гуманітарної допомоги та сталого розвитку (Humanitarian-Development Nexus). Оскільки конкретні заходи з порятунку життя у сфері охорони здоров'я, продовольчої безпеки та інших будуть потрібні і надалі, заходи з відновлення мають забезпечити створення систем і рішень на підтримку довгострокових рішень, а також сталий поступовий і довгостроковий перехід від гуманітарної підтримки до державної політики.

Ці рекомендації були розроблені на основі висновків цього звіту й узгоджені з агентствами ООН, які виступали координаторами компонентів звіту, а також організаціями громадянського суспільства та Урядом України. Вони покликані доповнити Національний план відновлення України та інші ключові плани і документи з відновлення, а також запропонувати конкретні сфери, на які слід звернути увагу з огляду на наслідки, про які йдеться в цьому звіті.

Загальні рекомендації щодо стійкості та відновлення

- **Підтримувати Уряд України у виконанні його міжнародних зобов'язань щодо захисту прав і задоволення потреб усіх груп, які постраждали від наслідків війни.** Сюди входить надання бюджетної підтримки та технічної допомоги на національному, регіональному та місцевому рівнях для реалізації законів, політики та нормативних актів країни, спрямованих на підтримку найбільш вразливих груп населення. Запровадити заходи для забезпечення прозорості та підзвітності у прийнятті рішень та реалізації політики, а також із запобігання корупції.
- **Підтримувати домогосподарства та місцеві громади у відновленні ресурсів, які вичерпали для пом'якшення наслідків війни.** Домогосподарства здебільшого повідомляли, що вони майже виснажили потенціал використання таких стратегій адаптації до труднощів, як заощадження, пошук додаткової роботи та скорочення витрат на охорону здоров'я. Щоб захистити ці домогосподарства від майбутніх потрясінь, програмні заходи та державна політика мають бути спрямовані на середньострокові та довгострокові рішення для відновлення цих ресурсів домогосподарств, а також на розширення доступу до ринку праці та забезпечення загального доступу до безкоштовної медичної допомоги. Хоча гуманітарна та державна допомога відіграла пом'якшувальну роль і підтримала домогосподарства на перших етапах війни, її не можна вважати довгостроковим рішенням, і якщо війна триватиме, домогосподарствам, ймовірно, доведеться розширювати використання негативних механізмів адаптації до труднощів або продовжувати покладатися на них.
- **Продовжувати впроваджувати заходи, спрямовані на зменшення бар'єрів для доступу до державних систем соціального захисту, а також забезпечити адекватність і прозорість наявних програм.** Уряд України може розглянути можливість продовження тимчасової політики, запровадженої на початку війни, зокрема зниження вимог до документів (наприклад, можливість реєстрації для отримання соціальних виплат за межами місяця проживання) та спрощення процедури реєстрації для отримання соціальних виплат (таких як пенсії). Протягом війни і після неї найбільш вразливі домогосподарства в Україні, ймовірно, і надалі потребуватимуть цільової підтримки. Вразливі групи населення, які не мають документів, що посвідчують особу, а також стикаються з юридичними проблемами, часто не можуть отримати доступ до соціальних виплат. Зважаючи на 27% інфляцію 2022 року, важливо переглянути законодавчо встановлений прожитковий мінімум, щоб узгодити його зі зростанням цін та підтримати домогосподарства, які живуть за межею бідності. Забезпечення доступу вразливих домогосподарств до цих систем підтримки вимагатиме ефективної передачі портфелю задач з гуманітарного реагування від ООН та міжнародних НУО до державної системи соціального захисту та українських НУО таким чином, щоб вразливі домогосподарства, які потребують підтримки, не залишилися поза увагою.

- **Забезпечити узгодженість та інклюзивність заходів на національному рівні, одночасно враховуючи потреби в кожному регіоні та встановлюючи зв'язок із місцевими планами відновлення.** Наслідки війни були більш відчутними для людей, які проживають у південно-східному макрорегіоні, а також для ВПО, людей похилого віку та домогосподарств, у яких є члени з хронічними захворюваннями або з інвалідністю. Однак ці наслідки різняться залежно від сектору та характеру змін, пов'язаних із війною. Тому дуже важливо забезпечити, щоб усі заходи були контекстualізовані до потреб різних частин країни, враховували конкретні потреби різних і різноманітних груп населення та реалізовувалися на засадах, орієнтованих на людину, недискримінації та широкої участі зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень. Заходи з відновлення мають розроблятися на основі консультацій із постраждалими громадами, представленими, зокрема, організаціями, очолюваними членами цих громад.
- **Адаптувати заходи з відновлення, орієнтовані на зміни у потребах населення, що залишилося, та населення, що повертається на місця свого проживання.** Важливо буде враховувати нові потреби населення і визначати пріоритети для інноваційних рішень та альтернативних моделей надання послуг, які можуть покращити здатність відповідних служб та інфраструктури задовольняти ці потреби. Ці ініціативи можуть підтримати модернізацію та економічне зростання України і водночас створити фактори тяжіння, що сприятимуть підтримці безпечноного повернення.
- **Створити умови для безпечноного та стійкого повернення та реінтеграції** шляхом усунення чинників переміщення та перешкод для повернення та реінтеграції через запровадження всеохопного підходу відповідно до Національної стратегії щодо ВПО. Для вирішення складних проблем переміщення в Україні та для підтримки сталої реінтеграції та сприяння соціальній згуртованості необхідні комплексні довгострокові рішення для ВПО та біженців на місцевому рівні, які враховують потреби приймаючих громад в Україні та підхід, орієнтований на людину, не залишаючи нікого осторонь. Під керівництвом Уряду України та місцевих органів влади підтримувати розвиток сприятливого нормативно-правового середовища, забезпечуючи довгострокові рішення для переміщених домогосподарств, зокрема безпечні умови для повернення для тих з них, які вирішать це зробити.
- **Визначити пріоритетом розбудову інклюзивних суспільств під час війни та в найближчий післявоєнний період.** Заходи мають бути спрямовані на підвищення економічної стійкості та подолання бідності, розбудову толерантності та соціальної згуртованості, розробку стратегій реагування на загрози, які відчувають окремі соціально-політичні групи, а також адвокації дивідендів від діалогу та співпраці, формування в суспільстві нульової толерантності до будь-яких проявів насильства в приватній та публічній сферах, подолання поширені гендерних стереотипів. Ініціативи, спрямовані на посилення органічної взаємодії та залучення маргіналізованих груп (соціокультурні заходи та акції, тематичне висвітлення у ЗМІ), можуть сприяти горизонтальній згуртованості та гармонії. Посилити координацію з організаціями, очолюваними жінками / жіночими правозахисними організаціями як посередниками, щоб забезпечити інтеграцію вразливих груп.
- **Залучати МНУО, національні організації громадянського суспільства, донорів та міжнародні фінансові установи до зусиль із соціальної інтеграції.** Ці організації мають ресурси та досвід для надання підтримки та допомоги в таких ключових сферах, як соціальний захист і системи соціального забезпечення, а також для підвищення ефективності системи соціально-го захисту Уряду України у спосіб, що враховує зусилля, докладені під час гуманітарного реагування. Цей міжнародний досвід може бути використаний під час розробки під керівництвом Уряду України сталих заходів для соціальної інтеграції та у сфері соціальної допомоги, пенсійної політики та політики на ринку праці. Водночас спільна адвокаційна діяльність неурядових організацій матиме ключове значення для забезпечення дієвого використання внутрішніх і міжнародних ресурсів, які будуть виділені для задоволення найнагальніших потреб населення України.

Секторальні рекомендації

- **Розробити політику та заходи, спрямовані на відновлення сільськогосподарського виробництва.** Забруднення сільськогосподарських земель, обмежений доступ до сільськогосподарських ресурсів через зростання цін та певний дефіцит окремих товарів, а також проблеми, пов’язані з правом власності на землю, можуть стати бар’єрами на шляху до відновлення для домогосподарств, які залежать від доходів від сільського господарства. Агропродовольчі ланцюги постачання та ланцюги доданої вартості потребуватимуть постійної підтримки для відновлення або зміцнення функціональності на довоєнному рівні, розширення можливостей для задоволення більшого попиту, а також переорієнтації на динамічні потреби регіональних, національного та експортного ринків. Зазначені бар’єри також можуть привести до погіршення продовольчої безпеки домогосподарств, якщо їх не усунути. Водночас зусилля з відновлення також мають бути зосереджені на модернізації виробництва для збільшення випуску агропродукції.
- **Інвестувати в освіту та ініціативи з навчання навичкам, щоб зміцнити людський капітал України та підвищити продуктивність праці.** Це може включати забезпечення швидкої та сталої реінтеграції молодих ветеранів та молоді, яка постраждала від війни, через програми професійно-технічної підготовки й університетські гранти. Мають бути створені можливості для розвитку навичок та освіти для дорослих, адаптовані до потреб місцевих ринків праці. Важливо інвестувати у вищу освіту, формальну і неформальну, щоб забезпечити людям можливість виходу (повторного виходу) на повоєнний ринок праці.
- **Визначити пріоритетність заходів, спрямованих на забезпечення засобів існування, які відображають економічні та демографічні зміни, що відбуваються в Україні.** Внаслідок війни в Україні, ймовірно, збільшиться кількість домогосподарств, очолюваних жінками, зросте частка домогосподарств з одним годувальником, а також збільшиться кількість домогосподарств з людьми з інвалідністю. Крім того, висококваліфіковані фахівці, які виїхали під час війни, можуть не поспішати повернутися або вирішити назавжди оселитися в іншому місці. Заходи, спрямовані на забезпечення засобів існування, мають бути адаптовані до цього нового контексту, враховуючи пріоритетні сектори та види діяльності, а також конкретні обставини, в яких перебувають ці домогосподарства. Оскільки населення України продовжує старіти, боротьба з «відтоком мізків» і створення економічних умов, які стимулюватимуть населення працездатного віку залишатися в Україні та повернатися до неї, будуть ключовими для відновлення. Для тих, хто вирішить залишитися за межами України в довгостроковій перспективі, слід також розглянути політику, яка б використовувала потенціал міграції для розвитку країни та сприяла зміцненню зв’язків з діаспорою.
- **Створити сприятливе середовище для жінок і переміщених осіб, щоб вони могли працювати поза домом, займатися домашнім господарством і брати участь у заходах, що проводяться організаціями, які займаються питаннями розвитку та гуманітарними питаннями.** У зв’язку зі збільшенням кількості сімей, які очолюють жінки, жінки беруть на себе більшу частину тягаря з догляду за дітьми. Необхідно створити більше закладів для догляду за дітьми, щоб полегшити умови для працевлаштування жінкам працездатного віку. Наявність можливостей для віддаленої роботи ставатиме дедалі важливішим для забезпечення засобів існування для переміщених осіб.
- **Забезпечити доступ постраждалих від ГЗН, домагань і травм, пов’язаних з війною, до відповідних служб підтримки.** Війна загострила випадки ГЗН та принесла нові ризики, пов’язані з СНПК. Забезпечення постраждалих від цих випадків та іншим особам, які зазнали домагань, гендерної дискримінації та травматичних подій, що впливають на психічне здоров’я та психологічне благополуччя, доступу до відповідних механізмів підтримки та інформування, а також до доступних спеціалізованих послуг, буде ключовим фактором посилення стійкості та зусиль з відновлення. Втручання такого характеру мають включати постійну підтримку надання цих послуг на основі підходу, орієнтованого на людину та відповідно до Стамбульської кон-

венції, а також заходи (підвищення обізнаності, забезпечення доступності послуг, включаючи універсальний дизайн, задоволення мовних і культурних потреб, врахування потреб цільових груп), спрямовані на зменшення бар'єрів для доступу та стигматизації. Так само важливо забезпечити доступність цих послуг для найбільш вразливих верств населення України, таких як люди з інвалідністю, етнічні та соціальні меншини, люди похилого віку та мешканці прифронтових територій. Слід забезпечити виділення необхідних фінансових і технічних ресурсів місцевим стейкхолдерам для зміцнення їхньої діяльності із запобігання та реагування на ГЗН.

- **Розробити політичну та правову базу для полегшення доступу до можливостей отримання доступного та належного житла.** Демографічна ситуація на ринку житла в Україні змінюється, а ціни зростають, що обмежує доступ певних груп населення до ринку житла. Забезпечення безпечної, рівного доступу до фінансово доступного житла буде ключовим елементом відновлення України, в тому числі для стимулування безпечної повернення біженців та ВПО. Поряд з цими зусиллями з реформування ринку житла слід окремо розглянути політику, спрямовану на розширення доступу до житла для людей з інвалідністю.
- **Продовжити медичну реформу, спрямовану на розширення доступу до медичних послуг та ліків.** Це передбачатиме підвищення ефективності системи охорони здоров'я, зокрема програми «Доступні ліки», враховуючи бюджетні обмеження, розширення потенціалу первинної медичної допомоги та задоволення потреб українців, спричинених війною.

Прикінцеві посилання

- 1 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 2 OCHA Humanitarian Needs Overview 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>.
- 3 PIN – це показник, який розраховується в межах ОГП, координованого УКГП ООН. Спочатку цей показник розраховується кожним гуманітарним кластером незалежно для свого сектору, а потім агрегується, щоб представити національну оцінку для всієї України в усіх секторах. Для отримання додаткової інформації див. Додаток 4 до ОГП. УКГП ООН. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2023," December 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>.
- 4 UN Women. 2022. "Rapid Assessment: Impact of the War in Ukraine on Women's Civil Society Organizations". <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-03/Rapid%20Assessment%20-%20Womens%20CSOs.pdf>
- 5 Макрорегіони у цьому звіті поділяються на такі групи: південно-східний/прифронтова зона: Харківська, Луганська, Донецька, Запорізька, Херсонська, Миколаївська та Одеська області; північний/деокуповані території: Житомирська, Київська, Чернігівська, Сумська області; центральний/підтримка: Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Полтавська, Дніпропетровська області; та західний/тилова лінія: Чернівецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Львівська, Волинська, Рівненська області.
- 6 До 24 регіонів, охоплених збором первинних даних для проведення ОВВЛ, увійшли: Черкаська, Чернігівська, Чернівецька, Дніпропетровська, Донецька, Івано-Франківська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Кіровоградська, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Вінницька, Волинська, Закарпатська, Запорізька та Житомирська області.
- 7 Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. 2019. Guidelines for Assessing the Human Impact of Disasters. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Guidelines%20for%20Assessing%20the%20Human%20Impact%20of%20Disasters%20HR.pdf>.
- 8 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 9 Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Цілі сталого розвитку: Україна», 2017 р. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-goals-2017-baseline-national-report>.
- 10 Uehling, Greta Lynn. Everyday War: The Conflict over Donbas, Ukraine. Cornell University Press, 2023. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctv2fx097>.
- 11 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2023," December 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>.
- 12 World Bank. "GDP Growth (Annual %) – Central Europe and the Balkans, Ukraine." World Bank Open Data. Accessed May 3, 2023. <https://data.worldbank.org>.
- 13 The World Bank. ICT service exports (% service exports, BoP). <https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS?locations=UA>. [Accessed 17 April 2022].
- 14 Особливо це стосується жінок (49% робочої сили серед чоловіків і 75% серед жінок). В іншій половині економіки домінують промисловість (35% робочої сили становлять чоловіки і 14% – жінки) та сільське господарство (16% робочої сили становлять чоловіки і 11% – жінки). За оцінками МОП. База даних Світового банку.
- 15 US Department of Agriculture. "Agricultural Producton and Trade," April 2022. <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf>.
- 16 REACH. 2022. Ukraine Focus on Food: Staple Starches – July 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-focus-food-staple-starches-july-2022>.
- 17 Державна служба статистики України. «Робоча сила України у 2021 році», 2022 р. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf.
- 18 Anastasia, Giacomo, Tito Boeri, Marianna Kudiyak, and Oleksandr Zholud. "The Labour Market in Ukraine: Rebuild Better." In Rebuilding Ukraine: Principles and Policies, 283–315. Centre for Economic Policy Research, 2022. https://cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf.

- 19 Старіння населення є більш гострим у Луганській області та центральних регіонах країни, більш сприятливим у Києві, прифронтових областях та деяких південно-східних областях; найгірша ситуація спостерігається у північних областях, за якими йдуть центральні області. Див. Костянтин Мезенцев, Григорій Підгрушний та Наталія Мезенцева. «Виклики пострадянського розвитку України: Економічні трансформації, демографічні зміни та соціально-просторова поляризація». «Розуміння географії поляризації та периферії: Перспективи Центральної та Східної Європи і не тільки», за редакцією Тіло Ланга, Себастьяна Хенна, Володимира Сгібнєва та Корнелії Ерліх, 252-69. Нові географії Європи. Лондон: Palgrave Macmillan UK, 2015. https://doi.org/10.1057/9781137415080_14.
- 20 Ueffing, P., S. Adhikari, S. K.C., O. Poznyak, A. Goujon, and F. Natale. Ukraine's population future after the Russian Invasion, EUR 31439 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023, ISBN 978-92-68-00430-2, doi:10.2760/756870, JRC132458.
- 21 International Labour Organization. 2020. Decent Work Country Programme 2022-2024. Ukraine. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_mas/---program/documents/genericdocument/wcms_774552.pdf.
- 22 Там само.
- 23 Сахно Ганна, Давид Саха та Марія Репко. «Адаптація ринку праці в Україні під час пандемії COVID-19: Аналіз та рекомендації щодо політики», Центр економічної стратегії, Берлін/Київ, 2021 р. https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/GET_UKR_PS_01_2021_EN.pdf.
- 24 Костянтин Мезенцев, Григорій Підгрушний та Наталія Мезенцева. «Виклики пострадянського розвитку України: Економічні трансформації, демографічні зміни та соціально-просторова поляризація». «Розуміння географії поляризації та периферії: Перспективи Центральної та Східної Європи і не тільки», за редакцією Тіло Ланга, Себастьяна Хенна, Володимира Сгібнєва та Корнелії Ерліх, 252-69. Нові географії Європи. Лондон: Palgrave Macmillan UK, 2015. https://doi.org/10.1057/9781137415080_14.
- 25 Найбільше прямих іноземних інвестицій (ПІІ) протягом десяти років до повномасштабного вторгнення надходило до Київської, Полтавської, Харківської, Дніпропетровської та Одеської областей. Крім того, було виявлено, що промислові регіони на сході країни, Дніпропетровська та Запорізька області мали низькотехнологічну економічну структуру з поганими перспективами зростання продуктивності. Див.: Mykhnenko, V., & Swain, A. (2010). Ukraine's diverging space-economy: The Orange Revolution, post-soviet development models and regional trajectories. European Urban and Regional Studies, 17(2), 141–165. <https://doi.org/10.1177/0969776409357363>.
- 26 Державна служба статистики України. «Робоча сила України у 2021 році», 2022 р. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf.
- 27 UNHCR. "Ukraine: Internally Displaced Persons Registered by Oblast – March 2021," 2021. https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/04/2021-03-17_Map_IDP_ENG.pdf.
- 28 International Organization for Migration. 2023. Ukraine General Population Survey, Round 12 – January 2023. <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-12-16-23-january-2023>.
- 29 IOM. "Ukraine Returns Report," January 23, 2023. <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-16-23-january-2023>.
- 30 United Nations High Commissioner for Refugees. 2023. Ukraine Situation Flash Update #39, January 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-flash-update-39-27-january-2023>.
- 31 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 32 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2022," February 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>.
- 33 OCHA Humanitarian Needs Overview 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>.
- 34 «Для вимірювання гостроти гуманітарних потреб (рівень шкоди, спричинений гуманітарними обставинами) та для оцінки людей, що потребують допомоги, в ОГП 2023 року потреби визначені за 5-балльною шкалою: відсутні або мінімальні (1), виникнення потреб (2), значні (3), надзвичайні (4), та катастрофічні (5).» ННО 2023: p5.
- 35 Organisation for Economic Co-operation and Development. 2022. The impacts and policy implications of Russia's aggression against Ukraine on agricultural markets. <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-impacts-and-policy-implications-of-russia-s-aggression-against-ukraine-on-agricultural-markets-0030a4cd/>. [Accessed 17 April 2023].

- 36 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 37 O'Hanlon, Michael E., Constanze Stelzenmüller, and David Wessel. "Ukraine Index." Brookings (blog), February 24, 2023. <https://www.brookings.edu/interactives/ukraine-index/>.
- 38 ILO. "The Impact of the Ukraine Crisis on the World of Work: Initial Assessments." ILO Brief, May 2022. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf.
- 39 Національний банк України. 2022 р. Ділові очікування підприємств, IV квартал 2022 року. <https://bank.gov.ua/en/news/all/dilovi-ochikuvannya-pidpriyemstv-iv-kvartal-2022-roku>.
- 40 У березні 2022 року Росія контролювала до 24,4% території, тоді як у грудні 2022 року – 16,5%. Breteau, Pierre. "War in Ukraine: Russia Now Controls Only 16% of Ukrainian Territory." Le Monde, January 6, 2023. https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2023/01/06/war-in-ukraine-russia-now-controls-only-16-of-ukrainian-territory_6010578_8.html.
- 41 Національний банк України. 2022 р. Ділові очікування підприємств, IV квартал 2022 року. <https://bank.gov.ua/en/news/all/dilovi-ochikuvannya-pidpriyemstv-iv-kvartal-2022-roku>.
- 42 Giacomo, Anastasia, Tito Boeri, and Oleksandr Zholud. "The Labour Market in Ukraine: Rebuild Better." Vox Ukraine. Accessed April 26, 2023. <https://voxukraine.org/en/the-labour-market-in-ukraine-rebuild-better>.
- 43 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 44 Розподіл потреб у відновленні за секторами має такий вигляд: транспорт (22%), житловий сектор (17%), енергетика (11%), соціальний захист і засоби існування (10%), поводження з вибухонебезпечними предметами (9%) і сільське господарство (7%). World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 45 Trebesch, Christoph. "Foreign Support to Ukraine: Evidence from a Database of Military, Financial, and Humanitarian Aid." CEPR, February 21, 2023. <https://cepr.org/voxeu/columns/foreign-support-ukraine-evidence-database-military-financial-and-humanitarian-aid>.
- 46 UN OCHA. Financial Tracking System. <https://fts.unocha.org/countries/234/summary/2022>. [Accessed 17 April 2023]. Некомерційна організація Candid оцінила приватні внески (зокрема від приватних осіб та приватного сектору) до благодійних організацій, що підтримують Україну, у майже 1,6 мільярда доларів США у 2022 році. Благодійний фонд UNITED 24, ініціатива президента Зеленського, повідомив, що на початок квітня 2023 року зібрав понад 305 мільйонів доларів США. Див. Candid. Special Issue: Philanthropic Response to the War in Ukraine. <https://topics.candid.org/issue-pages/ukraine/#tab-nav>. [Accessed 17 April 2023].
- 47 World Bank Group and KNOMAD. "A War in a Pandemic: Implications of the Ukraine Crisis and COVID-19 on Global Governance of Migration and Remittance Flows." Migration and Development Brief 36, May 2022. https://www.knomad.org/sites/default/files/2022-07/migration_and_development_brief_36_may_2022_0.pdf.
- 48 Ratha, Dilip, Sonia Plaza, Elliott J Riordan, Vandana Chandra, and William Shaw. "Migration and Development Brief 37: Remittances Brave Global Headwinds. Special Focus: Climate Migration." KNOMAD-World Bank, 2022. https://www.knomad.org/sites/default/files/publication-doc/migration_and_development_brief_37_nov_2022.pdf.
- 49 Національний банк України. «Грошові перекази в Україні», 2023 р. https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_m_en.pdf; IOM. "Key Figures: Mobility Within and From Ukraine 2020-2023," February 2023. <https://www.migrationdataportal.org/sites/g/files/tmzbdl251/files/2023-02/ukraine-key-figures-2023.pdf>.
- 50 Національний банк України. «Інфляційний звіт: Короткий огляд», квітень 2023 року. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q2_en.pdf?v=4.
- 51 Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2022. Potential impact of the war in Ukraine on rural labour markets. <https://www.fao.org/3/cb9443en/cb9443en.pdf>.
- 52 FAO. Ukraine: Impact of the War on Agriculture and Rural Livelihoods in Ukraine. FAO, 2022. <https://doi.org/10.4060/cc3311en>.
- 53 IOM. "Ukraine Internal Displacement Report: General Population Survey Round 12," January 23, 2023. https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R12_IDP_FINAL_0.pdf.
- 54 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.

- 55 UNDP. 2022. Human Development Report 2021-22. <https://report.hdr.undp.org/>.
- 56 Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Цілі сталого розвитку: Україна», 2017 р. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-goals-2017-baseline-national-report>.
- 57 Державна служба статистики України, Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 58 World Bank. "GDP per Capita, PPP (Constant 2017 International USD)." World Bank Open Data. Accessed May 11, 2023. <https://data.worldbank.org>.
- 59 Державна служба статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua/> [Accessed 01/03/2023].
- 60 By becoming a major nuclear producer, the country had achieved 65% self-sufficiency by 2019. IEA. "Ukraine Energy Profile," April 2020. <https://www.iea.org/reports/ukraine-energy-profile>.
- 61 World Bank. "Access to Electricity (% of Population) – Ukraine." World Bank Open Data. Accessed May 11, 2023. <https://data.worldbank.org>.
- 62 Зокрема, Україна є однією з країн з найвищим споживанням енергії на особу через втрати енергії, старіння житлового фонду та вуглецево-інтенсивний промисловий сектор. Див. Анастасія Іванцова. «Енергетична ефективність житлових будинків: Успіхи є, але їх небагато». «Вокс Україна», квітень 2021 р. <https://voxukraine.org/en/energy-efficiency-of-residential-buildings-there-are-successes-but-they-are-few>. Див. також Юрій Гусев. «Україна: як міжнародні партнерства сприяють розвитку транспортної інфраструктури». Світовий банк, 28 червня 2017 р. <https://blogs.worldbank.org/ppps/ukraine-how-international-partnerships-are-contributing-development-transportation-infrastructure>.
- 63 У 2021 році 17,2% домогосподарств повідомили, що не мають доходів, необхідних для підтримання достатньо високої температури в оселі взимку. Див.: Державна служба статистики України, Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2021 році, Таблиця 1. <https://ukrstat.gov.ua>.
- 64 Demirguc-Kunt, Asli, Leora Klapper, and Dorothe Singer. Financial Inclusion and Inclusive Growth: A Review of Recent Empirical Evidence. World Bank, Washington, DC, 2017. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8040>.
- 65 WHO/UNICEF. WASH data, Ukraine profile. <https://washdata.org/data/household#/> [Accessed 05/01/2023].
- 66 United Nations Economic Commission for Europe. 2022. A Summary Report on the progress of the implementation of the Protocol on water and health in Ukraine in 2019-2021. https://unece.org/sites/default/files/2022-09/Ukraine_5th_reporting_cycle_ENG_01.09.2022.pdf.
- 67 People in Need. 2020. Study on the Quality of Water – 2 in the Government Controlled Area of Donetsk oblast. <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/study-quality-water-2-government-controlled-area-donetska-oblast>.
- 68 Lambroschini, Sophie. 2020. "Accommodating Uncertainty by Bridging Fractures in War? Practices and Limits of Cross-Frontline Water Provision in the War in Eastern Ukraine, 2014-2019." In CIST2020-Population, temps, territoires, pp. 547-550.
- 69 REACH Initiative. "Multi-Sector Needs Assessment: Government Controlled Areas of Donetsk and Luhansk Oblasts within 20 Km of the Line of Contact," May 2021.
- 70 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2022," February 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>.
- 71 1,7 мільйона людей були внутрішньо переміщені в період з 2014 по 2021 рік; на кінець 2021 року 854 000 людей все ще залишалися переміщеними. Див. Центр моніторингу внутрішнього переміщення. Дані про переміщення [Accessed 16/03/2023]
- 72 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2022," February 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>.
- 73 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2022," February 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>.
- 74 "Current Health Expenditure (% of GDP)." World Bank Open Data. Accessed April 14, 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS>.
- 75 Лехан В., Рудій В., Шевченко М., Ніцан Калуська Д., Річардсон Е. Україна: огляд системи охорони здоров'я. Health Systems in Transition 17, no. 2 (March 2015). <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26106880/>.
- 76 Приватне страхування не є загальнодоступним, його надають лише кілька великих компаній або індивідуально укладають договори домогосподарства з високими доходами.
- 77 "Out-of-Pocket Expenditure (% of Current Health Expenditure) – Ukraine." World Bank Open Data. Accessed April 14, 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.OOPC.CH.ZS?locations=UA>.

- 78 WHO and European Observatory on Health Systems and Policies. "Health Systems in Action: Ukraine," November 2021. <https://eurohealthobservatory.who.int/publications/i/health-systems-in-action-ukraine>.
- 79 Горошко Альона, Наталія Шаповал та Тааві Лай. «Чи можуть люди дозволити собі платити за медичну допомогу?» BOO3. Accessed May 2, 2023. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/342261/9789289053655-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- 80 ДССУ. Витрати і ресурси домогосподарств України у IV кварталі 2021 року. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 81 "Life Expectancy at Birth, Total (Years) – Ukraine | Data." Accessed April 14, 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=UA>.
- 82 UNAIDS, Global AIDS Monitoring 2019: Ukraine, 2019. https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2019-UNAIDS-data_en.pdf.
- 83 "Briefing Note: Impact of the Covid-19 pandemic on Healthcare Workers in Ukraine in Ukraine." United Nations. United Nations. Accessed April 14, 2023. <https://ukraine.un.org/en/124052-briefing-note-impact-covid-19pandemic-healthcare-workers-ukraine>.
- 84 УВКПЛ ООН. "Conflict-Related Civilian Casualties in Ukraine," January 30, 2022. <https://ukraine.un.org/en/168060-conflict-related-civilian-casualties-ukraine>, <https://ukraine.un.org/en/168060-conflict-related-civilian-casualties-ukraine>.
- 85 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2022," February 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>.
- 86 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2022," February 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>.
- 87 WHO. "Access to Healthcare for Older Persons and Persons with Disabilities Living in Eastern Ukraine Along the 'Line of Contact'" 2021. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/341237/WHO-EURO-2021-2038-41793-57267-eng.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
- 88 Weissbecker, Inka, Olga Khan, Natalia Kondakova, Laura Anderson Poole, and Jordana T. Cohen. "Mental Health in Transition: Assessment and Guidance for Strengthening Integration of Mental Health into Primary Health Care and Community-Based Service Platforms in Ukraine." Working Paper. World Bank, 2017. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/310711509516280173/pdf/120767-WP-Revised-WBGukraineMentalHealthFINALwebvpdfnov.pdf>.
- 89 World Health Organization. "Suicide Worldwide in 2019," 2021. <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789240026643>.
- 90 "OECD Health Statistics." OECD, 2018. <https://doi.org/10.1787/health-data-en>.
- 91 Kuntz, Leah. "Before the Toils of War: Mental Health in Ukraine." Psychiatric Times, March 2, 2022. <https://www.psychiatrictimes.com/view/before-the-toils-of-war-mental-health-in-ukraine>.
- 92 Там само.
- 93 "Students – Enrolment Rate in Secondary and Tertiary Education – OECD Data." The OECD. Accessed April 14, 2023. <https://data.oecd.org/students/enrolment-rate-in-secondary-and-tertiary-education.htm>.
- 94 ДССУ. Заклади дошкільної освіти. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 95 UNICEF. "Out of School Children in Ukraine – A Study on the Scope and Dimensions of the Problem with Recommendations for Action," June 8, 2016. <https://reliefweb.int/report/ukraine/out-school-children-ukraine-study-scope-and-dimensions-problem-recommendations-action>.
- 96 Kahkonen, Satu. "Why Ukraine's Education System Is Not Sustainable." World Bank (blog). Accessed May 12, 2023. <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2018/09/12/why-ukraines-education-system-is-not-sustainable>.
- 97 Українські учні набрали 466 балів у читанні, 453 у математиці та 469 в природничо-наукових тестах порівняно до 487, 489, 489 в середньому для країн ОЕСР. OECD. "Programme for International Student Assessment: Results from PISA 2018 Ukraine," 2019. https://search.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_UKR.pdf.
- 98 UNICEF Ukraine. "Ukraine Education Sectoral and OR+ (Thematic) Report: January-December 2018," March 2019. <https://open.unicef.org/sites/transparency/files/2020-06/Ukraine-TP4-2018.pdf>.
- 99 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2022," February 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>.
- 100 УВКПЛ ООН. "Civilian casualties in Ukraine." УВКПЛ ООН February 21, 2023 <https://www.UVKPL.OOH.org/sites/default/files/documents/press/hrmmu-civilian-casualties-24feb2022-15feb2023-en.pdf>.
- 101 Збір даних для БСОП 2022 р. тривав з 10 жовтня по 21 грудня 2022 року.

- 102 REACH Initiative, Ukraine 2022 Multisectoral Needs Assessment, 2023.
- 103 Вікторія Андрієвська та Крісті Зігфрід. «Я просто не можу стояти остояно, якщо знаю, що можу допомогти». UNHCR Ukraine, June 23, 2022. <https://www.unhcr.org/ua/en/46569-i-just-cant-stand-aside-if-i-know-that-i-can-help.html>.
- 104 Askew, Joshua. "Left behind": How War Is Hitting the Disabled in Ukraine." euronews, August 2, 2022. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/02/a-crisis-within-a-crisis-how-war-is-hitting-the-disabled-in-ukraine>.
- 105 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 106 Міністерство соціальної політики України. «Кабінет Міністрів України – Міністерство соціальної політики: Евакуйовано близько 5000 дітей з вразливих категорій, які виховуються у закладах інституційного догляду». Accessed May 23, 2023. <https://www.kmu.gov.ua/en/news/evakuovano-blizko-5000-ditej-z-vrazlivih-kategorij-yaki-vihovuyutsya-u-zakladah-institucijnogo-doglyadu>.
- 107 International Crisis Group. "Responding to Ukraine's Displacement Crisis: From Speed to Sustainability," 2022. https://icg-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2022-09/b094-ukraines-displacement-crisis_0.pdf. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/b94-responding-ukraines-displacement-crisis-speed>.
- 108 У цьому дослідженні було охоплено такі статуси вразливості: особи з інвалідністю (зареєстровані та незареєстровані); вагітні жінки та дівчата, які годують груддю; діти, розлучені з сім'єю, та діти-сироти; одиноки батьки; представники меншин (роми, ЛГБТКІ+), а також особи з хронічними захворюваннями або серйозними станами здоров'я, що впливають на якість життя. REACH and CCCM Cluster. "Ukraine: Multisectoral CCCM Vulnerability Index – Round 5 – Collective Sites Monitoring Household Survey (November 2022)," March 29, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-multisectoral-cccm-vulnerability-index-round-5-collective-sites-monitoring-household-survey-november-2022-enuk>.
- 109 REACH and CCCM Cluster. "Ukraine: Multisectoral CCCM Vulnerability Index – Round 5 – Collective Sites Monitoring Household Survey (November 2022)," March 29, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-multisectoral-cccm-vulnerability-index-round-5-collective-sites-monitoring-household-survey-november-2022-enuk>.
- 110 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 111 Insecurity Insight and Physicians for Human Rights. "Destruction and Devastation: One Year of Russia's Assault on Ukraine's Health Care System," February 21, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/destruction-and-devastation-one-year-russias-assault-ukraines-health-care-system>.
- 112 REACH Initiative, Health sector needs assessment, January 2023. Insecurity Insight and Physicians for Human Rights. "Destruction and Devastation: One Year of Russia's Assault on Ukraine's Health Care System," February 21, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/destruction-and-devastation-one-year-russias-assault-ukraines-health-care-system>.
- 113 WHO. "Rapid Needs Assessment: Access to Healthcare 2022," April 2023. <https://www.who.int/europe/publications/m/item/rapid-needs-assessment-access-to-health-care-services-2022>.
- 114 WHO, Health Needs Assessment of the Adult Population in Ukraine, Round 1, September 2022. <https://www.who.int/europe/publications/l/item/WHO-EURO-2023-6904-46670-67870>.
- 115 WHO. "Rapid Needs Assessment: Access to Healthcare 2022," April 2023. <https://www.who.int/europe/publications/m/item/rapid-needs-assessment-access-to-health-care-services-2022>.
- 116 IOM. "Ukraine Internal Displacement Report General Population Survey Round 11," December 2022.
- 117 Cedos Analytical Centre, Info Sapiens, UNFPA, United Nations Population Fund, UNDP, Ministry of Youth and Sports of Ukraine, and Danish Ministry of Foreign Affairs. "Impact of War on Youth in Ukraine," 2023. <https://www.undp.org/ukraine/publications/impact-war-youth-ukraine>.
- 118 Державна служба статистики України, Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2021 році, Додаток 6. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 119 WHO. "Health Needs Assessment of the Adult Population in Ukraine: Survey Report: December 2022." Accessed May 2, 2023. <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2023-6904-46670-68538>.
- 120 Elvevåg, Brita, and Lynn E. DeLisi. "The Mental Health Consequences on Children of the War in Ukraine: A Commentary." Psychiatry Research 317(November 1, 2022):114798. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114798>.
- 121 REACH. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Health and Nutrition Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/938ef074/REACH_UKR_MSNA_Health_and_Nutrition_Presentation_Finalised.pdf.

- 122 Cedos Analytical Centre, Info Sapiens, UNFPA, United Nations Population Fund, UNDP, Ministry of Youth and Sports of Ukraine, and Danish Ministry of Foreign Affairs. "Impact of War on Youth in Ukraine," 2023. <https://www.undp.org/ukraine/publications/impact-war-youth-ukraine>.
- 123 The Economist. "Ukraine Is on the Edge of Nervous Breakdown." The Economist, August 6, 2022. <https://www.economist.com/europe/2022/08/06/ukraine-is-on-the-edge-of-nervous-breakdown>; Міністерство охорони здоров'я, Вплив війни на психічне здоров'я – колосальний – Віктор Ляшко, червень 2022 р.
- 124 WorldVision. "NoPeaceofMind:TheLoomingMentalHealthCrisisfortheChildrenofUkraine," 2022. <https://www.wvi.org/sites/default/files/2022-07/No%20Peace%20o%20Mind.pdf>. https://reliefweb.int/attachments/99571551-7fa b-43ca-9a2c-3618d179ecfc/No_Peace_of_Mind.pdf; KMIC. «Психічне здоров'я у Донецькій та Луганській областях – 2018 р.» Accessed May 12, 2023. https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/2018_mhpss_report_en.pdf; WHO. "Scaling-up Mental Health and Psychosocial Services in War-Affected Regions: Best Practices from Ukraine." Accessed May 12, 2023. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/scaling-up-mental-health-and-psychosocial-services-in-war-affected-regions--best-practices-from-ukraine>.
- 125 UNICEF, ICO "Partnership for Every Child", Ministry of Social Policy of Ukraine, National Social Service (2022). Children and the war in Ukraine: Report on the situation of children from family forms of education and institutional institutions based on the results of monitoring for February – June 2022.
- 126 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 127 REACH. "Education Sector Assessment in Conflict-Affected Areas," February 2023. https://www.impactrepository.org/document/reach/dd0dd023/REACH_Factsheet_UKR2217c_Education_Feb-2023_for-review_v2.pdf.
- 128 Станом на кінець січня 2023 року зафіксовано незначне зниження рівня охоплення дітей загальною середньою освітою (518 років) – до 95,5% з 97% у 2019 році (хоча ці показники не є безпосередньо порівняльними). Повідомляється, що рівень охоплення дошкільною освітою зріс до 63,5% на національному рівні станом на січень 2023 року (порівняно з 60% у 2021 році). Цьому є кілька пояснень: це може бути пов'язано з переміщенням мільйонів дітей за кордон або зі збільшенням кількості неповних сімей, які більше потребують дошкільної освіти. Див.: Уряд України. «Огляд поточного стану освіти і науки в Україні в умовах російської агресії (станом на січень 2023 року),» 19 березня 2023 р. <https://reliefweb.int/report/ukraine/overview-current-state-education-and-science-ukraine-terms-russian-aggression-january-2023-enuk>.
- 129 Уряд України. «Огляд поточного стану освіти і науки в Україні в умовах російської агресії (станом на січень 2023 року),» 19 березня 2023 р. <https://reliefweb.int/report/ukraine/overview-current-state-education-and-science-ukraine-terms-russian-aggression-january-2023-enuk>.
- 130 Cedos, savED, and International Renaissance Foundation. "How a Year of the Full-Scale Invasion Affected Ukrainian Schools." Accessed May 12, 2023. https://saved.foundation/reports/en/yearofwar_report_en.pdf.
- 131 IOM. "Ukraine Internal Displacement Report: General Population Survey Round 12," January 23, 2023. https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R12_IDP_FINAL_0.pdf.
- 132 REACH and UNHCR. "Ukraine: Education Sector Assessment in Conflict-Affected Areas, February 2023," April 4, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-education-sector-assessment-conflict-affected-areas-february-2023>.
- 133 Cedos Analytical Centre, Info Sapiens, UNFPA, United Nations Population Fund, UNDP, Ministry of Youth and Sports of Ukraine, and Danish Ministry of Foreign Affairs. "Impact of War on Youth in Ukraine," 2023. <https://www.undp.org/ukraine/publications/impact-war-youth-ukraine>.
- 134 REACH. "Ukraine Arrival and Transit Monitoring (December 2022)," December 21, 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-arrival-and-transit-monitoring-december-2022>.
- 135 IOM. "Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 12 (16 – 23 January 2023)," 2023. https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R12_IDP_FINAL_0.pdf.
- 136 CIVIC. "Self-Protection in Practice: Ukrainian Efforts to Avoid Harm During the Russian Invasion," March 29, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/self-protection-practice-ukrainian-efforts-avoid-harm-during-russian-invasion-enuk>.
- 137 REACH. "Ukraine: WASH Needs Assessment – An Examination of Needs Relating to Water, Sanitation, and Hygiene in Rural and Urban Ukraine," January 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-wash-needs-assessment-examination-needs-relating-water-sanitation-and-hygiene-rural-and-urban-ukraine-january-2023>. [https://reliefweb.int/attachments/f2542c8e-54ca-4c28-b385-e29692212a52/REACH_Ukraine_WASH_Needs_Assessment_\(January_2023\).pdf](https://reliefweb.int/attachments/f2542c8e-54ca-4c28-b385-e29692212a52/REACH_Ukraine_WASH_Needs_Assessment_(January_2023).pdf)
- 138 REACH Initiative, Ukraine: Health sector needs assessment, January 2023.

- 139 International Medical Corps. "Mental Health & Psychosocial Support Rapid Situational Analysis Ukraine—Kyiv, Odessa & Lviv (April 2022)," April 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/mental-health-psychosocial-support-rapid-situational-analysis-ukraine-kyiv-odessa-lviv-april-2022>. https://reliefweb.int/attachments/bfb081b4-e680-4b82-9ffd-3305c4d4477e/imc_2022_ukraine_mhpss_rapid_situational_analysis.pdf.
- 140 World Vision. "Child Protection Multisectoral Needs Assessment," February 2023. <https://www.wvi.org/sites/default/files/2023-02/Child%20Protection%20Multisectoral%20Needs%20Assessment%204%20Pager-%20Final.pdf>.
- 141 WHO. "Health Needs Assessment of the Adult Population in Ukraine: Survey Report: December 2022." Accessed May 2, 2023. <https://www.who.int/europe/publications/item/WHO-EURO-2023-6904-46670-68538>.
- 142 International Medical Corps. "Mental Health & Psychosocial Support Rapid Situational Analysis Ukraine—Kyiv, Odessa & Lviv (April 2022)," April 2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/mental-health-psychosocial-support-rapid-situational-analysis-ukraine-kyiv-odessa-lviv-april-2022>.
- 143 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 144 REACH and UNHCR. "Ukraine: Education Sector Assessment in Conflict-Affected Areas, February 2023," April 4, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-education-sector-assessment-conflict-affected-areas-february-2023>.
- 145 World Vision. "Child Protection Multisectoral Needs Assessment," February 2023. <https://www.wvi.org/sites/default/files/2023-02/Child%20Protection%20Multisectoral%20Needs%20Assessment%204%20Pager-%20Final.pdf>.
- 146 За оцінками, 9,7% дітей у віці 514 років працювали в Україні у 2021 році; 97% з них працювали в сільськогосподарському секторі. US Department of Labor. "Findings on the Worst Forms of Child Labor – Ukraine." DOL, 2021. <http://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/ukraine>.
- 147 IOM. "2021 Migration in Ukraine: Facts and Figures." Kyiv, Ukraine, 2021. https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-eng_web-1.pdf.
- 148 ILO. "Unemployment, Total (% of Total Labor Force) (Modeled ILO Estimate)." World Bank Open Data, 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2021&locations=UA&start=2000>.
- 149 Державна служба статистики України. «Робоча сила України 2019». Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2020 р. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_e/2020/08/Zb_rs_e_2019.pdf.
- 150 Коефіцієнт населення, що знаходиться за межею бідності, до загальної чисельності населення – це частка населення, що живе менш ніж на 3,65 долара США на день у міжнародних цінах 2017 року. Джерело: ILO. "Poverty Headcount Ratio at \$3.65 a Day (2017 PPP) (% of Population)." World Bank Open Data, 2020. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.LMIC?end=2020&locations=UA&start=2000>.
- 151 World Bank. "Poverty Headcount Ratio at USD 6.85 a Day (2017 PPP) (% of Population)." World Bank Open Data. Accessed April 26, 2023. <https://data.worldbank.org>.
- 152 REACH. "Multi-Sector Needs Assessment: Government Controlled Areas of Donetsk and Luhansk Oblasts within 20 Km of the Line of Contact," May 2021. https://www.impact-repository.org/document/reach/93cdc68e/REACH_UKR_Report_MSNA-GCA_May-2021.pdf.
- 153 Там само.
- 154 Cafiero, Carlo, and Firas Yassin. "Food Security & Livelihoods Assessment in Eastern Ukraine, GCA." FAO, 2021. https://fscluster.org/sites/default/files/documents/eastern_ukraine_gca_food_security_and_livelihood_final-ready_to_print.pdf.
- 155 REACH. "Multi-Sector Needs Assessment: Government Controlled Areas of Donetsk and Luhansk Oblasts within 20 Km of the Line of Contact," May 2021. https://www.impact-repository.org/document/reach/93cdc68e/REACH_UKR_Report_MSNA-GCA_May-2021.pdf.
- 156 Поточні трансферти, що надаються державою, такі як пенсії, стипендії, допомога, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, що надаються в грошовій формі.
- 157 Державна служба статистики України. «Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 році», 2022 р. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07zb_vrd_21.pdf.
- 158 ДССУ. «Демографічна та соціальна статистика / Доходи та умови життя», 2021 р., Структура загальних ресурсів, 9 місяців 2021 року. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

- 159 Polese, Abel, Gian Marco Moisé, Olha Lysa, Tanel Kerikmäe, Arnis Sauka, and Oleksandra Seliverstova. "Presenting the Results of the Shadow Economy Survey in Ukraine While Reflecting on the Future(s) of Informality Studies." *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 30, no. 1 (January 2, 2022): 101–23. <https://doi.org/10.1080/25739638.2022.2044585>.
- 160 Там само.
- 161 Державна служба статистики України. «Робоча сила України у 2020 році» Київ, 2021 р. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/08/rab_sula_e.pdf.
- 162 Рівень самозайнятості на українському ринку праці приблизно відповідає показникам Європейського Союзу (15,2% у 2019 році) та країн-членів ОЕСР (16,3% у 2019 році). Джерело: ILO. "Self-Employed, Total (% of Total Employment) (Modeled ILO Estimate) – Ukraine, European Union, OECD Members | Data." Accessed April 12, 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.SELF.ZS?end=2019&locations=UA-EU-OE&start=2014>.
- 163 FAO. Ukraine: Impact of the War on Agriculture and Rural Livelihoods in Ukraine. FAO, 2022. <https://doi.org/10.4060/cc3311en>.
- 164 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 165 За даними домогосподарств, опитаних під час збору первинних даних для ОВВЛ, від початку війни домогосподарства в містах були зайняті в таких секторах, як оптова та роздрібна торгівля, промисловість та освіта. Серед секторів, в яких були зайняті сільські домогосподарства, — сільське господарство, освіта та промисловість.
- 166 ДССУ, Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за квартал у 2022 році – IV квартал 2023 року. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fukrstat.gov.ua%2Foperativ%2Foperativ2022%2Fgdn%2Fsnzp%2Fsnzp_ek%2Fsmzp_ek_22_ue.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK.
- 167 REACH. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Livelihoods Findings." March 2023. https://www.impactrepository.org/document/reach/ba430510/REACH_UKR_MSNA_Livelihoods_Presentation_Finalised.pdf.
- 168 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 169 REACH. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Livelihoods Findings." March 2023. https://www.impactrepository.org/document/reach/ba430510/REACH_UKR_MSNA_Livelihoods_Presentation_Finalised.pdf.
- 170 Важливо зазначити, що це запитання стосувалося same основного джерела доходу домогосподарства. Це означає, що повідомлення про збільшення гуманітарної допомоги як основного джерела доходу можуть стосуватися як домогосподарств, що отримують більші суми допомоги, так і домогосподарств, у яких інші джерела доходу зменшилися, внаслідок чого допомога становить більшу частку в загальному доході.
- 171 Gentilini, Ugo, Mohamed Almenfi, Hrishikesh TMM Iyengar, Yuko Okamura, Emilio Raul Urteaga, Giorgia Valleriani, Jimmy Vulemberga Muhindo, and Sheraz Aziz. "Tracking Social Protection Responses to Displacement in Ukraine and Other Countries." *Social Protection & Jobs*, 2022. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099120006272232396/pdf/P1765850ac0a510f8087ab06e08c1cc016e.pdf>.
- 172 FAO. Ukraine: Impact of the War on Agriculture and Rural Livelihoods in Ukraine. FAO, 2022. <https://doi.org/10.4060/cc3311en>.
- 173 Там само.
- 174 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 175 ДССУ (2023 р.), Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності на 1 листопада 2022 року; ДССУ (2022 р.), Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності на 1 листопада 2021 року. Власний розрахунок. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 176 Національний банк України. «Дослідження ділових очікувань: 4 квартал 2022 р.» Accessed April 14, 2023. https://monetary-policy-debates.bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2022-Q4_eng.pdf?v=4.
- 177 REACH. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Livelihoods Findings." March 2023. https://www.impactrepository.org/document/reach/ba430510/REACH_UKR_MSNA_Livelihoods_Presentation_Finalised.pdf.
- 178 REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impactrepository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presenation_Finalised.pdf.

- 179 Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Цілі сталого розвитку: Україна», 2017 р. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-goals-2017-baseline-national-report>.
- 180 FAO. "Prevalence of Severe Food Insecurity in the Population (%) – Ukraine." World Bank Open Data, 2020. <https://data.worldbank.org/indicator/SN.ITK.SVFI.ZS?locations=UA>.
- 181 FAO. "Prevalence of Severe Food Insecurity in the Population (%) – Ukraine." World Bank Open Data, 2020. <https://data.worldbank.org/indicator/SN.ITK.SVFI.ZS?locations=UA>; The Integrated Food Security Phase Classification (IPC) Global Partners. "IPC Technical Manual Version 3.1," 2021. https://www.ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/ipcinfo/manual/IPC_Technical_Manual_3_Final.pdf. Таку статистику не можна безпосередньо порівнювати з існуючими даними щодо результатів у сфері продовольчої безпеки після лютого 2022 року, які стосуються гострої продовольчої незахищеності. Гостра продовольча незахищеність визначається як відсутність продовольчої безпеки «в конкретний момент часу і з такою гостротою, що загрожує життю або засобам існування, або і тому, і іншому». Цей звіт не має на меті проводити порівняння між цими двома поняттями, а скоріше представляє дані, доступні до і після лютого 2022 року. Гостра продовольча незахищеність визначається як продовольча незахищеність «у певний момент часу і з такою гостротою, що загрожує життю або засобам існування, або і тому, і іншому». У цьому звіті не ставиться за мету провести порівняння між двома даними, а радше представити дані, доступні до і після початку війни в лютому 2022 року.
- 182 Сегеда Сергій. «Тенденції споживання продуктів харчування на особу в Україні». Будапешт, Угорщина, 2018 р.; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Цілі сталого розвитку: Україна», 2017 р. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-goals-2017-baseline-national-report>.
- 183 У 3-5 разів вище, ніж у країнах ЄС (2015 р.). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Цілі сталого розвитку: Україна», 2017 р. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-goals-2017-baseline-national-report>.
- 184 OCHA. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2021," February 2021. https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/hno_2021-eng_-2021-02-09.pdf.
- 185 В межах оцінки HERA, проведеної REACH, було зафіксовано 12% домогосподарств на підконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей з низьким (вкрай нестабільним) або граничним (помірно нестабільним) рівнем споживання продуктів харчування (показник гострої продовольчої незахищеності) у післязимовому місяці (квітні) 2021 року. Див.: REACH. "Household Economic Resilience Assessment: Government-Controlled Areas of Donetsk and Luhansk Oblasts," April 2021. https://www.impact-repository.org/document/reach/b163429b/UKR2008_GCA_Household_Economic_Resilience_Assessment_April21.pdf.
- 186 Домогосподарства, очолювані жінками, мали вищу частоту низьких або граничних значень показника FCS (14%) порівняно з домогосподарствами, очолюваними чоловіками (8%). Домогосподарства, які повідомили, що один із членів домогосподарства є вразливим, також мали вищу частоту низьких або граничних значень показника FCS (14%), ніж домогосподарства, які не повідомляли про вразливість. Див.: REACH. "Household Economic Resilience Assessment: Government-Controlled Areas of Donetsk and Luhansk Oblasts," April 2021.
- 187 FAO-GIEWS. Country briefs: Ukraine. December 2022. https://www.impact-repository.org/document/reach/b163429b/UKR2008_GCA_Household_Economic_Resilience_Assessment_April21.pdf.
- 188 International Food Policy Research Institute. "IFPRI-AMIS policy seminar – Ukraine One Year Later: The impact of the war on agricultural markets and food security". March 2023. <https://www.ifpri.org/blog/ifpri-amis-policy-seminar-ukraine-one-year-later-impact-war-agricultural-markets-and-food>.
- 189 REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presentation_Finalised.pdf.
- 190 WFP. "Ukraine Food Security Trend Analysis: Key Trends 2022." World Food Programme Ukraine Research, Assessment and Monitoring Unit, February 2023. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147659/download/?_ga=2.192443242.1331441275.1679397523-1197676326.1671456174.
- 191 FAO. "Country Briefs – Ukraine." Global Information and Early Warning System. Accessed May 15, 2023. <https://www.fao.org/giews/countrybrief/country.jsp?lang=en&code=UKR>.
- 192 REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presentation_Finalised.pdf.
- 193 WFP. "Economic Capacity to Meet Essential Needs (ECMEN)." WFP VAM Resource Centre, November 2021; REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presentation_Finalised.pdf.

- 194 REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presentation_Finalised.pdf.
- 195 WFP. "Ukraine Food Security Trend Analysis: Key Trends 2022." World Food Programme Ukraine Research, Assessment and Monitoring Unit, February 2023. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147659/download/?_ga=2.192443242.1331441275.1679397523-1197676326.1671456174.
- 196 WFP. "Ukraine Food Security Trend Analysis: Key Trends 2022." World Food Programme Ukraine Research, Assessment and Monitoring Unit, February 2023. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147659/download/?_ga=2.192443242.1331441275.1679397523-1197676326.1671456174; REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presentation_Finalised.pdf; REACH Initiative, "Joint Market Monitoring Initiative Ukraine: Kherson and Mykolaiv Regions Market Conditions – December 2022", January 2023; WFP and Kyiv School of Economics. "Ukraine Market Analysis for Effective WFP Interventions: Summary Technical Report (Food Demand-and-Supply Balances and High-Level Macro Analysis)," August 2022. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Summary-technical-report-food-demand-and-supply-balances-and-high-level-macro-analysis..pdf>; WFP Rapid Market Functionality Assessments (Kpuiansk, Izium, Dergachi, Bilozerka, Vovchansk), 2022.
- 197 FAO. Ukraine: Impact of the War on Agriculture and Rural Livelihoods in Ukraine. FAO, 2022. <https://doi.org/10.4060/cc3311en>.
- 198 Там само.
- 199 Там само.
- 200 Там само.
- 201 WFP. "Consolidated Approach Fo Reporting Indicators of Food Insecurity (CARI)," December 2021. <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000134704/download/>.
- 202 REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presentation_Finalised.pdf. На основі Консолідованого підходу до звітності щодо індикаторів продовольчої безпеки (CARI), підхіду, що використовується для агрегування індикаторів продовольчої безпеки в один індекс, щоб надати моментальну картину рівня продовольчої безпеки домогосподарств, поєднуючи поточний стан домогосподарств та їхню спроможність до адаптації до труднощів.
- 203 Дані про показники споживання продовольства (FCS) – найпоширеніший індикатор продовольчої безпеки в гуманітарних ситуаціях – є недоступними для більшої частини України до березня 2022 року. WFP. "Ukraine Food Security Trend Analysis: Key Trends 2022." World Food Programme Ukraine Research, Assessment and Monitoring Unit, February 2023. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147659/download/?_ga=2.192443242.1331441275.1679397523-1197676326.1671456174. Additional analysis provided by WFP.
- 204 WFP. "Ukraine Food Security Trend Analysis: Key Trends 2022." World Food Programme Ukraine Research, Assessment and Monitoring Unit, February 2023. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147659/download/?_ga=2.192443242.1331441275.1679397523-1197676326.1671456174.
- 205 Там само.
- 206 WFP. "Post-Distribution Monitoring (PDM) Multi-Purpose Cash Assistance," January 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-post-distribution-monitoring-pdm-multi-purpose-cash-assistance-january-2023>.
- 207 REACH and WFP. "Multisectoral Needs Assessment (MSNA) 2022: Food Security Findings." March 2023. https://www.impact-repository.org/document/reach/f639d1f3/REACH_UKR_MSNA_Food_Security_Presentation_Finalised.pdf.
- 208 Там само.
- 209 На основі Скороченого індексу стратегій адаптації до труднощів (rCSI), який враховує частоту та наявність п'яти попередньо обраних стратегій адаптації до труднощів (купівля дешевшої їжі; позичання їжі/ покладання на допомогу інших; обмеження розміру порцій; обмеження споживання дорослими їжі для дітей; зменшення кількості прийомів їжі протягом дня).
- 210 FAO. Ukraine: Impact of the War on Agriculture and Rural Livelihoods in Ukraine. FAO, 2022. <https://doi.org/10.4060/cc3311en>.
- 211 У межах аналізу в цьому розділі ми посилаємося на вікову групу від 65 років, за віковою вимогою для отримання соціальної (ненакопичувальної) пенсії в Україні.

- 212 Слід визнати, що не всі групи, які потребують допомоги, були охоплені наявними даними. Ймовірно, певні групи та представники окремих груп перебувають поза увагою держави (свідомо чи несвідомо), і їх соціальна інтеграція є утрудненою. До таких груп належать передусім такі, до яких немає повного доступу на нещодавно деокупованих і непідконтрольних уряду територіях.
- 213 15 червня Указом Президента України №248/2021 призначено Уповноваженого Президента України з питань безбар'єрності. Концепція безбар'єрності передбачала 5 пріоритетів для створення безбар'єрного середовища в Україні. 1) реформування законодавства у сфері зайнятості людей з інвалідністю, розробка стимулів для роботодавців, перегляд підходів до впровадження стандартів робочих місць, посилення інституційної спроможності органів державної влади у сфері зайнятості; 2) налагодження співпраці між різними зацікавленими сторонами, а саме: представниками центральних органів виконавчої влади, парламенту та бізнесу, що сприятиме включенням принципів безбар'єрності в усі наступні нормативно-правові акти; 3) підвищення обізнаності представників бізнесу щодо важливості принципів безбар'єрності, а саме поширення інформаційних матеріалів, кращих практик, а також інформування про переваги бути недискримінаційною компанією; 4) залучення кращого досвіду та підходів до створення безбар'єрного середовища, а саме підвищення цифрової доступності, що є необхідною умовою забезпечення доступу населення до адміністративних, фінансових та інших послуг; 5) продовження курсу на діджиталізацію та спрощення процедури отримання державних послуг. У вересні 2022 року з метою підвищення обізнаності про соціальну інтеграцію перша леді України презентувала перший ілюстрований онлайн-посібник з безбар'єрності. У 2020 році було розроблено «Стратегію цифрової трансформації соціальної сфери», яка має на меті створити єдину інформаційну систему надавачів та отримувачів соціальних послуг і пільг та сприяти зменшенню адміністративного навантаження, часу очікування та покращенню доступу до систем соціального захисту.
- 214 Інститут соціології Національної академії наук України. «Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності», 2021 р. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografi.pdf>. У цьому документі за всі роки дослідження (N=1800), починаючи з 1996 року, Індекс суб'єктивного благополуччя (складається з матеріальних і нематеріальних показників) до 2018 року був нижчим за 40 балів, а в період до 2022 року досяг 40 балів (що означає відносне благополуччя) і поступово зростав.
- 215 У дослідженні SCORE респондентів запитують про те, наскільки вони задоволені соціальними виплатами тим, хто їх потребує (наприклад, особам з інвалідністю, безробітним, пенсіонерам, студентам), а також про періодичність особистого користування соціальними виплатами в їхньому населеному пункті.
- 216 Dagli-Hustings, Ilke, Marian Machlouzarides, Andrii Dryga, and Meltem Ikinci. "SCORE Ukraine 2021 Trends Report," February 2022. https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_SCOREUkr21_Trends_report.pdf.
- 217 Соціальні виплати відстають від середнього показника по країні (6,6) у Кіровоградській (5,6) та Закарпатській областях (5,9). Хоча оцінка адміністративних послуг є відносно високою на національному рівні (6,8), вона була нижчою за середню по країні в деяких регіонах, наприклад, поблизу лінії розмежування Донецької та Луганської областей (5,6 та 4,9 відповідно), у Закарпатській (5,9), Кіровоградській (6,1), Полтавській (6,1), Сумській (6,1) та Одеській (6,3) областях. Тolerантність до ЛГБТКІ+, ромів та наркозалежних залишається низькою (відповідно, 3,7 в середньому по країні, 1,8 у Запорізькій та 2,2 у Закарпатській областях для першої групи; 4,9 в середньому по країні, 1,8 у Львівській та 2,5 в Івано-Франківській областях для другої групи; 2,1 в середньому по країні, 0,9 у Закарпатській та 1,4 у Херсонській областях для третьої групи). Див. Dagli-Hustings, Ilke, Marian Machlouzarides, Andrii Dryga, and Meltem Ikinci. "SCORE Ukraine 2021 Trends Report," February 2022. https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_SCOREUkr21_Trends_report.pdf; SCORE Data Hub.
- 218 Оскільки вартість життя зросла, окрім особи та домогосподарства з низькими доходами стикаються з фінансовими проблемами і не можуть задовільнити свої базові потреби.
- 219 UNDP. "Human Capital Development and Social Inclusion." UNDP. Accessed April 14, 2023. <https://www.undp.org/albania/human-capital-development-and-social-inclusion>.
- 220 Найнижчий показник доступу до послуг правосуддя був зафіксований у Чернігівській (3,5), Черкаській (4,0) та Одеській (4,1) областях (при середньому показнику по країні 4,7 з 10).
- 221 Одеська, Харківська, Донецька та Луганська області мають найнижчі оцінки надання медичних послуг (4,8-5,0 балів, при середньому показнику по країні 5,6 з 10).
- 222 Маргіналізація в межах SCORE розуміється як сукупний ступінь, до якого людина відчуває несправедливе ставлення до себе через своє становище в суспільстві (наприклад, рівень доходу, освіти) або через свою ідентичність.
- 223 Оцінка за 10-балльною шкалою. Різниця в 0,5 бала вважається значущою.

- 224 Більше про систему соціального захисту в Україні див.: Сімейна та соціальна політика в Україні як мережа соціального захисту // 4liberty.EU, 25 квітня 2023 р. У звіті зазначено, що майже половина населення України охоплена тією чи іншою програмою соціального захисту. За даними Світового банку, до 2022 року бюджетні витрати на соціальну допомогу становили 3% ВВП, що перевищує середній показник для регіону Східної Європи та Центральної Азії, який становить 1,7%. Війна загострила попередні виклики сімейної та соціальної політики (включаючи старіння населення, високий рівень безробіття, велику кількість ВПО, а також бюджетні обмеження).
- 225 OECD. "Social Policies for an Inclusive Recovery in Ukraine," 2022. <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/social-policies-for-an-inclusive-recovery-in-ukraine-506fcefb/>.
- 226 OCHA. Ukraine Humanitarian Response. Key Achievements in 2022, October 22, 2021. <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/>.
- 227 WHO. "Rapid Needs Assessment: Access to Healthcare 2022," April 2023. <https://www.who.int/europe/publications/m/item/rapid-needs-assessment-access-to-health-care-services-2022>.
- 228 ДССУ, ДОСТУП ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ДО ІНТЕРНЕТУ у 2020 році, 2020. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 229 MediaSapiens. "3% Шкіл в Україні Не Мають Інтернету – Очільнця МОН." ms.detector.media. Детектор медіа, April 27, 2020.
- 230 UNDP. "Inclusion and Human Rights at the Forefront: Accessibility of e-Government Services and Tools for Citizens in Ukraine," 2021. <https://www.undp.org/ukraine/publications/inclusion-and-human-rights-forefront-accessibility-e-government-services-and-tools-citizens-ukraine-study-report>.
- 231 Гуманітарний фонд для України. «Стратегія першого стандартного виділення коштів на 2023 рік». 8 березня 2023 року. https://www.unocha.org/sites/unocha/files/0.%20Allocation%20Strategy%201st%20Standard%20Allocation_Final%20ENG.pdf.
- 232 OCHA. "Humanitarian Response Plan: Ukraine," February 2023. https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-plan-february-2023-enuk?_gl=1*lhszq2*_ga*ODczNDAzNjMzLjE2ODI2NjkyMzU.*_ga_E60ZNX2F68*MTY4MzAxNjI2OC40LjEuMTY4MzAxNjc4Ni40MS4wLjA.
- 233 Корогодський Юрій. «Кількість Ветеранів Може Збільшитись До 5 Млн Осіб, – Лапутіна.» LB.ua, 8 травня 2022 р. https://lb.ua/society/2022/05/08/516086_kilkist_veteraniv_mozhe.html.
- 234 Оцінки брифінгу Міністерства у справах ветеранів <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/22/7381862/>, 22 грудня 2022 року і травень 2022 року.
- 235 Серед інших категорій – батьки дітей з інвалідністю (2,5% порівняно з 3% у 2021 році) та ветерани (2% порівняно з 2,5% у 2021 році). UNDP. "Opinions and Views of the Ukrainian Population Regarding State Electronic Services." Accessed May 15, 2023. <https://www.undp.org/ukraine/publications/analytical-report-opinions-and-views-ukrainian-population-regarding-state-electronic-services>.
- 236 За даними перепису населення 2001 року (останнього перепису населення, проведеного в Україні), жінки становлять 60% у віковій групі 65-69 років і 70% у віковій групі 70+. Див.: Державна служба статистики України. «Всеукраїнський перепис населення 2001 року», 2004 р. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/>.
- 237 Див. SCORE-inspired Holistic Assessment of Resilience of Population (SHARP): Assessing Social Cohesion, Resistance, and People's Needs in Ukraine Amid Russian Full-Scale Invasion – Wave 1 (2022), May 2022, pp. 19-24. https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_UKR_SHARP_WAVE_1_17May23.pdf.
- 238 Minich, Ruslan, and Pavlo Sereda. "SCORE-Inspired Holistic Assessment of Resilience of Population (SHARP): Assessing Social Cohesion, Resistance, and People's Needs in Ukraine Amid Russian Full-Scale Invasion – Wave 1 (2022)." PRFU, Seed, USAID, and UNDP, March 2023. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sharp-assessing-social-cohesion-resistance-and-peoples-needs-ukraine-amid-russian-full-scale-invasion-wave-1-2022>.
- 239 У голосарії SHARP, забезпечення соціальних виплат – це ступінь задоволеності соціальними виплатами тим, хто їх потребує (наприклад, особам з інвалідністю, безробітним, пенсіонерам, одержувачам стипендій).
- 240 Див.: Matuszak, Sławomir. "On the Verge of Blackout: Ukraine Facing Attacks on Its Electricity Generation System." OSW Centre for Eastern Studies, January 18, 2023. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-01-18/verge-blackout-ukraine-facing-attacks-its-electricity>.
- 241 REACH and CCCM Cluster. "Ukraine: Multisectoral CCCM Vulnerability Index – Round 5 – Collective Sites Monitoring Household Survey (November 2022)," March 29, 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-multisectoral-cccm-vulnerability-index-round-5-collective-sites-monitoring-household-survey-november-2022-enuk>.

- 242 REACH Initiative, Access to government-led social assistance programmes in selected regions of Ukraine, January 2023.
- 243 Дані ДССУ про споживчі ціни на товари та послуги в Україні, 2022 р. <https://www.ukrstat.gov.ua>.
- 244 Для ВПО відсутність необхідних документів є поширеною проблемою для реєстрації.
- 245 Свідчення учасників ромської фокус-групи в Одесі продемонстрували, що участь у волонтерській діяльності сприяє інтеграції громади та запобігає дискримінації. І навпаки, учасники ромської фокус-групи в Ужгороді розповіли про випадки дискримінації. Загалом, освіта, працевлаштування та активізм виявилися ключовими факторами запобігання дискримінації ромських громад.
- 246 Наприклад, робота в обмін на їжу була згадана як можливий і єдиний доступний варіант жінкою-учасницею фокус-групи в Харкові.
- 247 Minich, Ruslan, and Pavlo Sereda. "SCORE-Inspired Holistic Assessment of Resilience of Population (SHARP): Assessing Social Cohesion, Resistance, and People's Needs in Ukraine Amid Russian Full-Scale Invasion – Wave 1 (2022)." PRFU, Seed, USAID, and UNDP, March 2023. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sharp-assessing-social-cohesion-resistance-and-peoples-needs-ukraine-amid-russian-full-scale-invasion-wave-1-2022>.
- 248 Під час воєнного стану чоловіки віком від 18 до 60 років можуть бути мобілізовані і не мають права виїжджати за межі України, проте існують обставини, коли чоловіки призовного віку можуть бути звільнені від військової служби і виїхати з країни. Повний текст Закону України про правовий режим воєнного стану воєнного стану можна знайти за посиланням: <https://ips.liqazakon.net/document/T150389>.
- 249 Єдність суспільства зросла, але спостерігаються негативні тенденції. Кириченко Ірина. «Володимир Паніотто: Єдність суспільства суттєво зросла, але є і негативні тенденції», 2023 р. https://umoloda.kyiv.ua/number/3852/188/174868/?fbclid=IwAR0zC8Xvr_EzmLQ2nYlQd7py32peiy9-9-TFoDxg13aMmA-O4fXBl-fX_OI.
- 250 UN.2022."Goal5GenderEquality".SustainableDevelopmentGoals.<https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>.
- 251 UNDP. 2019. "Gender Inequality Index (GII)." Human Development Reports. <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indices/GII>.
- 252 Україна посіла 74 місце зі 156 країн, що вище за інші країни Східної Європи та Центральної Азії, але далеко від найкращих показників у регіоні. З чотирьох субіндексів Глобального індексу гендерного розриву в інших компонентах «Економічна участь та можливості», «Рівень освіти» та «Охорона здоров'я та виживання» Україна набрала 0,732, 1,000 та 0,978 балів. World Economic Forum. "Global Gender Gap Report 2021," March 2021. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf.
- 253 Sachs, Jeffrey, Christian Kroll, Guillame Lafortune, Grayson Fuller, and Finn Woel. Sustainable Development Report 2021. 1st ed. Cambridge University Press, 2021. <https://doi.org/10.1017/9781009106559>.
- 254 Низка статей Конституції спрямовані на забезпечення гендерної рівності, а саме статті 24, 38, 43 і 51. Україна також посилила своє законодавство у сфері гендерної рівності та боротьби з дискримінацією за допомогою таких законів: Закони України №2866-IV, №5207-VI, №2229-VIII, №2227-VIII, №3739-VI, №1706-VII, №2523-VIII, що доступні за посиланням zakon.rada.gov.ua/laws/, а також декілька постанов Кабінету Міністрів України.
- 255 UN Women. "Advancing Gender Equality and Women's Empowerment in Ukraine through Effective Development Co-Operation and Finance," 2020. https://ukraine.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/4/advancing-gender-equality-and-womens-empowerment-in-ukraine_europe.
- 256 Детальніший опис див. тут: Machlouzarides, Marian, Nadiia Novosolova, Ilke Dagli-Hustings, and Amie Scheerder. "Gender Equality and Women's Empowerment in Ukraine." USAID, Seed, and UNDP, 2021. <https://reliefweb.int/report/ukraine/gender-equality-and-womens-empowerment-ukraine>.
- 257 Кабінет Міністрів України. 2016. "Про Затвердження Національного Плану Дій з Виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 'Жінки, Мир, Безпека' На Період До 2020 Року. Документ 113-2016-р." Київ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>. Кабінет Міністрів України. 2020. "Про Затвердження Національного Плану Дій з Виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 'Жінки, Мир, Безпека' На Період До 2025 Року. № 1544-р." Київ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.
- 258 Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 2022. "Олександр Корніenko: Позиції Стамбульської Конвенції щодо Підвищеної Уваги Держави До Домашнього Насилля Вже Були Імплементовані у Законодавство." <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/224324.html>.
- 259 Sachs, Jeffrey, Christian Kroll, Guillame Lafortune, Grayson Fuller, and Finn Woel. Sustainable Development Report 2021. 1st ed. Cambridge University Press, 2021. <https://doi.org/10.1017/9781009106559>.
- 260 UN Women and CARE International. "Rapid Gender Analysis of Ukraine," 2022. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/05/rapid-gender-analysis-of-ukraine>.

- 261 Там само.
- 262 Еквівалентно середньомісячним пенсіям у розмірі 3 851,05 грн для чоловіків порівняно з 2 602,47 грн для жінок, Державна служба статистики України. 2020 р. «Соціальний захист населення України у 2019 році». http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_e/2020/09/zb_szn_2019_e.pdf.
- 263 Державна служба статистики України. 2021 р. «Розподіл постійного населення України за статтю та віком». Київ. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2021/zb_rpn21_ue.pdf.
- 264 UN Women Ukraine. 2020. “Rapid Gender Assessment of the Situation and Needs of Women in the Context of COVID-19 in Ukraine.” https://ukraine.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/rapid-gender-assessment-of-the-situation-and-needs-of-women_europe.
- 265 Державна служба статистики України. 2021 р. «Характеристика домогосподарств, у складі яких є діти, які не мають одного чи обох батьків». Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2021 році. http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/gender_dok/2020/virdg/virdg_2021_e.htm.
- 266 UN Women and CARE International. “Rapid Gender Analysis of Ukraine,” 2022. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/05/rapid-gender-analysis-of-ukraine>.
- 267 Sachs, Jeffrey, Christian Kroll, Guillame Lafortune, Grayson Fuller, and Finn Woelm. Sustainable Development Report 2021. 1st ed. Cambridge University Press, 2021. <https://doi.org/10.1017/9781009106559>.
- 268 Детальний опис див. у звіті SeeD «Гендерна рівність та розширення прав і можливостей жінок в Україні».
- 269 La Strada Ukraine. “State authorities’ response to the cases of domestic violence during crisis situations (in particular, COVID-19) and recommendations for improvement. https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/2-zvit_a4_eng-obl-1.pdf.
- 270 Україна, Офіс Генерального прокурора. Доступно за посиланням: <https://www.gp.gov.ua/>.
- 271 Детальний опис див. у звіті SeeD «Гендерна рівність та розширення прав і можливостей жінок в Україні».
- 272 Ueffing, P., Adhikari, S., K.C., S., Poznyak, O., Goujon, A. and Natale, F., Ukraine’s population future after the Russian Invasion, EUR 31439 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023, ISBN 978-92-68-00430-2, doi:10.2760/756870, JRC132458.
- 273 UN Women and CARE International. “Rapid Gender Analysis of Ukraine,” 2022. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/05/rapid-gender-analysis-of-ukraine>.
- 274 UNFPA EECA. “Ukraine Emergency Situation Report #17” March 15, 2023. <https://www.unfpa.org/resources/ukraine-emergency-situation-report-17-15-march-2023>.
- 275 UNHCR Regional Protection Profiling & Monitoring – Protection Risks and Needs of Refugees from Ukraine. 2023. Available from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
- 276 Серед домогосподарств-респондентів збору первинних даних ОВВЛ 2023 року, які очолювані однією особою, 77% очолювали жінки і 23% – чоловіки, порівняно з домогосподарствами, які не були очолювані однією особою, серед яких 57% очолювали жінки і 43% – чоловіки.
- 277 Internews Ukraine. “Challenges encountered by young women affected by war in Ukraine”. 2022. <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/07/challenges-encountered-by-young-women-affected-by-war-in-ukraine#view>.
- 278 Україна, Офіс Генерального прокурора. Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/>.
- 279 OSCE. “ODIHR survey on the safety and security of women refugees from Ukraine”. 2023. <https://www.osce.org/odihr/535383>.
- 280 UN Women. ”Rapid Assessment: Impact of the War in Ukraine on Women’s Civil Society Organizations”. 2022. <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/03/rapid-assessment-impact-of-the-war-in-ukraine-on-womens-civil-society-organizations>.
- 281 У 2022 році було зареєстровано 2 760 ГО (у 2021 році – 4 360, у 2020 році – 3 739, у 2019 році – 4 905), кількість реєстрацій нових БО склала 6 367 (для порівняння: у 2021 році було зареєстровано 830 нових БО (у 2020 році – 723, у 2019 році – 654). Найбільше нових БО та ГО у 2022 році було створено у місті Києві, Київській області, Львівській, Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях. Див. Ukrainian Civil Society Under the War, December 2022 – January 2023. <https://ednannia.ua/attachments/article/12447/Ukrainian%20civil%20society%20under%20the%20war.pdf>.
- 282 UN Women and CARE International. “Rapid Gender Analysis of Ukraine,” 2022. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/05/rapid-gender-analysis-of-ukraine>.
- 283 European Union, United Nations, and The World Bank. “Guidelines for Assessing the Human Impact of Disasters.” Accessed April 19, 2023. https://www.unisdr.org/preventionweb/files/65624_guidelinesforassesssingthehumanimpac.pdf.

- 284 "Multidimensional Poverty Index 2021, Ukraine", UNDP, 2021. https://www.undp.org/sites/g/files/zskqke326/files/migration/ua/Ukraine-Country-Note_MPI-2021_en.pdf.
- 285 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 286 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 287 У БСОП 2022 року використовувалося значення прожиткового мінімуму на рівні 2 589 грн на особу, яке було усереднене за характеристиками домогосподарств.
- 288 До повномасштабного вторгнення війни в Україні налічувалося близько 14,7 мільйона домогосподарств, а близько 3,2 мільйона залишили країну. Кількість осіб розрахована на основі середнього розміру домогосподарства у 2,5 особи.
- 289 Див. REACH, Ukraine: Humanitarian Situation Monitoring Focus on the areas closer to the Frontline, February 2023.
- 290 Gentilini, Ugo, Mohamed Almenfi, Hrishikesh TMM Iyengar, Yuko Okamura, Emilio Raul Urteaga, Giorgia Valleriani, Jimmy Vulembera Muhindo, and Sheraz Aziz. "Tracking Social Protection Responses to Displacement in Ukraine and Other Countries." Social Protection & Jobs, June 2022. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099120006272232396/pdf/P1765850ac0a510f8087ab06e08c1cc016e.pdf>.
- 291 Cash Working Group. "Ukraine: Cash Working Group End of Year Factsheet 2022," February 2023. https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_2022_mpc_response_snapshot.pdf.
- 292 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
- 293 Державна служба статистики України, ЮНІСЕФ та Представництво ООН в Україні. «Цілі сталого розвитку. Україна, 2020: Моніторинговий звіт», 2020 р. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/SDGs_Ukr_2020_Monitoring_Report_eng.pdf.
- 294 Там само.
- 295 WFP. "Ukraine Food Security Trend Analysis: Key Trends 2022." World Food Programme Ukraine Research, Assessment and Monitoring Unit, February 2023. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147659/download/?_ga=2.192443242.1331441275.1679397523-1197676326.1671456174.
- 296 FAO. Ukraine: Impact of the War on Agriculture and Rural Livelihoods in Ukraine. FAO, 2022. <https://doi.org/10.4060/cc3311en>.
- 297 WFP. "Ukraine Food Security Trend Analysis: Key Trends 2022." World Food Programme Ukraine Research, Assessment and Monitoring Unit, February 2023. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147659/download/?_ga=2.192443242.1331441275.1679397523-1197676326.1671456174.
- 298 Державна служба статистики України, ЮНІСЕФ та Представництво ООН в Україні. «Цілі сталого розвитку. Україна, 2020: Моніторинговий звіт», 2020 р. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/SDGs_Ukr_2020_Monitoring_Report_eng.pdf.
- 299 Там само.
- 300 UNICEF. "War Has Hampered Education for 5.3 Million Children in Ukraine, Warns UNICEF," January 24, 2023. <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/war-has-hampered-education>.
- 301 Державна служба статистики України, ЮНІСЕФ та Представництво ООН в Україні. «Цілі сталого розвитку. Україна, 2020: Моніторинговий звіт», 2020 р. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/SDGs_Ukr_2020_Monitoring_Report_eng.pdf.
- 302 Україна, Офіс Генерального прокурора. Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/>.
- 303 Державна служба статистики України, ЮНІСЕФ та Представництво ООН в Україні. «Цілі сталого розвитку. Україна, 2020: Моніторинговий звіт», 2020 р. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/SDGs_Ukr_2020_Monitoring_Report_eng.pdf.
- 304 Там само.
- 305 World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023," March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.

- 306 Там само.
- 307 ILO, "ILO Monitor on the World of Work: Multiple Crises Threaten the Global Labour Market Recovery," October 31, 2022, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf.
- 308 UNDP. "Rapid Assessment of the War's Impact on Micro, Small and Medium Enterprises in Ukraine," 2022. <https://www.undp.org/ukraine/publications/rapid-assessment-wars-impact-micro-small-and-medium-enterprises-ukraine>.
- 309 Державна служба статистики України, ЮНІСЕФ та Представництво ООН в Україні. «Цілі сталого розвитку. Україна, 2020: Моніторинговий звіт», 2020 р. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/SDGs_Ukr_2020_Monitoring_Report_eng.pdf.

Додатки

Додаток 1:

Перелік індикаторів оцінки впливу війни на людей

Основні потреби

Субіндикатор	Джерело даних до лютого 2022 року	Джерело даних після лютого 2022 року
Кількість та/або частка домогосподарств, які мали доступ до безпечної питної води або води для господарських потреб у постраждалих районах	SCORE21	БСОП 2022 рік
Основне джерело питної води для домогосподарств у постраждалих районах	ДССУ 2021	БСОП 2022 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, які мали доступ до електроенергії в постраждалих районах	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік	БСОП 2022, HSM (KI за областями)
Кількість та/або частка домогосподарств, які мали доступ до опалення в постраждалих районах	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік	БСОП 2022 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, які мали доступ до інформації (радіо, телебачення, телефон), засобів пересування (велосипед, мотоцикл, автомобіль, вантажівка, гужовий транспорт, моторний човен) або майна для забезпечення засобів існування (холодильник, власна земля сільськогосподарського призначення, власна худоба)	ДССУ	БСОП 2022 рік, Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, які повідомили, що їхній будинок було зруйновано або пошкоджено	ОГП 2022 рік	Періодична оцінка потреб у сфері охорони здоров'я ВООЗ
Кількість зареєстрованих випадків загибелі цивільного населення внаслідок бойових дій	УВКПЛ ООН	УВКПЛ ООН
Кількість зареєстрованих поранень серед цивільного населення внаслідок бойових дій («травмованих пацієнтів»)	УВКПЛ ООН	УВКПЛ ООН
Кількість та/або частка осіб/домогосподарств, які мають труднощі з доступом до медичних послуг, з розбивкою за видами медичних послуг	Немає даних	Періодична оцінка потреб у сфері охорони здоров'я ВООЗ
Частка доходу особи/домогосподарства, що витрачається на охорону здоров'я, зокрема на ліки	ДССУ	Періодична оцінка потреб у сфері охорони здоров'я ВООЗ
Кількість та/або частка осіб/домогосподарств, які мають доступ до послуг первинної медичної допомоги	ДССУ	Періодична оцінка потреб у сфері охорони здоров'я ВООЗ
Кількість закладів охорони здоров'я, що були пошкоджені або зруйновані через війну	Немає даних	RDNA 2023

Кількість та/або частка чоловіків, жінок, хлопців і дівчат, які мають доступ до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки	Немає даних	Періодична оцінка потреб у сфері охорони здоров'я ВООЗ
Кількість закладів освіти, що були пошкоджені або зруйновані через війну	Немає даних	МОН
Коефіцієнт охоплення дітей початковою та середньою освітою	ДССУ	МОН
Коефіцієнт охоплення дітей дошкільною освітою	ДССУ	МОН
Відсоток домогосподарств ВПО без доступу до освіти в 2022/2023 навчальному році	Немає даних	Опитування загального населення МОН
Частка дівчат і хлопців, які відвідують школу очно й онлайн у 2022/2023 навчальному році	МОН	МОН, Огляд поточного стану освіти і науки в Україні в умовах російської агресії

Засоби існування

Субіндикатор	Джерело даних до лютого 2022 року	Джерело даних після лютого 2022 року
Кількість та/або частка домогосподарств, позбавлених доходу через війну внаслідок безробіття, втрати бізнесу, дезорганізації, руйнування мікропідприємств або закриття ринків, серед інших чинників	ДССУ 2021 рік МОП ФАО 2021 рік	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Частка домогосподарств за межою бідності, дол. США/особу/день	Світовий банк	Світовий банк
Частка домогосподарств, яка покладається на повну зайнятість, державні виплати та гуманітарну допомогу як на основне джерело доходів	ДССУ, 2021 (зайнятість та державні вилпати); немає даних щодо гуманітарної допомоги	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Частка домогосподарств, яка повідомила про збільшення/зменшення доходів від лютого 2022 року	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Частка домогосподарств, яка повідомила про той чи інший вплив на роботу членів родини після лютого 2022 року	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, позбавлених виробничих активів та ресурсів (фінансових)	Дані ДССУ за 2021 рік про ресурси домогосподарств в Україні	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік БСОП 2022 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, позбавлених виробничих активів та ресурсів (фізичних)	Дані ДССУ за 2021 рік щодо наявності окремих товарів тривалого користування в домогосподарствах	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік БСОП 2022 рік

Кількість та/або частка домогосподарств, позбавлених виробничих активів та ресурсів (у натуральному вираженні)	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік ФАО – Вплив війни на сільське господарство та засоби існування в Україні
Кількість та/або частка домогосподарств, які повідомили про втрату доступу до засобів існування через пошкодження або руйнування, спричинені війною	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік RDNA 1 and 2 (швидкі оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення 1 та 2)
Кількість та/або частка домогосподарств, які повідомили про втрату доступу до засобів існування через проблеми з безпекою та захистом	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік Оцінка економічної стійкості домогосподарств (ОЕСД) 2021 рік Оцінка продовольчої безпеки та засобів існування ФАО на підконтрольних уряду територіях у 2021 році	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, які повідомили про втрату доступу до засобів існування через зміну місця проживання (міграція та/або переміщення)	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік ФАО – Вплив війни на сільське господарство та засоби існування в Україні
Кількість та/або частка домогосподарств, які повідомили про втрату доступу до засобів існування через хворобу та/або загибель ключових активів, таких як худоба	Оцінка продовольчої безпеки та засобів існування ФАО на підконтрольних уряду територіях у 2021 рік	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, які повідомили про втрату доступу до засобів існування через порушення роботи місцевих ринків	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік Оцінка економічної стійкості домогосподарств (ОЕСД) 2021 рік ФАО 2021 рік	CIMP 2022 рік Експрес-оцінка ринку ВПП 2022 рік

Продовольча безпека

Субіндикатор	Джерело даних до лютого 2022 року	Джерело даних після лютого 2022 року
Наявність продовольства та доступ до нього	ДССУ 2021 рік. FAOSTAT 2021 рік БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік	ВПП ООН – Аналіз тенденцій продовольчої безпеки України Експрес-оцінка ринку ВПП 2022 рік ФАО – Вплив війни на сільське господарство та засоби існування в Україні
Частка домогосподарств, яка припинила виробництво сільськогосподарської продукції через війну	Немає даних	ФАО – Вплив війни на сільське господарство та засоби існування в Україні
Скорочений індекс стратегій подолання труднощів (rCSI)	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік	БСОП 2022 рік
Стратегії подолання труднощів у забезпеченні засобів існування (LCS)	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік Оцінка економічної стійкості домогосподарств 2021 рік	БСОП 2022 рік
Показники споживання продовольства (FCS)	БСОП на підконтрольних уряду територіях 2021 рік	ВПП ООН – Аналіз тенденцій продовольчої безпеки України
Шкала досвіду продовольчої незахищеності (FIES)	FAOSTAT 2021	Немає даних
Економічна спроможність задовольняти потреби домогосподарств (ECMEN)	Дані щодо індикатора ECMEN відсутні, але є дані ДССУ за 2021 рік щодо витрат на продукти харчування як частки витрат домогосподарств	БСОП 2022 рік

Гендерна рівність

Субіндикатор	Джерело даних до лютого 2022 року	Джерело даних після лютого 2022 року
Стан зайнятості на повний або неповний робочий день	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка працевлаштованих осіб працездатного віку	ДССУ 2021	Немає даних
Кількість та/або частка годин, що витрачаються на домашні справи на тиждень	ФАО 2021	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 року
Кількість та/або частка годин, що витрачаються на догляд за дитиною на тиждень	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 року

Кількість та/або частка домогосподарств, очолюваних жінками старше 18 років	ДССУ 2021	ДССУ 2022
Кількість та/або частка осіб, які погоджуються з тим, що «вирішальне слово в ухваленні важливих рішень у сім'ї має бути за чоловіком»	SCORE 2021	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 року
Кількість та/або частка осіб, які стверджують, що війна вплинула на їхню участь в ухваленні рішень у домогосподарстві	Немає даних	ООН Жінки 2022 рік Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Середня оцінка громадянської активності <i>(Примітка: Громадянська активність визначається ступенем залученості людини у формальних та неформальних громадських, суспільних і політичних справах, як-от голосування на виборах, відвідування заходів, організованих місцевою владою, волонтерство, участь у заходах для покращення району тощо)</i>	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які відвідують заходи місцевих органів влади (Індикатор громадянської активності)	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які беруть участь у заходах НУО (Індикатор громадянської активності)	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які беруть участь у заходах з благоустрою житла чи території (Індикатор громадянської активності)	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які стверджують, що війна вплинула на їхню участь в ухваленні рішень у громаді	Немає даних	ООН Жінки 2022 рік
Середня оцінка співпраці в громаді <i>(Примітка: Оцінка співпраці в громаді визначається тим, наскільки людина відчуває, що інші люди в її громаді дбають одне про одного та співпрацюють для вирішення спільних проблем)</i>	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які можуть розраховувати на допомогу членів своєї громади/сусідів у разі виникнення серйозної проблеми (Індикатор співпраці в громаді)	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які стверджують, що протягом останнього року люди з їхньої громади активно вирішували спільні проблеми разом (Індикатор співпраці в громаді)	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка жіночих ОГС, які повноцінно функціонують	ООН Жінки 2022 рік ДССУ 2022	ООН Жінки 2022 рік ДССУ 2022
Кількість та/або частка жінок у Кабінеті Міністрів	Верховна Рада України, 2019 рік	Немає даних
Кількість та/або частка місць у Верховній Раді, які займають жінки	Верховна Рада України, 2019 рік	Немає даних
Кількість та/або частка обласних рад, очолюваних жінками	ЦВК України, 2020 рік	Немає даних

Кількість та/або частка сільських рад, очолюваних жінками	ЦВК України, 2020 рік	Немає даних
ЦСР 5 Попит на послуги з планування сім'ї, що задовольняється сучасними методами, для жінок віком 15–49 років	Звіт про ЦСР, 2012	Немає даних
Коефіцієнт материнської смертності на 100 000 пологів	Світовий банк, 2017 рік	Немає даних
Кількість та/або частка осіб, які повідомляють про те, що медичні послуги в місці проживання надаються достатньо або дуже ефективно	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які повідомляють, що базові послуги шкільної освіти в місці проживання надаються достатньо або дуже ефективно	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які повідомляють, що соціальні виплати тим, хто їх потребує (наприклад, людям з інвалідністю, безробітним, пенсіонерам; виплати стипендій) в місці проживання надаються достатньо або дуже ефективно	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які повідомляють, що комунальні послуги (водопостачання, опалення, електропостачання, вивезення сміття) в місці проживання надаються достатньо або дуже ефективно	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка осіб, які повідомляють, що адміністративні послуги в місці проживання надаються достатньо або дуже ефективно	SCORE 2021	SHARP 2022
Кількість та/або частка жінок і дівчат віком 14–55 років, які мають доступ до послуг з охорони репродуктивного здоров'я	УКГВ, ЮНФПА	ЮНФПА, 2022 рік
Кількість та/або частка жінок, які потребують пренатальної та післяпологової допомоги та мають доступ до послуг	УКГВ, ЮНФПА	ЮНФПА, 2022 рік
Кількість та/або частка жінок, які мають доступ до санітарно-гігієнічних приміщень для жінок і дівчат	УКГВ, ЮНФПА	УКГВ, ЮНФПА
Кількість та/або частка жінок, які мають доступ до послуг захисту для жінок і дівчат, наприклад, для реагування на гендерно зумовлене насильство	УКГВ, ЮНФПА	УКГВ, ЮНФПА
Загальна кількість людей, які потребують допомоги (з розподілом за статтю)	УКГВ, 17 лютого 2022 року	УКГВ, березень–грудень 2022 рік
Кількість та/або частка осіб, які відчувають себе в безпеці у повсякденному житті	SCORE 2021	SHARP 2022
% жінок віком 18–29 років, які відчувають себе в безпеці (за даними 2022 року – після повномасштабного російського вторгнення в Україну)	SCORE 2021	Інтерньюз 2022 рік
% осіб, які зазнавали словесних домагань або насильства з боку когось із членів домогосподарства	SCORE 2021	Немає даних
% осіб, кого бив, штовхав або лупцював хтось із членів їхнього домогосподарства	SCORE 2021	Немає даних
Кількість та/або частка жінок, які зазнали сексуальних домагань	ОБСЄ 2019 рік	Інтерньюз, березень 2022 рік

Сприйняття поширеності ГЗН (непрямий вимір)	ОБСЄ	Звіт про регіональне реагування ЮНФПА на надзвичайну ситуацію в Україні № 16, лютий 2023 року Інформаційна панель 5W субкластера з протидії ГЗН БДПЛ, січень 2023 року
Щомісячна кількість випадків ГЗН, про які повідомляється на національній гарячій лінії з питань ГЗН («La Страда Україна»)	ООН Жінки 2020 рік	ООН Жінки 2020 рік
Щорічна кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства	Офіс Генерального прокурора України (2019 рік)	Офіс Генерального прокурора України (2022 рік)

Соціальна інтеграція

Субіндикатор	Джерело даних до лютого 2022 року	Джерело даних після лютого 2022 року
Частка населення, яке повідомило, що користувалося Інтернетом протягом останніх 12 місяців, % (за статтю, віком, типом житла)	ПРООН, Міністерство цифрової трансформації, КМІС ДССУ 2020 рік	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік ПРООН, Міністерство цифрової трансформації, КМІС
Кількість та/або частка середніх шкіл із доступом до Інтернету	Міністерство цифрової трансформації	Міністерство цифрової трансформації
Середня тривалість проживання домогосподарств у місцях колективного проживання	Немає даних	Моніторинг місць колективного проживання REACH 2022 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, які можуть легко дозволити собі оренду житла (третина доходу)	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Кількість та/або частка домогосподарств, які змушені обмежувати споживання інших необхідних товарів (продукти харчування/паливо) для сплати орендної плати	Немає даних	Немає даних
Кількість та/або частка домогосподарств, які проживають у нерегульованих/непридатних для проживання будинках/притулках	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – Опитування домогосподарств 2023 рік
Забезпечення соціальних виплат у населеному пункті <i>(Примітка: Показник визначається тим, наскільки людина задоволена забезпеченням соціальних виплат тим, хто їх потребує (наприклад, людям з інвалідністю, безробітним, пенсіонерам; виплати стипендій) у своєму місці проживання)</i>	SCORE 2021	SHARP 2022

Кількість та/або частка домогосподарств, які мають право на допомогу й отримують її (пенсії, допомога по безробіттю, допомога ВПО тощо)	ДССУ 2020 рік	Немає даних
Кількість та/або частка домогосподарств, які не можуть отримати доступ до пільг через відсутність документів	Немає даних	Немає даних
Наявність пунктів особистої реєстрації в різних районах, час і відстань, які люди витрачають на реєстрацію, і середній час очікування на отримання пільг	Немає даних	Немає даних
Середній час, витрачений на реєстрацію як ВПО (особисто та в електронному вигляді), і середній час між реєстрацією та першою виплатою	Немає даних	Інформаційний бюлєтень REACH про соціальний захист
Кількість та/або частка домогосподарств, які не можуть отримати доступ до працевлаштування/освіти через відсутність документів	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – ФГ та ІКІ
Доступ до інформації про процеси ухвалення рішень	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – ФГ та ІКІ
Кількість та/або частка домогосподарств, які використовують наявні механізми подання скарг	Немає даних	Збір даних ОВВЛ – ФГ та ІКІ

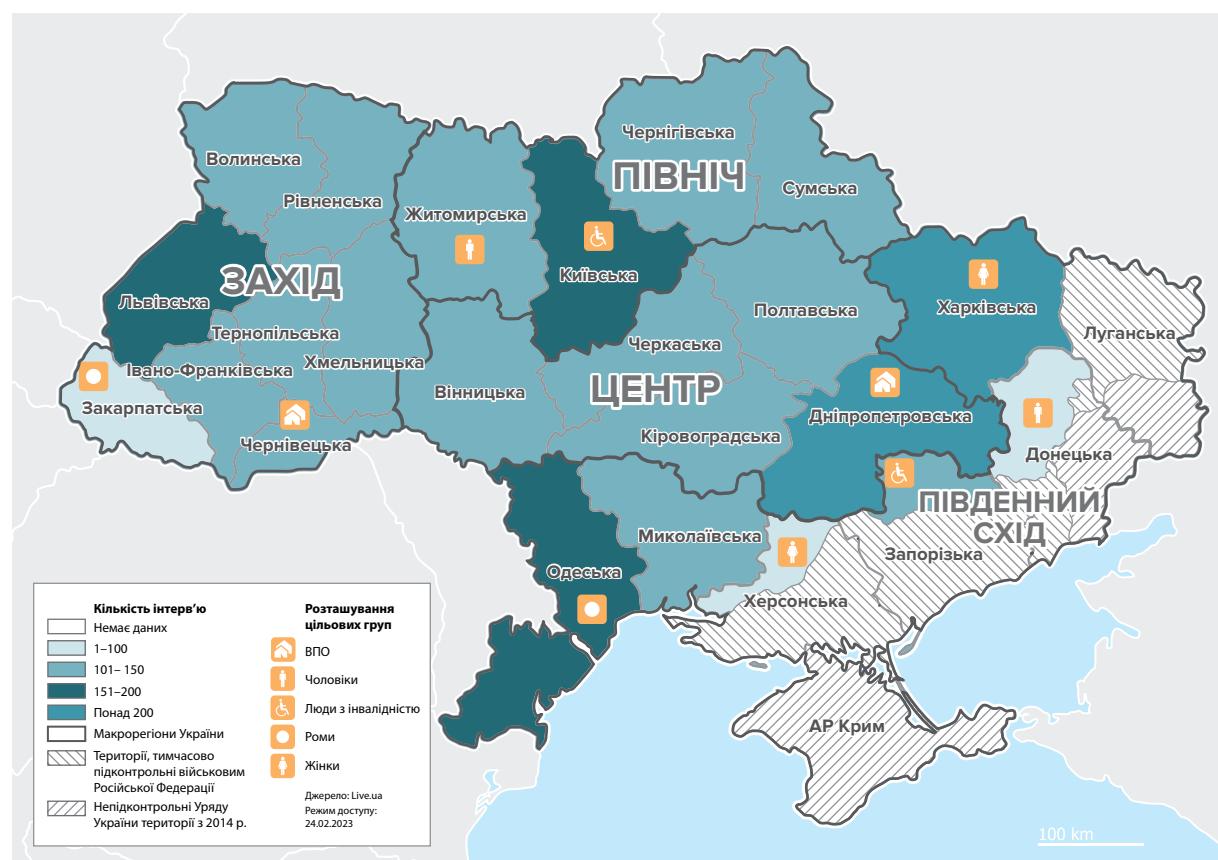
Додаток 2:

Методологія оцінки — збір даних для Оцінки впливу війни на людей

Мета

Під час збору даних для цієї оцінки було використано змішаний підхід до оцінки впливу війни на людей в Україні. Він включав загальнонаціональне первинне опитування домогосподарств у 24 регіонах (за винятком непідконтрольних Уряду України територій), згрупованих за чотирма макрорегіонами (див. [Мапу 1](#)), а також якісні ІКІ та ФГ, проведені з експертами, зацікавленими сторонами та членами цільових груп для цієї оцінки. Опитування домогосподарств мало на меті заповнити прогалини, виявлені в певних показниках на рівні макрорегіонів. Водночас якісні компоненти дослідження мали на меті контекстualізувати кількісні результати оцінки і забезпечити можливість збору інформації від цільових груп, які інакше були недостатньо представлені у наявних даних.

Мапа 1. Географія збору первинних даних

Стратегія збору даних

Опитування домогосподарств

Анкету, що використовувалася для кількісного опитування домогосподарств, було розроблено на основі відбору індикаторів, проведеного разом із керівниками компонентів, і співставлення цих індикаторів з наявними джерелами даних, які були визначені групою з проведення оцінки (див. Додаток 1). Анкета не призначалася для проведення комплексного багатосекторального опитування домогосподарств; натомість до неї було включено вибірку ключових показників за певними компонентами для заповнення конкретних прогалин у даних.

Збір первинних даних на рівні домогосподарств проводився так, щоб вони були репрезентативними для кожного макрорегіону за рівнем урбанізації (двоступенева стратифікована випадкова вибірка). Фінальна вибірка складалася з 3 239 інтерв'ю з домогосподарствами на всій території України. Збір даних проводився із 6 до 20 лютого 2023 року. Дані були розподілені за макрорегіонами відповідно до тих, що були визначені під час Конференції з відновлення України, організованої Урядом України в Лугано в липні 2022 року (деокуповані, підтримувані, прифронтові та тилові райони). Для цілей цього звіту ці регіони позначаються такими географічними назвами: північний (деокуповані райони), центральний (підтримувані райони), південно-східний (прифронтові райони) і західний (тилові райони).

Опитування проводилося дистанційно з використанням комп'ютера (CATI) у партнерстві з Київським міжнародним інститутом соціології (KMIC). Застосувалась випадкова вибірка номерів мобільних телефонів, згенерованих випадковим чином (random digit dialing). Кількість інтерв'ю за макрорегіонами та типами населених пунктів (міські/сільські) була стратифікована для забезпечення 95% довірчої ймовірності та 5% похибки.

Таблиця 1: Демографічний розподіл осіб з опитаних домогосподарств

Стратифікація	Чоловіки	Жінки	Всього	Частка у вибірці, %
Міські домогосподарства	454	1 169	1 623	63%
Сільські домогосподарства	618	998	1 616	37%
Домогосподарства з особами з інвалідністю та/або хронічними захворюваннями	458	1 013	1 471	45%
Домогосподарства ВПО	158	311	469	16%
Домогосподарства, які повернулися	69	182	251	9%
Домогосподарства з приймаючих громад	532	1 143	1 675	50%
Інші домогосподарства (такі, що не були переміщені, і що не є домогосподарствами з приймаючих громад)	301	509	810	24%

Фокус-групи

Збір якісних даних через проведення фокус-груп (ФГ) та інтерв'ю з ключовими інформантами (ІКІ) відбувався у період із 26 січня до 27 лютого 2023 року. Загалом було проведено 10 ФГ із членами окремих регіональних громад та/або вразливих груп для перевірки та тріангуляції результатів кількісного аналізу, збору додаткової інформації про вплив війни на окремі вразливі групи, а також для кращого розуміння вибору ними різних стратегій подолання труднощів. Збір даних було зосереджено на особах з інвалідністю, жінках, чоловіках, членах ромської громади та ВПО, з особливою увагою на південно-східному регіоні.

Інструменти ФГ було розроблено SeeD для заповнення основних інформаційних прогалин, виявлених у розділах про гендерну рівність і соціальну інклюзію. Інструменти були затверджені командою IMPACT і ПРООН. ФГ проводилися підготовленими членами польової команди IMPACT по телефону (4) й особисто (6), залежно від ситуації з безпекою та наявності учасників. Запис, транскрипцію і переклад інтерв'ю та фокус-груп англійською мовою здійснювалася IMPACT.

Після тренінгу з фахівцем з оцінки IMPACT і SeeD щодо мети дослідження та детального ознайомлення з анкетою ФГ інтерв'юери IMPACT і координатори поля провели особисті та онлайн ФГ з відповідними цільовими групами (формат проведення визначався залежно від ситуації з безпекою та наявності учасників). Під час кожної ФГ координатори поля робили детальні нотатки, а також здійснювали аудіозапис, якщо учасники давали на це згоду. Аудіозаписи та нотатки дискусій були передані IMPACT. Після перекладу нотаток ФГ з української або російської на англійську мову фахівець з оцінки IMPACT перевіряв їх і передавав до SeeD для проведення якісного аналізу даних.

Таблиця 2: Зведенна інформація про учасників ФГ за місцезнаходженням, груповою приналежністю, статтю та віком

Макрорегіон	Місцезнаходження	Цільова група	Кількість учасників	% жінок	Середній вік
Північ	Житомир	Чоловіки	7	0%	32
Північ	Київ	Люди з інвалідністю	6	50%	38.5
Захід	Ужгород	Роми	8	63%	37
Захід	Чернівці	ВПО	9	56%	48
Центр	Дніпро	ВПО	8	50%	37.5
Південний схід	Харків	Жінки	8	100%	47
Центр	Дніпро	Чоловіки	8	0%	34.5
Південний схід	Запоріжжя	Люди з інвалідністю	10	50%	63
Південний схід	Херсон	Жінки	8	100%	45.5
Південний схід	Одеса	Роми	7	71%	37

Напівструктуровані інтерв'ю з ключовими інформантами

Загалом було проведено 23 IKI з експертами для перевірки та тріангуляції результатів кількісного аналізу та збору додаткової інформації про те, як війна вплинула на доступ до соціальних послуг, соціальну згуртованість, гендерні ролі та презентації, а також на участь маргіналізованих груп у громадській діяльності. Цільові IKI включали представників міністерств та служб зайнятості, великих роботодавців, науково-дослідних установ, міжнародних організацій, а також представників регіонів/областей/громад. Відбір респондентів також здійснювався таким чином, щоб забезпечувалося широке макрорегіональне представництво.

Опитування проводили підготовлені члени польової команди IMPACT по телефону й особисто, залежно від ситуації з безпекою та доступності учасників. Обробка IKI відбувалася так само, як і ФГ, про які йшлося вище, після детального тренінгу з проведення інтерв'ю. За згодою учасників здійснювався аудіозапис, а після того, як записи інтерв'ю були перекладені з української або російської мови на англійську, їх переглядав фахівець з оцінки IMPACT і передавав до SeeD для якісного аналізу даних.

Таблиця 3: Розподіл КІ за типом КІ, статтю участника та сферою експертизи

Тип КІ	Стать участника		Сфера експертизи		Всього
	Жінка	Чоловік	Соціальна інтеграція	Стать	
Уряд	3	1	4	0	4
НУО/благодійний фонд	12	4	10	6	16
ООН	1	0	0	1	1
ВНЗ	2	0	0	2	2
Всього	18	5	14	9	23

Огляд аналізу

Кількісні дані, отримані шляхом збору первинних даних, аналізувалися відповідно до планів аналізу, які узгоджували питання дослідження з відповідними показниками. Під час аналізу кількісні дані з кожної області були об'єднані та зважені відповідно до даних про чисельність населення, отриманих від Державної служби статистики України (Держстат) станом на січень 2022 року. Дані, зібрани під час кількісних опитувань, були очищенні відповідно до мінімальних стандартів очищення даних IMPACT, перш ніж їх було проаналізовано в R studio. Усі кількісні дані й аналіз було переглянуто та затверджено відділом розробки досліджень та обробки даних головного офісу IMPACT.

Аналіз транскриптів інтерв'ю КІ та ФГ проводився з використанням категоріальної сітки для контент-аналізу. Під час очищення й обробки транскриптів фахівці дотримувалися мінімальних стандартів обробки якісних даних. Аналіз якісних даних проводився командою SeeD.

Додаток 3:

Методологія оцінки – Багатосекторальна оцінка потреб

Детальний опис методології проведення Багатосекторальної оцінки потреб України 2022 року можна знайти тут: <https://reliefweb.int/report/ukraine/2022-msna-bulletin-ukraine-february-2023>.

Додаток 4:

Методологія оцінювання – SCORE

SCORE 2021 – це спільна ініціатива, що фінансувалася Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), Програмою розвитку ООН (ПРООН) та Європейським Союзом (ЄС) і була реалізована Центром сталого миру та демократичного розвитку (SeeD). SCORE – Індекс соціальної згуртованості та примирення. Дані були зібрані за допомогою особистих інтерв'ю в період із січня до травня 2021 року та складалися із загальнонаціональної репрезентативної вибірки з 12 482 інтерв'ю (з них 3 490 були проведені на підконтрольних уряду територіях Луганської та Донецької областей і 2 857 – в областях Азово-Чорноморського регіону (Запорізька, Херсонська, Одеська, Миколаївська області)). На додаток до загальнонаціональної репрезентативної вибірки, 1010 інтерв'ю було проведено поблизу лінії зіткнення в Луганській і Донецькій областях, 3 600 інтерв'ю – у 18 містах і селищах міського типу, 519 інтерв'ю – з ветеранами АТО/ООС у 5 областях, 325 інтерв'ю – з особами з інвалідністю з 3 областей і 1 000 інтерв'ю – з молоддю.

Додаток 5:

Методологія оцінки – SHARP

SHARP22 (Цілісна оцінка стійкості населення за методикою SCORE) – це опитування методом телефонного інтерв'ю за допомогою комп'ютера (CATI), проведене Фондом «Партнерство «За сильну Україну» (ПЗСУ) та консорціумом партнерів SCORE, серед яких проєкт «Демократичне врядування у Східній Україні» (DG East), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), проєкт USAID «Трансформація комунікацій» (TCA), Програма розвитку ООН (ПРООН) та SeeD. SHARP розроблено як гнучкий інструмент для отримання фактичних даних для підтримки стійкості України. Дані першої хвилі SHARP (із трьох запланованих хвиль, які будуть проведені протягом 2022 та 2023 років) складалися з двох вибірок: національної випадкової вибірки з 4 327 респондентів із територій, підконтрольних Уряду України, і панельної вибірки з 495 респондентів, які брали участь у дослідженні SCORE 2021. Збір даних для випадкової вибірки проводився з 26 вересня до 5 листопада 2022 року. Дані панельної вибірки збиралися з вересня до листопада 2022 року.

Додаток 6:

Анкета ОВВЛ для домогосподарств

Демографічні показники		
RQ0_1	Ми проводимо це опитування від імені Ініціативи IMPACT і партнерів ООН, щоб зрозуміти ситуацію домогосподарств по всій Україні, які постраждали від повномасштабного вторгнення Росії. Нас цікавить, як змінилося становище вашого домогосподарства з лютого 2022 року щодо основних потреб, засобів існування, продовольчої безпеки, соціального статусу, а також гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Ваше домогосподарство було обрано випадковим чином для участі в цьому опитуванні. Опитування займе приблизно 30 хвилин. Ваша участь є повністю анонімною та добровільною. Ви можете відмовитися від участі зараз або на будь-якому етапі опитування. Крім того, ви також маєте право не відповідати на будь-яке конкретне запитання, яке викликає у вас дискомфорт. Ви згодні взяти участь в опитуванні?	1. Так 2. Ні
RQ0_2	Якій мові ви надаєте перевагу в цьому опитуванні?	1. Українська 2. Російська
RQ0_3	Чи вважаєте ви себе головою домогосподарства, особою, яка бере активну участь в ухваленні рішень стосовно домогосподарства? (ПРИМІТКА: для цілей цього опитування домогосподарством є група людей, які об'єднують свої ресурси, поділяючи доходи та витрати. Особи, які проживають окремо від домогосподарства за кордоном або в межах України на роботі/навчанні/воюють на сході, можуть вважатися членами домогосподарства ЛИШЕ в тому разі, якщо вони вносять до нього економічні ресурси).	1. Так 2. Ні
RQ0_4	(Якщо RQ0_2 = ні) Якщо ви не є головою домогосподарства, чи можете ви давати відповіді від імені домогосподарства? (ПРИМІТКА: якщо респондент не може давати відповіді від імені домогосподарства, припиніть опитування. Знайдіть іншого члена домогосподарства, який може давати відповіді від імені домогосподарства, або залиште домогосподарство).	1. Так 2. Ні
RQ0_5	Стать респондента	1. Чоловіча 2. Жіноча 3. Не хочу відповідати

		1. Неодружений/неодружена
		2. Одружений/одружена
		3. Вдівець/вдова
		4. Розлучений/розлучена
		5. Не одружені, але живуть разом
		6. Розлучені (одружені, але не живуть разом)
		7. Не хочу відповідати
RQ0_6	Яким є сімейний стан голови домогосподарства?	1. Особа з інвалідністю (без урахування хронічних захворювань)
RQ0_7	Чи має хтось із членів вашого домогосподарства одну з таких характеристик?	2. Хронічне захворювання і тяжкий стан здоров'я, що впливає на якість життя (включаючи психічні захворювання)
		3. Інше (вкажіть)
		4. Немає/не застосовується
		5. Не знаю
		6. Вважаю за краще не відповідати
RQ0_8	Який ваш поточний статус щодо переміщення?	1. Не є переміщеною особою (не перебувають на території, що приймає ВПО, і не залишали місце проживання більше 14 днів поспіль)
		2. Внутрішньо переміщені особи (залишили основне місце проживання)
		3. Особа, що повернулася (віїжджали більше ніж на 14 днів поспіль і повернулися)
		4. Член приймаючої громади (на території, що приймає ВПО, ніколи не залишали місце постійного проживання більше ніж на 14 днів поспіль)
		5. Не знаю
		6. Вважаю за краще не відповідати
RQ0_9	Ви зараз проживаєте в міській чи сільській місцевості?	1. У міській місцевості
		2. У сільській місцевості
		3. Не знаю
		4. Вважаю за краще не відповідати
Склад і доходи домогосподарств		
RQ1_1	Скільки людей (включаючи вас) проживає у вашому домогосподарстві?	Ціле число
RQ1_2	Скільки членів домогосподарства належать до кожної з таких категорій:	1. Чоловіки віком 60+
		2. Жінки віком 60+
		3. Чоловіки віком 18–59 років
		4. Жінки віком 18–59 років
		5. Хлопці віком 0–17 років
		6. Дівчата віком 0–17 років

RQ1_3	(Якщо RQ1_2 > 0) Скільки чоловіків віком 60+ працювали протягом останніх 30 днів?	Ціле число
RQ1_4	(Якщо RQ1_2 > 0) Скільки жінок віком 60+ працювали за останні 30 днів?	Ціле число
RQ1_5	(Якщо RQ1_2 > 0) Скільки чоловіків віком 18–59 років працювали протягом останніх 30 днів?	Ціле число
RQ1_6	(Якщо RQ1_2 > 0) Скільки жінок віком 18–59 років працювали протягом останніх 30 днів?	Ціле число
RQ1_7	(Якщо RQ1_2 > 0) Скільки хлопців віком 14–17 років працювали протягом останніх 30 днів?	Ціле число
RQ1_8	(Якщо RQ1_2 > 0) Скільки дівчат віком 14–17 років працювали протягом останніх 30 днів?	Ціле число
RQ1_9	У яких галузях економіки працюють члени вашого домогосподарства, які отримують дохід? (Позначте всі варіанти відповідей)	1. Сільське, лісове та рибне господарство 2. Промисловість 3. Будівництво 4. Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів 5. Транспортування та зберігання 6. Заходи з розміщення та харчування 7. Інформаційно-комунікаційні технології 8. Фінансова та страхова діяльність 9. Операції з нерухомістю 10. Професійна, наукова та технічна діяльність 11. Адміністративна та допоміжна діяльність 12. Державне управління й оборона, обов'язкове соціальне забезпечення 13. Освіта 14. Здоров'я людини та соціальна робота 15. Мистецтво, розваги та відпочинок 97. Інше 98. Відмовляюся відповісти
RQ1_10	(RQ1_9 >1) Яку оплачувану роботу виконували члени домогосподарства, що забезпечують основний дохід домогосподарства, протягом останніх 30 днів? (Позначте всі відповідні відповіді)	1. Регулярна оплачувана робота 2. Робота на неповний робочий день / тимчасова робота 3. Власний бізнес 4. Інше, будь ласка, вкажіть

RQ1_11	Чи є у вашому домогосподарстві особи, які отримують дохід і які потребують збільшення робочого часу або підвищення заробітної плати, щоб задоволити основні потреби? (Позначте всі відповідні відповіді)	1. Більше робочого часу 2. Підвищення заробітної плати 3. Ні 4. Відмовляюся відповідати
RQ1_12	Для дорослих членів домогосподарства, які наразі не отримують доходу, яка з цих ситуацій найкраще описує їхній стан за останні 30 днів? (Позначте всі відповідні відповіді)	1. Безробітний, але активно шукає роботу 2. Безробітний, але не шукає роботу активно 3. Навчається 4. Хворий або з інвалідністю (не може працювати) 5. Пенсіонер (не працює) 6. Військова служба 7. Займаються неоплачуваною волонтерською роботою (наприклад, НУО, ОГС, благодійність) 8. Інша неоплачувана робота (домашні справи, догляд за дітьми або догляд за іншими особами) 9. Таких членів немає 97. Інше
RQ1_13	Чи вплинуло повномасштабне вторгнення Росії в лютому 2022 року на роботу членів вашого домогосподарства?	1. Ні, не вплинуло 2. Так, вони втратили роботу 3. Так, роботодавець скоротив їм зарплату 4. Так, було скорочено їхній робочий час 5. Так, вони зазнали затримок у виплаті заробітної плати або пенсії 6. Так, їм довелося змінити роботу 7. Так, вони залишили роботу через переїзд 8. Так, вони перейшли з офіційного працевлаштування на неофіційне (робота без договору) 98. Не хочу відповідати 99. Не знаю 97. Інше (будь ласка, вкажіть)
RQ1_14	(Якщо RQ0_7=сільська місцевість) З лютого 2022 року у вашому домогосподарстві траплялися випадки захворювання або загибелі худоби через війну?	1. Ні, у нас немає власної худоби 2. Ні, війна не призвела до хвороб чи загибелі нашої худоби 3. Так, війна спричинила хворобу або загиbelь нашої худоби 4. Не знаю 5. Відмовляюся відповідати

		1. Зовсім ні
RQ1_15	(Якщо RQ1_14 = 3 або 4) Чи зазнало ваше домогосподарство втрати доступу до засобів існування/діяльності, що приносить дохід, у зв'язку з цим (смерть, хвороба або падіж худоби)?	2. Трохи
		3. Дуже
		4. Не знаю
		5. Відмовляюся відповідати
RQ1_16	Починаючи з лютого 2022 року, чи зазнало ваше домогосподарство втрати доступу до засобів існування/діяльності, що приносить дохід, через проблеми з безпекою та захистом?	1. Зовсім ні
		2. Трохи
		3. Дуже
		4. Не знаю
		5. Не хочу відповідати
RQ1_17	(Якщо RQ0_7 = сільська місцевість) Починаючи з лютого 2022 року, чи зазнало ваше домогосподарство втрати доступу до засобів існування/діяльності, що приносить дохід, через втрату придатної для використання землі з міркувань безпеки та захисту? (Оберіть усі відповіді, що вас стосуються)	1. Міни або НРБ на землі
		2. Переміщення з міркувань безпеки
		3. Екологічна небезпека в регіоні
		3. Не зазнало втрати
		4. Не знаю
		5. Відмовляюся відповідати
RQ1_18	Починаючи з лютого 2022 року, чи траплялася смерть члена домогосподарства, який забезпечував його дохід, внаслідок війни?	1. Так
		2. Ні
		3. Не знаю
		4. Відмовляюся відповідати
Засоби існування		
RQ2_1	Який із наведених нижче варіантів найкраще описує поточне житло вашого домогосподарства?	1. Приватний будинок
		2. Квартира в багатоквартирному будинку
		3. Місце колективного проживання/громадська будівля
		4. Неофіційне місце (не відповідає державним будівельним нормам або незаконно зайняте)
		5. Інше
RQ2_2	Чи зазнало ваше житло безпосереднього пошкодження внаслідок війни?	1. Так
		2. Ні
		3. Не знаю
		4. Не хочу відповідати
RQ2_3	Чи сплачує ваше домогосподарство орендну плату за житло, в якому ви зараз проживаєте?	1. Так
		2. Ні
		3. Не знаю
		4. Не хочу відповідати

		1. 0-15%
		2. 16-30%
		3. 31-45%
		4. 46-60%
		5. 60-75%
		6. Понад 75%
		98. Не хочу відповідати
RQ2_4	[якщо так] Який відсоток доходу цього домогосподарства витрачається на оренду житла? [середній показник за останні три місяці]	1. Оплачувана робота (працевлаштування) 2. Бізнес (самозайнятість або власний бізнес) 3. Уряд (пенсії, соціальний захист тощо) 4. Банківські кредити 5. Допомога від гуманітарних організацій 6. Фінансова підтримка від друзів або родичів (включаючи грошові перекази) 97. Інші джерела доходу 98. Не хочу відповідати
RQ2_5	Що було основним джерелом доходу вашого домогосподарства з лютого? (Зазначте не більше трьох джерел)	1. Оплачувана робота (працевлаштування) 2. Бізнес (самозайнятість або власний бізнес) 3. Уряд (пенсії, соціальний захист тощо) 4. Банківські кредити 5. Допомога від гуманітарних організацій 6. Фінансова підтримка від друзів або родичів (включаючи грошові перекази) 97. Інші джерела доходу 98. Не хочу відповідати
RQ2_6	До 24 лютого якими були основні джерела доходу вашого домогосподарства? (Зазначте не більше трьох джерел)	1. Оплачувана робота (працевлаштування) 2. Бізнес (самозайнятість або власний бізнес) 3. Уряд (пенсії, соціальний захист тощо) 4. Банківські кредити 8. Допомога від гуманітарних організацій 9. Фінансова підтримка від друзів або родичів (включаючи грошові перекази) 97. Інші джерела доходу 98. Не хочу відповідати
RQ2_7	Який приблизно дохід загалом отримало ваше домогосподарство за останні 30 днів? (у гривнях)	1. 1-4000 2. 4001-7500 3. 7501-10500 4. 10501-20000 5. > 20000 6. Мое домогосподарство не отримувало жодного доходу протягом останніх 30 днів 98. Не хочу відповідати
RQ2_8	Чи володіє хтось із членів вашого домогосподарства на сьогодні чимось із переліченого нижче?	1. Житло (будинок або квартира) 2. Земельна ділянка сільськогосподарського призначення (за винятком землі, що перебуває в оренді домогосподарства) 3. Худоба (домашні тварини, яких вирощують у сільськогосподарських умовах для виробництва робочої сили і товарів, таких як м'ясо, яйця, молоко, хутро, шкіра та вовна)

		4. Власний автомобіль
		5. Бізнес
		6. Ні, ніхто в моєму домогосподарстві не має нічого з переліченого вище
		99. Не знаю
		98. Не хочу відповісти
		97. Інше
RQ2_9 (Якщо RQ0_6 = ВПО) Починаючи з лютого 2022 року, чи втратило ваше домогосподарство доступ до будь-якого з такого майна через війну?		1. Житло (будинок або квартира)
		2. Земельна ділянка сільськогосподарського призначення (за винятком землі, що перебуває в оренді домогосподарства)
		3. Худоба (домашні тварини, яких вирощують у сільськогосподарських умовах для виробництва робочої сили і товарів, таких як м'ясо, яйця, молоко, хутро, шкіра та вовна)
		4. Власний автомобіль
		5. Бізнес
		99. Не знаю
		98. Не хочу відповісти
		1. Збільшилися
		2. Стабільні
		3. Зменшилися
RQ2_10 Як би ви охарактеризували динаміку доходів вашого домогосподарства з 24 лютого?		99. Не знаю
		98. Не хочу відповісти
		1. Витрачали заощадження
		2. Зменшили основні витрати на охорону здоров'я (у т. ч. на ліки)
		3. Взяли додаткову роботу
		4. Взяли в борг / позичили гроші
		5. Ні, мое домогосподарство не застосувало жодної з цих стратегій
		99. Не знаю
		98. Не хочу відповісти
		1. Ні, ми все ще не можемо задовольнити наші основні потреби
RQ2_11 Чи займалося ваше домогосподарство будь-якою з наведених нижче видів діяльності , щоб задовольнити свої основні потреби з лютого 2022 року? (Для цілей цього опитування основні потреби — це їжа, житло, охорона здоров'я, освіта тощо)		2. Трохи; ми можемо задовольнити деякі основні потреби, але не всі
		3. Так, ми змогли задовольнити всі наші основні потреби
		99. Не знаю
		98. Не хочу відповісти
		1. Ні, ми все ще не можемо задовольнити наші основні потреби
RQ2_12 (Якщо RQ2_10 = 1,2,3,4) Чи вважаєте ви, що використання цих видів діяльності дозволило вашому домогосподарству задовольнити свої потреби?		2. Трохи; ми можемо задовольнити деякі основні потреби, але не всі
		3. Так, ми змогли задовольнити всі наші основні потреби
		99. Не знаю
		98. Не хочу відповісти

	(Якщо RQ2_10 = 1,2,3,4) (Для кожного окремого виду діяльності) Чи вважаєте ви, що ваше домогосподарство може й надалі використовувати цей вид діяльності для задоволення ваших потреб?	1. Так, ми можемо й надалі використовувати цю діяльність для задоволення наших потреб 2. Ні, ми не можемо й надалі використовувати цю діяльність для задоволення наших потреб 99. Не знаю 98. Не хочу відповідати
Доступ до інформації		
RQ4_1	Чи має хтось із членів вашого домогосподарства доступ до такого:	1. Інтернет 2. Смартфон 3. Будь-який інший мобільний або стаціонарний телефон 4. Радіо 5. Телебачення 6. Система раннього попередження про ракетні обстріли (загальноміська або через мобільні телефони) 7. Інше (будь ласка, вкажіть)
RQ4_2	(Якщо RQ4_1=Інтернет) Чи мають такі категорії членів домогосподарства регулярний доступ до Інтернету? <i>(ПРИМІТКА: у цьому випадку «регулярний доступ» означає достатньо частий доступ до інформації щодо основних потреб і безпеки)</i>	1. Чоловіки віком 60+ 2. Жінки віком 60+ 3. Чоловіки віком 18–59 років 4. Жінки віком 18–59 років 5. Хлопці віком 0–17 років 6. Дівчата віком 0–17 років
RQ4_3	(Якщо RQ4_1=Смартфон) Чи мають такі категорії членів домогосподарства регулярний доступ до смартфону? <i>(ПРИМІТКА: у цьому випадку «регулярний доступ» означає достатньо частий доступ до інформації щодо основних потреб і безпеки)</i>	1. Чоловіки віком 60+ 2. Жінки віком 60+ 3. Чоловіки віком 18–59 років 4. Жінки віком 18–59 років 5. Хлопці віком 0–17 років 6. Дівчата віком 0–17 років
RQ4_4	Які джерела інформації ви використовуєте найчастіше для отримання інформації?	1. Інтернет 2. Радіо 3. Телебачення 4. Соціальні мережі та месенджери 5. Нічого з переліченого вище 97. Інше (будь ласка, вкажіть)
RQ4_5	[для всіх джерел інформації, обраних раніше] Як часто ви користуєтесь цими джерелами інформації?	1. Щодня 2. Щотижня 3. Щомісяця 4. Менше ніж раз на місяць

Ухвалення рішень у домогосподарствах		
RQ4_6	Чи ви вважаєте, що повномасштабний початок війни вплинув на вашу участь в прийнятті рішень у домогосподарстві?	1. Ні, моя участь в прийнятті рішень не змінилася 2. Так, моя участь в прийнятті рішень змінилася 99. Не знаю 98. Не хочу відповідати
RQ4_7	(Якщо RQ4_6 = так) Як змінилася ваша участь в ухваленні рішень?	1. Моя участь дещо зросла 2. Моя участь значно зросла 3. Моя участь дещо зменшилася 4. Моя участь значно зменшилася 99. Не знаю 98. Не хочу відповідати
RQ4_8	У яких сферах, на вашу думку, зміни у вашій участі в ухваленні рішень у домогосподарстві були найпомітнішими з лютого 2022 року?	1. Охорона здоров'я (відвідування лікарів, витрати на медичне обслуговування) 2. Організація догляду за дитиною 3. Освіта (виховання дітей, вибір школи тощо) 4. Фінанси (як розподіляються ресурси, хто ухвалює рішення про витрати, борги, інвестиції) 5. Робота (рішення про влаштування на оплачувану роботу/навчання, вид занятості) 6. Рішення щодо статевого життя та продовження роду (мати більше дітей, контрацепція, використання послуг з охорони сексуального здоров'я, створення або розірвання партнерства) 7. Облаштування житла (особливо рішення про переїзд із лютого) 8. Не хочу відповідати
RQ4_9	[для кожного випадку] Хто зазвичай ухвалював рішення, пов'язані з «попередньою відповіддю», до війни?	1. Чоловік старше 60 років 2. Жінка старше 60 років 3. Дорослий чоловік (18–59 років) 4. Жінка (18–59) 5. Інше (будь ласка, вкажіть) 6. Не знаю 7. Не хочу відповідати
RQ4_10	[для кожного випадку] Хто зараз зазвичай ухвалює рішення, пов'язані з «попередньою відповіддю»?	1. Чоловік старше 60 років 2. Жінка старше 60 років 3. Дорослий чоловік (18–59 років) 4. Жінка (18–59)

		5. Інше (будь ласка, вкажіть)
		6. Не знаю
		7. Не хочу відповідати
RQ4_11	За ким у вашому домогосподарстві залишається вирішальне слово під час ухвалення важливих рішень?	1. Член(и) домогосподарства чоловічої статі 2. Член(и) домогосподарства жіночої статі 3. Чоловіки та жінки разом 4. Важко відповісти 5. Інше 6. Не хочу відповідати
RQ4_12	Приблизно скільки годин на тиждень ви витрачаєте на домашні справи?	1. Менше 15 годин 2. 15–20 годин 3. 21-30 годин 4. 31-49 годин 5. 50 годин і більше 6. Не знаю 7. Не хочу відповідати
RQ4_13	(ЯКЩО за RQ1_2 є хлопці або дівчата віком 0-17 років) Приблизно скільки годин на тиждень ви витрачаєте на догляд за дитиною?	1. Менше 15 годин 2. 15–20 годин 3. 21-30 годин 4. 31-49 годин 5. 50 годин і більше 6. Не знаю 7. Не хочу відповідати
RQ4_14	Як це порівнюється з тим, що було до лютого 2022 року?	1. Збільшилося 2. Не змінилося 3. Зменшилося 4. Не знаю 5. Не хочу відповідати
	Дякуємо, що приділили час і люб'язно відповіли на запитання нашого опитування. Ваші відповіді дуже важливі для нас, і вони будуть використані для кращого розуміння поточних викликів, спричинених війною. Усі відповіді будуть розглянуті анонімно.	
	[для реєстратора] Чи є якісь додаткові коментарі або примітки щодо змісту інтерв'ю? Якщо так, будь ласка, дайте їх тут.	Текст

Додаток 7:

Інструменти для проведення інтерв'ю з ключовими інформантами в Оцінці впливу війни на людей

Ім'я:	Організація:
Номер телефону:	Сектор, в якому працює організація:
Місто:	Посада:
Розділ опитувальника:	Нотатки:
Мобільний номер телефону:	Дата:

Інформована згода

Доброго дня! Мене звати _____. Організація «Ініціативи IMPACT» та її партнер, Центр сталого миру та демократичного розвитку (SeeD), спільно з Програмою Розвитку ООН та іншими організаціями проводять дослідження зміни становища різних верств населення в Україні від початку повномасштабного вторгнення. Я є членом команди, яка проводить це дослідження. Ми хотіли б запитати Вас про Вашу точку зору та думки, щоб краще зрозуміти потреби груп(и) людей, з якими Ви маєте справу у своїй професійній діяльності. Ми хотіли б почути Ваші думки щодо існуючих прогалин та проблем, а також потенційних рішень у секторах, які ми будемо обговорювати.

Ваша участь є **повністю добровільною**. **Ви можете припинити участь в обговоренні або відмовитися відповісти на будь-яке запитання**. Опитування триватиме від 45 хвилин до 1 години. Уся інформація, якою Ви поділитеся з нами, залишатиметься анонімною. Просимо Вас надавати чесні відповіді, щоб ми могли отримати точну і всебічну інформацію про поточну ситуацію. Ми хотіли б записати Ваші контактні дані для можливого подальшого зв'язку, коли ми завершимо дослідження.

- Чи згодні Ви взяти участь в опитуванні? (Так/Ні)
- З Вашої згоди ми хотіли б використати цитати з Вашого опитування у підсумковому звіті. Чи даєте Ви на це згоду (анонімно)? (Так/Ні)
- Чи згодні Ви на те, щоб ця розмова була записана? (Так/Ні)

Основні питання: Соціальна інклузія

- З початком повномасштабного вторгнення Росії проти України, які групи населення і в яких сферах опинилися в особливо несприятливому становищі або зіткнулись з соціальним виключенням в суспільстві? Яким чином вони стикаються з цим виключенням? Наскільки сьогоднішня ситуація відрізняється від довоєнної? Якими, на Вашу думку, є нові проблеми, що виникли після лютого 2022 року?
- На Вашу думку, які верстви населення мають обмежений доступ до життєво важливих ресурсів, послуг та процесів прийняття рішень (у сільській та міській місцевості; на півночі, сході, заході

чи півдні країни; у прифронтовій зоні, на деокупованих територіях, на непідконтрольних Уряду України територіях?).

3. Що є причиною виключення певних груп (соціальних груп або тих, що проживають у різних географічних регіонах)? Будь ласка, дайте розгорнуту відповідь.
4. Яким чином можна сприяти соціальному включення та інтеграції в найбільш вразливих сферах (зокрема, у таких як доступ до охорони здоров'я, освіта, зайнятість, економічна інтеграція, правосуддя)?
5. Якою є роль недержавних суб'єктів та альтернативних механізмів (вирішення конфліктів, соціального захисту) у підтримці соціальної інклюзії (будь ласка, наведіть приклади). Чи відомі Вам будь-які механізми подання скарг? Чи є у Вас будь-які приклади їх використання (успішні, неуспішні)?

Основні запитання: гендерна рівність

1. З початком повномасштабної війни в Україні, чи стикаються жінки та чоловіки з різними типами проблем, незахищенності або невигідного становища, пов'язаних з їхньою статевою принадлежністю? Якщо так/ні, то чому?
2. На Вашу думку, чи бувають випадки, коли жінки або чоловіки мають нерівний доступ до ресурсів, послуг та процесів прийняття рішень? Які це типи випадків? Серед яких соціальних груп? У яких регіонах?
3. Як війна вплинула на роль жінок і чоловіків у сім'ї/домогосподарстві з точки зору прийняття рішень та їхніх обов'язків, зокрема на час, який вони витрачають на догляд за дітьми?
4. Наскільки війна вплинула на втрату жінками доступу до таких послуг, як забезпечення захисту (наприклад, допомога постраждалим від гендерно зумовленого насильства); об'єктів санітарії та гігієни для жінок та дівчат; охорони репродуктивного здоров'я або дородового та післяродового догляду? Чи є випадки, коли чоловіки втрачали доступ до послуг із забезпеченням захисту або до медичних закладів?
5. Чи стикаєтесь Ви у своїй роботі з проблемами гендерно зумовленого насильства? Чи можете Ви розповісти про Ваш досвід роботи з цією проблемою від початку війни? Хто страждає від гендерно зумовленого насильства? Чи існують певні сфери життя, де Ви спостерігали більше випадків гендерно зумовленого насильства? Якщо так, то в чому їх причина?
6. Як, на Вашу думку, війна впливає на уявлення про фемінність та маскулінність / або гендерні ролі та норми в Україні?
7. Як, на Вашу думку, війна вплине на розширення прав і можливостей жінок і чоловіків та прогрес у сфері гендерної рівності в Україні?

Додаток 8:

Інструменти для обговорення у фокус-групах в Оцінці впливу війни на людей

Приклад форми згоди на участь у фокус-групі та списку учасників

Країна: Україна Регіон(и): південь та захід	Цільова група: ВПО всіх вікових груп старше 18 років, в т.ч. похилого віку (65+) (бажано, 4 чоловіки та 4 жінки)
Формат: офлайн (з відеозаписом, за умови чіткої згоди на це групи)	Кількість груп: 2 (одна на Півдні та одна на Заході)
Кількість учасників: мінімум 8	Тривалість: мінімум 2 години
Ім'я фасилітатора(ів):	Дата:
Місце проведення:	Час початку і закінчення:

Доброго дня! Мене звати _____. Організація «Ініціативи IMPACT» (IMPACT) та її партнер, Центр сталого миру та демократичного розвитку (SeeD), спільно з Програмою Розвитку ООН та іншими організаціями проводять дослідження зміни становища різних верств населення в Україні від початку повномасштабного вторгнення. Я є членом команди, яка проводить це дослідження. Ми хотіли б запитати про вашу точку зору та думки, аби зрозуміти ваші найбільш нагальні потреби і проблеми.

Усі думки, висловлені в рамках цієї фокус-групи, залишаться конфіденційними та анонімними [Примітка: Перед початком проведення ОФГ учасники повинні підписати лист-згоду]. Обговорення триватиме близько двох годин. Вся інформація, якою ви поділитеся з нами, залишатиметься в таємниці і буде доступна лише партнерам цього проекту. Однак, **з вашого дозволу, ми хотіли б зробити відеозапис, щоб краще проаналізувати нашу дискусію** [фасилітатори можуть почати запис після представлення респондентів, щоб уникнути запису іхніх імен, або спочатку отримати від них дозвіл на запис. Буде достатньо, якщо респонденти назовуть лише свої імена, а прізвища/адреси чи будь-яку іншу особисту інформацію називати не потрібно].

Ваша участь є повністю добровільною. Ви можете припинити участь в обговоренні або відмовитися відповісти на будь-яке запитання в будь-який момент. Просимо вас надавати правдиві відповіді, щоб ми могли отримати точну і всебічну інформацію про вашу особисту ситуацію та ситуацію у вашій громаді.

Перш ніж ми почнемо, хочу нагадати, що не існує правильних чи неправильних відповідей на жодне із питань. Ми зацікавлені в тому, щоб почути думку кожного з вас, тому, будь ласка, не соромтеся бути відвертими і ділитися своєю точкою зору, незалежно від того, погоджуєтесь Ви чи не погоджуєтесь з тим, що почуєте. Для нас дуже важливо почути всі ваші думки. Просимо вас ставитися до інших учасників групи так, як би ви хотіли, щоб ставилися до вас, тобто давати можливість всім висловитися та нікому не розповідати про те, що ви почуєте під час сьогоднішнього обговорення. Будь ласка, залиште свої контактні дані (мобільний телефон) для можливого подальшого зв'язку, коли ми завершимо дослідження. Почнімо з представлення кожного учасника по черзі. [ПРИМІТКА: Члени дослідницької команди також повинні представитися і пояснити свою роль].

ЗАПИТАЙТЕ РЕСПОНДЕНТА:

Чи є у Вас якісь питання?	Так (1)	
	Ні (0)	
Чи даєте Ви згоду на продовження обговорення?	Так (1)	
	Ні (0)	Якщо Ні, дозвольте учаснику завершити участь в обговоренні.

Своїм підписом нижче я підтверджую, що ознайомив(ла) учасника(цю) з вищезазначеною заявою і він/вона погодився(лась) продовжити обговорення. Я також відповів(ла) на всі його/її запитання та/або зауваження.

ПРІЗВИЩЕ ТА ПІДПИС КЕРІВНИКА/ФАСИЛІТАТОРА/МОДЕРАТОРА ОБГОВОРЕННЯ:

Дата _____

Інформація про учасників ОФГ

Назва ОФГ:		☐ 1) ВПО (Південь)	☐ 2) ВПО (Захід)	(виберіть один з варіантів)
УЧАСНИКИ, ЯКІ ПОГОДИЛИСЬ НАДАТИ СВОЮ КОНТАКТНУ ІНФОРМАЦІЮ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ЗВ'ЯЗКУ				
Ім'я	Вік	Населений пункт постійного проживання	Контактна інформація (номер телефону)	Підпис згоди
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				

Вступне слово модератора

Почнімо з представлення кожного з учасників по колу. Будь ласка, назвіть своє ім'я, звідки ви (місце постійного проживання), чи були Ви переміщені від початку повномасштабного вторгнення, чи є у Вас сім'я і діти (необов'язково). [ПРИМІТКА: Члени дослідницької команди також повинні представитися і пояснити свою роль].

Анкета для фокус-груп ВПО:

1. Як змінилось Ваша особиста ситуація та матеріальне становище від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року?
  - Коли Ви переїхали до цього регіону (після 2014 року чи у 2022 році)?
  - У яких житлових умовах Ви (Ваша сім'я) зараз проживаєте? (тип житла: будинок, квартира, місце компактного проживання ВПО, інше/приватне/орендоване житло).
  - Це Ви вперше чи вдруге стикаєтесь з переміщенням з 2014 року?
  - Чи була Ваша сім'я розлучена внаслідок переміщення?
  - Для тих, хто стикнувся з переміщенням вдруге, цього разу Вам було легше чи важче організувати переміщення із зони конфлікту? Що було найскладнішим (наприклад, пошук житла, оформлення виплат тощо)? Будь ласка, наведіть приклади.
  - Чи змінилися джерела та рівень Ваших доходів? Яким чином?

2. Після повномасштабної війни Росії проти України в лютому 2022 року, чи були випадки, коли Ви відчували, що до Вас ставляться інакше, ніж до інших верств населення? Як саме? Як цей досвід впливає на Ваше повсякденне життя (його матеріальні, психологічні, соціальні, громадянські аспекти)?
  - Чи маєте Ви зараз доступ до життєво важливих послуг, яких потребуєте Ви та Ваша сім'я (охорона здоров'я, харчування, безпека, соціальний захист, освіта чи інші послуги)?
  - Якими є Ваші найнагальніші потреби на даний момент?
  - Скільки часу Ви витрачаєте на отримання необхідної Вам інформації, послуг чи ресурсів? На Вашу думку, це було довго/швидко, важко/легко для Вас?
  - Чи знаєте Ви когось, хто не зміг отримати роботу / доступ до освіти (навчання) через відсутність документів? Як була вирішена ця ситуація?
  - Чи вважаєте Ви, що маєте однаковий доступ до послуг та можливостей порівняно з іншими людьми в цьому населеному пункті? Чому так або чому ні?
  - Чи маєте Ви зараз роботу? Якщо ні, то що заважає Вам знайти роботу? Чи вважаєте Ви, що на місцевому ринку праці для Вас існують можливості працевлаштування? Можливо, в інших населених пунктах? Чи можете Ви переїхати туди? Чому так або чому ні?
  - Чи були випадки, коли Ви потребували доступу до судових, адміністративних та юридичних послуг? Чи отримали Ви необхідні послуги? Якщо ні, наведіть, будь ласка, приклади.
  - Чи траплялися ситуації, коли не було офіційних способів отримати доступ до послуг і Ви зверталися до посередників/приватних консультантів? Чи давали Ви хабарі, щоб отримати те, що Вам було потрібно (послуги, консультації, документи)?
  - На Вашу думку, серед відомих Вам переміщених осіб, хто є найбільш вразливою групою і чому (діти, молодь, особи з інвалідністю, люди похилого віку, одинокі батьки, жінки і т.д.)? На Вашу думку, коли йдеться про допомогу, яка група має бути пріоритетною (для держави та інших структур, які надають підтримку ВПО)?

3. Чи існують культурні бар'єри для соціальної інтеграції ВПО? Якщо так, то які саме?
  - Чи вважаєте ви, що до ВПО у цьому населеному пункті ставляться так само, як і до інших верств населення? Якщо так/ні, то чому? Наведіть приклади.
  - Якими є відносини між ВПО та місцевим населенням у цьому населеному пункті?
  - Чи змінилася ситуація після початку повномасштабного вторгнення?

4. Як Ви та інші представники Вашої групи справляєтесь з наслідками цієї війни?
- Чи маєте Ви до кого або куди звернутися за допомогою (установа або механізми)? Будь ласка, наведіть приклади.
  - Чи відчуваєте Ви, що здатні ефективно справлятись з ситуацією, що склалася (чи можете звертатися до органів влади або інших установ, що надають допомогу, і бути впевненим, що Вас почувають)? Якщо так/ні, то чому?
  - Чи доводилося Вам звертатися до органів влади зі своїми запитами? Чи було Ваше звернення успішним чи ні?
  - Чи мали Ви можливість брати участь у прийнятті рішень щодо ситуації з ВПО у Вашому населеному пункті? Поділіться, будь ласка, Вашим досвідом створення петицій, організації ініціатив або груп для підтримки ВПО.
  - Чи зверталися Ви коли-небудь до будь-яких організацій або груп, які надають допомогу та/або захищають права ВПО? Чи є Ви членом такої групи (груп)?
  - Чи змінилася ситуація після початку війни?

Анкета для ромської фокус-групи:

1. Як змінилася Ваша особиста ситуація та матеріальне становище після повномасштабної війни Росії проти України в лютому 2022 року?
  - Якими є зараз умови Вашого життя (життя Вашої сім'ї)?
  - Чи були Ви або Ваша сім'я переміщені? Це Ваше перше переміщення з 2014 року?
  - Чи була Ваша сім'я розлучена?
  - Чи змінилися Ваші джерела та рівень доходів? Яким чином?
2. Чи маєте Ви доступ до життєво важливих послуг, необхідних Вам і Вашій родині?
  - З якими перешкодами та проблемами Ви стикаєтесь, коли намагаєтесь отримати доступ до цих послуг? Будь ласка, розкажіть про це докладніше.
  - Згадайте про охорону здоров'я, харчування, безпеку, соціальний захист, освіту, адміністративні та інші послуги. Чи траплялися ситуації, коли не було офіційних способів отримати доступ до послуг і Ви зверталися до посередників/приватних консультантів?
  - Чи доводилось Вам коли-небудь давати хабарі, щоб отримати те, що Вам було потрібно (послуги, консультації, документи)? Будь ласка, наведіть приклади.
3. Які у Вас наразі найбільш нагальні особисті потреби?
  - Психологічні/ особисті
  - Матеріальні/ зайнятість
  - Політичні/громадянські
  - Медичні / санітарно-гігієнічні / інші основні потреби
  - Чи змінилася ситуація від початку війни? Якщо так, то яким чином?
4. Чи вважаєте Ви, що у Вашому населеному пункті ставлення до представників ромської громади відрізняється від ставлення до інших груп населення?
  - Як це проявляється у повсякденному житті та взаємодії з іншими людьми? (у т.ч. міжособистісний досвід (наприклад, з сусідами) та взаємодія з установами (наприклад, місцеві органи влади, організації, що надають допомогу) та економічні можливості (наприклад, доступ до ринку праці)).
  - На Вашу думку, чи мають люди в цьому населеному пункті якісь упередження або стереотипи щодо представників ромської громади? Чи були Ви коли-небудь свідком будь-яких конфліктів або напруженості? Будь ласка, наведіть приклади.

- Чи змінилося відчуття того, що до представників ромської громади ставляться інакше, ніж до інших груп, після початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року? Якщо так, то яким чином?
5. Яким чином Ви долучаєтесь до громадянського і суспільного життя?
- Чи маєте Ви можливість брати участь у прийнятті рішень у Вашому населеному пункті? Будь ласка, розкажіть про це докладніше.
  - Чи зверталися Ви коли-небудь до будь-яких ініціатив або груп, які захищають права ромської громади та допомагають їм? Чи є Ви членом такої групи (груп)?
  - Чи берете Ви участь у громадській/волонтерській діяльності? Якщо так, то в якій саме?
  - Якщо ні, то що перешкоджає Вашій участі?
  - Чи змінилася ситуація від початку повномасштабного вторгнення? Чи Ви зараз залучені більшою чи меншою мірою?
6. Чи вважаєте Ви, що в умовах повномасштабної війни Росії проти України ромська громада стикається з викликами, відмінними від тих, з якими стикаються інші групи населення??
- Чи потребує ромська громада особливої гуманітарної допомоги, адаптованої підтримки та спеціальної політики для того, щоб відчувати себе в безпеці та захищеними? Якщо так/ні, то чому саме?
7. Як Ви та інші представники Вашої групи справляєтесь з наслідками цієї війни?
- Чи маєте Ви до кого або куди звернутися за допомогою (установа або механізми)?
  - Чи вважаєте Ви, що здатні ефективно впливати на Вашу ситуацію (звертатися до органів влади чи інших організацій, які надають допомогу, і домагатися аби Ваш голос був почутий)? Якщо так/ні, то чому саме?
  - Чи був у Вас досвід звернення до органів влади зі своїми запитами? Чи було Ваше звернення успішним чи ні? Якщо так/ні, то, на Вашу думку, чому саме?
  - Чи змінилася ситуація від початку повномасштабного вторгнення?

Анкета для фокус-групи осіб з інвалідністю:

1. Як змінилось Ваша особиста ситуація та матеріальне становище від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року?
  - В яких умовах Ви (Ваша сім'я) живете зараз?
  - Для переміщених осіб: чи це Ваше перше переміщення з 2014 року? Чи була Ваша сім'я розлучена внаслідок переміщення?
  - Чи змінилися джерела та рівень Ваших доходів? Яким чином?
2. Чи маєте Ви доступ до життєво важливих послуг, необхідних Вам і Вашій родині?
  - З якими перешкодами та проблемами Ви стикаєтесь, коли намагаєтесь отримати доступ до цих послуг? Наприклад, охорона здоров'я, психологічна підтримка, харчування, безпека, соціальний захист, освіта, адміністративні та інші послуги.
  - Чи траплялися ситуації, коли не було офіційних способів отримати доступ до послуг і Ви зверталися до посередників/приватних консультантів?
  - Чи давали Ви хабарі, щоб отримати те, що Вам було потрібно (послуги, консультації, документи)?

3. Які у Вас наразі найбільш нагальні особисті потреби?
- Психологічна підтримка
  - Охорона здоров'я/психологічна підтримка/санітарно-гігієнічні потреби/інші базові потреби (зокрема, освіта для дітей, а також доступ до необхідних ліків, медичного обладнання та лікування)
  - Матеріальні потреби/ зайнятість
  - Політичні/громадські/юридичні потреби (адміністративні послуги, послуги у сфері правосуддя, соціальні виплати)
  - Освіта (в т.ч. доступ до освіти для дітей з інвалідністю). *ПРИМІТКА! Поділіться, будь ласка, своїм досвідом піклування про дітей з інвалідністю.*
  - Якими стали Ваші найнагальніші потреби після початку повномасштабного вторгнення?
  - Чи змінилася ситуація після початку війни? Яким чином?
4. Чи вважаєте Ви, що у Вашому населеному пункті ставлення до людей з інвалідністю відрізняється від ставлення до інших груп населення?
- Яким чином?
  - Як це впливає на відносини між людьми з інвалідністю та місцевими громадами? З місцевими постачальниками послуг? Постачальниками гуманітарної допомоги? На доступ до економічних можливостей/ ринку праці? Будь ласка, наведіть приклади.
  - Чи вважаєте Ви, що люди в цьому населеному пункті підтримують людей з інвалідністю та розуміють їхні потреби? Якщо так чи ні, то чому? Чи були Ви коли-небудь свідком конфліктів або напруженості, пов'язаних із людьми з інвалідністю, у громадських місцях (наприклад, у громадському транспорті, у медичних установах, у місцевих адміністраціях/сервісних центрах, у гуманітарних центрах)? Будь ласка, розкажіть детальніше.
  - На Вашу думку, чи погіршилася ситуація з початку війни, чи покращилася? Чи відчуваєте Ви зараз більшу або меншу підтримку з боку інших людей, органів влади порівняно з довоєнним періодом? Якщо так чи ні, то чому? Будь ласка, розкажіть докладніше.
5. Як Ви берете участь у громадському та суспільному житті?
- Чи маєте Ви можливість брати участь у прийнятті рішень у Вашому населеному пункті?
  - Чи зверталися Ви коли-небудь до будь-яких громадських організацій чи груп, які захищають права людей з інвалідністю та допомагають їм? Чи є Ви членом такої групи (груп)? Якщо так/ні, то чому?
  - Чи берете Ви у даний час участь у громадській/волонтерській діяльності? Якщо так, то в якій саме?
  - Якщо ні, то що перешкоджає Вашій участі? Будь ласка, розкажіть про це докладніше. Чи змінилась ситуація з початком повномасштабного вторгнення? Ви зараз залучені більше чи менше?
6. Як Ви та інші члени Вашої групи справляєтесь з ситуацією, яка склалася в умовах цієї війни?
- Чи маєте Ви до кого чи куди звернулись (установа або механізм)? Будь ласка, розкажіть докладніше.
  - Чи відчуваєте Ви, що здатні ефективно справлятись з ситуацією, що склалася (чи можете звернутися до органів влади або інших установ, що надають допомогу, і бути впевненим, що Вас почують)? Якщо так/ні, то чому?
  - Чи доводилося Вам звертатися до органів влади зі своїми запитами? Чи було Ваше звернення успішним чи ні? Якщо так/ні, тому чому?

Анкета для фокус-груп жінок і чоловіків:

1. Як змінилася Ваша особиста ситуація та стан Вашого домогосподарства від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року?
  - Чи змінилися Ваші умови життя після початку війни? Яким чином (Переїхали? Житло пошкоджене?)
  - Чи була Ваша сім'я розлучена?
  - Чи почали Ви виконувати обов'язки опікуна, або чи змінилися Ваші обов'язки опікуна?
  - Як змінилися Ваші сімейні обов'язки, якщо вони взагалі змінилися, у Вашому домогосподарстві починаючи з лютого 2022 року? Будь ласка, розкажіть про це докладніше.
2. Як змінилося Ваше матеріальне та професійне становище з лютого 2022 року?
  - Чи змінився Ваш статус зайнятості? Якщо так, то як саме?
  - Якщо ні, але Ви б хотіли, щоб він змінився, чи існують на Вашу думку, для Вас можливості працевлаштування на місцевому ринку праці?
  - Чи існують, на Вашу думку, перешкоди, що обмежують Ваш доступ до місцевого ринку праці? Будь ласка, розкажіть про це докладніше.
  - Будь ласка, розкажіть про Ваш досвід неоплачуваної роботи та паралельну діяльність, яку Ви повинні виконувати в неробочий час. Скільки годин Ви зазвичай спите? Чи вважаєте Ви, що Вам цього достатньо? Чи вистачає Вам часу на догляд за собою (відвідування лікарів/проведення діагностичних обстежень у разі потреби тощо)? Якщо так/ні, то чому? Як би Ви охарактеризували свій психологічний стан зараз (чи почуваєтесь Ви зазвичай спокійно, чи відчуваєте стрес)? Як змінився стан Вашого здоров'я від початку війни?
3. Як змінилася Ваша роль у громадянському і суспільному житті від початку повномасштабного вторгнення?
  - Чи були Ви раніше членом громадської організації / благодійної організації / ініціативи? А зараз?
  - Чи брали Ви коли-небудь участь у місцевому самоврядуванні раніше? А зараз?
  - Чи берете Ви у даний час участь у громадській/волонтерській діяльності? Якщо так, то в якій саме?
  - Якщо ні, то що перешкоджає Вашій участі? Будь ласка, розкажіть про це докладніше.
4. Як змінилась Ваша роль у прийнятті рішень від початку повномасштабного вторгнення, і чи змінилася взагалі?
  - Згадайте про свою роль у прийнятті рішень у сім'ї, домогосподарстві, районі чи будинку (наприклад, щодо розподілу ресурсів, майбутнього сім'ї чи повсякденних потреб). Хто є ключовою особою, яка приймає рішення у Вашому домогосподарстві? Будь ласка, розкажіть про це докладніше.
5. Які у Вас наразі найбільш нагальні особисті потреби?
  - Психологічні/ особисті
  - Економічні/професійні
  - Політичні/громадські/юридичні (адміністративні послуги, судові послуги, соціальні виплати)
  - Освіта
  - Житло/прихисток
  - Медичні / санітарно-гігієнічні / інші основні потреби
  - Чи змінилася ситуація від початку війни? Якщо так, то яким чином?

6. Чи маєте Ви доступ до життєво важливих послуг, необхідних Вам і Вашій родині?
  - Згадайте про медичні послуги, послуги з питань харчування, безпеки, соціального захисту тощо.
  - З якими перешкодами та проблемами Ви стикаєтесь, коли намагаєтесь отримати доступ до цих послуг?
  - Як, на Вашу думку, це змінилося, якщо змінилося взагалі, від початку повномасштабного вторгнення?
7. На Вашу думку, чи стикаються жінки/чоловіки в умовах повномасштабної війни з викликами, відмінними від тих, з якими стикаються чоловіки/жінки?
  - На Вашу думку, чи потребують жінки/чоловіки особливої гуманітарної допомоги (юридичної, психологічної тощо), адаптованої підтримки та спеціальної політики для зміцнення своїх можливостей, безпеки та захищеності? Якщо так/ні, то чому саме?

